

z a l i v

- Lojze Ude **Avstrijska državna pogodba
in njena manjšinska določila**
- Irena Žerjal **Pesmi**
- Josip Merkuš **Fatti di luglio**
- Boro Ban **Moč v belem**
- Mirjana Selj **Besede ne ubogajo več**
- Milko Rener **Ob stoletnici Mazzinijeve
smrti**
- Guy Héraud **Za (neko) rešitev narod-
nega vprašanja**
- Jurij Zalokar **Gandhi in naš čas**
- Mirjam Gregorčič **K vprašanju slovenske
biti ali ne-bití**
- Igor Mislej **Fiziognomija totalitarizma**
x **Iz tajne zgodovine gestapa**
- Boris Pahor **Sorrentinski dnevnik**
- V. Z. **Grožnja**
- Janez Menart **O slovenstvu danes**
(Iz »Prostora in časa«)
- Luka Sienčnik **Predavanje pred koroškimi
volitvami**
- Dokumenti **Osnovnošolski otroci v letih
1913-14 in 1917-18**
- Naša knjižnica **Knjiga, ki nam je manjkala**
x **Most vzdihljajev**
x **Epistola Charlesu Baudelairu**

207200
+

zaliV

maj 1973 - štev. 40-41

Revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

U r e d i l i :

Danijela Nedoh, Milan Lipovec, Boris Pahor, Irena Žerjal, Rada Premrl, Marica Vidmar

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 412-777 - 34128 - Trst

Celoletna naročnina 1600 lir. Za druge države 4 dolarje

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Frančiška Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Revijo so podprli:

dr. Inž. Peter Merku, Marija Bogataj, Stanko Pertot, Ema Tomažič, Leopold Ažman, Evelina Pahor, N. N., Just Colja, Boris Cek, g. Hočevanar, J. G., Polda Gruden, Marjan Komjanc, Z. Mozetič, R. B., Jože Kumer, dr. Vera Sarđoč, Alojz Udovič, N. R., prof. Vera Vesel, Elka Suša, dr. Edmund Žetko, Uča Berce, Marica Živec

Cena posamezne številke

5 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna GRAPHART Trst,

Ulica Rossetti 14 tel. 772151

PD 34/1978

LOJZE UDE

AVSTRIJSKA DRŽAVNA POGODBA IN NJENA MANJŠINSKA ZAŠČITNA DOLOČILA

(Predavanje v Celovcu, 20.12.1972, dopolnjeno)

V trenutku, ko smo po vsej verjetnosti pred internacionalizacijo vprašanja o izpolnitvi neposredno ali posredno manjšinsko zaščitnih določil avstrijske državne pogodbe glede Slovencev in Hrvatov v Avstriji, naj najprej kratko rekapituliram, kako je prišlo do takega položaja.

Odborniki Narodnega sveta koroških Slovencev in Zveze slovenskih organizacij ter v njih vključenih organizacij, zbrani na skupnem posvetu dne 11. oktobra 1972 v Celovcu, so ob tako stopnjevanem nasilju koroških nemških nacionalistov celo ob delni, nepopolni izpolnitvi določila 3. točke 7. člena avstrijske državne pogodbe glede dvojezičnih topografskih napisov, sklenili apelirati na mednarodni forum in zadevno zahtevati za podporo in pomoč Socialistično republiko Slovenijo odnosno SFRJ (NT 12.X.1972, 41; SV 13.X.1972, 41). Ta sklep sta predsednika NS in ZSO 16. oktobra izročila jugoslovanskemu generalnemu konzulu v Celovcu, ki je obljubil, da ga bo s prošnjo za podporo posredoval svoji vladi. Drugega novembra nato je vršilec dolžnosti zveznega sekretarja za zunanje zadeve Jakša Petrič v zvezni skupščini na zadevno vprašanje skupine poslancev iz SR Slovenije med drugim izjavil, da bo v primeru, če se bo sedanji položaj na Koroškem nada-

ljeval, Zvezni izvršni svet prisiljen razmišljati še o drugih ukrepih, *vštevši internacionalizacijo tega problema* (Delo, 3. nov. 1972, 300). 8. nov. 1972 pa je vršilec dolžnosti zveznega sekretarja za zunanje zadeve Jakša Petrič izročil avstrijskemu veleposlaniku v Jugoslaviji dr. Aleksandru Ottu noto vlade SFRJ, v kateri izraža vlada SFRJ globoko zaskrbljenost, ker manjšinsko zaščitna določila avstrijske državne pogodbe niti po 17 letih niso izpolnjena, navaja kontinuiteto uradnih posredovanj jugoslovanske vlade pri avstrijski vladi, naj izpolni svoje obveznosti; opozarja na šovinistično dejavnost Kärntner Heimatdiensta (KHD), ki nasprotuje izpolnitvi obveznosti iz 7. člena avstrijske državne pogodbe in ki hoče »prisiliti avstrijsko vlado«, da odvzame slovenski narodnostni skupini (navajam po Tanjugu v Delu 9. nov. 1972, 306) njene manjšinske pravice. Zato zahteva, da avstrijska vlada prepove takšno dejavnost KHD in na podlagi 9. člena avstrijske državne pogodbe onemogoči dejavnost tudi vsem organizacijam, ki se ukvarjajo s sovražnim delovanjem proti Jugoslaviji. Zakon o uvedbi dvojezičnih krajevnih napisov po 3. točki 7. člena avstrijske državne pogodbe — čeprav nezadosten — naj se odločno uresniči. Vsaka revizija tega zakona v škodo manjšine bi razvrednotila še to, kar je avstrijska vlada doslej v korist manjšin storila. Jugoslavija je slejkoprej za dobre sosedske odnose. Ako pa se položaj na Koroškem ne bo izboljšal, bo jugoslovanska vlada prisiljena storiti še druge korake, *vštevši obravnavanje tega vprašanja pri mednarodnih forumih*. — 17. nov. je sprejel zastopnike obeh glavnih organizacij koroških Slovencev še predsednik jugoslovanskega zveznega izvršnega sveta Bijedič. Tudi jug. državni predsednik Tito je na svojem obisku SR Makedonije dvakrat zelo odločno spregovoril o zaskrbljenosti zaradi naših manjšin in zaradi fašističnih pojavov v Avstriji. 12. decembra je govoril o tem tudi v SR SLOVENIJI.

Ne verjamem, da bo Avstrija v zadovoljivi meri prišla naproti željam in zahtevam koroških Slovencev in jugoslovanske note z dne 6. nov. 1972.

Mislím, da je vprašanje zaščite naših manjšin v Avstriji, predvsem koroških Slovencev, pred internacionalizacijo.

Pripraviti se moramo torej na to, kako bomo to internacionalizacijo argumentirali, dokumentirali.

Iz razlogov, ki so vam kot avstrijskim državljanom brez posebne razlage znani, naj že v začetku poudarim, da koroškim Slovincem tako po stvarnem kakor formalnopравnem položaju, ni preostalo drugega, kakor da se obrnejo v stiski, v katero so zašli v boju za svoje zakonite pravice, na Slovenijo in Jugoslavijo.

Formalnopravno imajo sicer možnost, da se v primeru kršenja pravic, priznanih po evropski konvenciji o zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kamor moremo šteti tudi določila po 6. in 7. členu avstrijske državne pogodbe — morejo koroški Slovenci sami, brez posredovanja kakšne države po čl. 14 in 25 te konvencije pritožiti, vložiti peticijo na Evropski svet. Toda izkušnje v Izopovem primeru leta 1962 so bile dovolj bridke. Pokazale so, da bi bila pritožba na Evropski svet brez smisla, že vnaprej obsojena na neuspeh. Med obema vojnama, za časa Društva narodov, se je mogla jezikovna, nacionalna, rasna, verska manjšina zaradi diskriminacije, neposredno, brez zastopstva kake države obrniti na Društvo narodov. Iz časa po plebiscitu za znani dve taki pritožbi koroških Slovencev (dr. Petka) zaradi slovenskih šol v Št. Rupertu. Bili sta ugodno rešeni, čeprav sta bili pozneje po preizkušnih koroških metodah vendarle ukinjeni. Danes se more na Združene narode neka diskriminirana manjšina obrniti le po zastopstvu neke države. Tudi južni Tirolci so se mogli pritožiti zaradi italijanske neizpolnitve pogodbe De Gasperi - Gruber z dne 5. sept. 1946 na Združene narode le po Avstriji. V tem pogledu je položaj raznih manjšin po današnjem splošnem mednarodnem stanju še neugoden, neurejen. Le po nekaterih novejših konvencijah o raznih osebnih pravicah se morajo posamezniki že neposredno pritožiti na v teh konvencijah določene instance.

Heimatdienst in organizacije, katerih krovna organiza-

cija je Heimatdienst, zastopniki raznih političnih strank, pa tudi avstrijski državni voditelji neprestano zatrjujejo, da je izpolnjeno, v vsakdanje življenje uvedeno pravzaprav vse, kar glede Slovencev in Hrvatov v Avstriji določa avstrijska državna pogodba (a.d.p.) Samo za rešitev spora zaradi dvojezičnih napisov še gre. Nadaljujejo s prakso skrajno utesnjujoče (restriktivne) razlage (interpretacije) vseh pravnih predpisov, ki urejujejo položaj narodov, narodnosti, raznovrstnih manjšin in njihovih pravic. V tem so že v Avstroogrski dosegli pravo mojstrstvo. Nadaljevali so s prakso v prvi avstrijski republiki in nadaljujejo brez pomislekov tudi v drugi, ki je nastala iz zmage nad pangermanizmom, fašizmom, nacizmom.

Naj opozorim iz avstroogrške preteklosti samo na interpretacijo 19. člena ustavnega zakona z dne 21. dec. 1867. Glasi se: »Vsi narodi v državi so enakopravni in vsak narod ima nedotakljivo pravico, da brani in goji svojo narodnost in svoj jezik. Država priznava enakopravnost vseh deželnih jezikov v šoli, uradu in v javnem življenju. V deželah, kjer je več narodov, naj se javne šole uredijo tako, da dobi vsak narod potrebne pripomočke, da se izomika v svojem jeziku, ne da bi bil vsiljen, učiti se drugega deželnega jezika.«

Znanstveno najboljši opis razvoja narodnih razmer v Avstro-Ogrski na podlagi tega člena je, mislim, osrednja razprava univ. prof. dr. Karla Gottfrieda Hugelmannna v zborniku, pod njegovim uredništvom »Das Nationalitätenrecht des alten Oesterreich« (Wien 1934). Tako mislijo tudi mnogi drugi avstrijski pravniki. Ne bom se v tej zvezi spuščal v kritične pripombe k optimističnemu mnenju Hugelmannna, da so bile na podlagi tega člena dane možnosti nadaljnjega pozitivnega, za obstoj Avstro-Ogrske odrešilnega razvoja. Tudi za danes pa je poučna njegova ugotovitev, da se je avstrijsko narodnostno pravo postopoma razvijalo k modernejšim oblikam narodne avtonomije različnih obsegov, v različni mešavini teritorialne in personalne konstrukcije. Hugelmann označuje ta razvoj kot napreden. Takole še pravi: »Praksa in nauk sta vodila preko v bistvu liberalno individualističnega pojmovanja držav-

nega temeljnega zakona (U.: to je člena 19) k univerzalističnemu in organskemu razumevanju naroda in narodnostnih pravic, od v nacionalnem pogledu državljske enakosti k pravu, ki se orientira po zgodovinskih realnostih in ki išče pravično izravnavo (U.: Hugelmann misli izravnavo individualistične interpretacije 19. člena) s pravom uarodnostnih skupin« (str. 281). Formalna deklarativna enakost še ni dejanska enakost. Prav marksistična družbena analiza je imela za to resnico velik smisel.

Čim manj je formalna enakost tudi dejanska enakost, tem manj more biti izjavno načelo (nekateri pravijo tudi priznalno ali izpovedno načelo) tisto načelo, po katerem naj se uredi življenje neke narodne, jezikovne manjšine. Tem bolj velja ugotovitev nemškega manjšinskega teoretika Wilhelma Graveja: »Določanje narodnosti na podlagi izjave, ki se ne ozira na to, da govore proti tej izjavi objektivni znaki, podpira asimilacijo (Die Bestimmung der Volkszugehörigkeit im Recht der europäischen Staaten, Essen 1938, str. 31). Hugelmann v nadaljnjem na več mestih ugotavlja in navaja konkretne primere, da je šel ta razvoj mimo Koroške. In res tudi članek koroškega pisca v tem zborniku Lobmeyerja-Hohenleitena dokazuje, da je šel od Hugelmannu opisani in kot napreden označeni razvoj mimo Koroške, da je šel razvoj na Koroškem vedno bolj brezobzirno celo v nasprotni smeri. Naj omenim v tej zvezi predvsem načelo pravice staršev v šolstvu. Bekenntnisprinzip, izjavno načelo, kakor mu pravim jaz, služi danes kot načelo pravice staršev v šolstvu kot najbolj učinkovito sredstvo germanizacije. Ali 19. člen ustavnega zakona z dne 21. decembra 1867 danes še velja, za slovence in Hrvate v Avstriji ni več važno, ker imajo 7. člen avstrijske državne pogodbe. Važno je morda še za dunajske Čehe in za Madžare na Gradiščanskem. Vprašanje njegove današnje veljavnosti je med avstrijskimi pravniki sicer sporno. Ludvik Adamovich se je po II. svetovni vojni, a še pred podpisom državne pogodbe, postavil na stališče, da je ta člen v zvezi s členu 66 do 68 senžermanske pogodbe (ki tvorijo 149. člen avstrijske zve-

zne ustave) in v zvezi z 8. členom zvezne ustave (»državni jezik« (Staatsprache) v Avstriji je nemški) derogiran. Zelo odločno pa mu nasprotujejo pravniki kakor Ermacora, Pfeifer, Braunias, Veiter. To le mimogrede, ko sem že omenil ta člen in njegovo interpretacijo kot izrazit primer utesnjujoče (restriktivne) interpretacije narodnostnih, manjšinsko zaščitnih pravnih predpisov v avstrijski, posebej v koroški praksi v preteklosti.

Prav tako ozkosrčno kar najbolj utesnjujoče je bilo razlaganje, izpolnjevanje zaščitnih določil senžermanske pogodbe v členih 62 do 69.

V ljudskem šolstvu na slovenskem ozemlju Koroške je v prvi avstrijski republiki zavlada popolna oblastna in učiteljska samovoljnost. Učitelji so bili obenem zaupniki KHD oz. Heimatbunda, med prvimi nacisti in pozneje povečini nacisti. Pod nacizmom pa so slovensko šolstvo likvidirali učitelji, preden je to storila nacistična oblast s svojimi predpisi.

Olajšava uporabe jezika pred sodišči (čl. 66 senžermanske pogodbe) se je praktično izvajala le v neizogibnih neposrednih ali po tolmačih posredovanih razgovorih s stranko, ki ni znala nemško. Če je stranka nemško kolikor toliko znala ali je bila zastopana po odvetniku, so vzela sodišča navedbe na znanje le, če so bile izražene v nemščini. Slovenske vloge so dosledno zavračali. Zavračali so tudi slovenske registracijske vloge slovenskih združenj, ki so bile v času monarhije ena najbolj nespornih slovenskih pravic. Sodne zapisnike in odločbe so sestavljali brezizjemno samo v nemščini.

Pred državnimi in deželnimi upravnimi oblastmi je bila slovenščina popolnoma zatrta. Znana je odločba deželnega glavarja Schumyja z dne 13. maja 1924, št. 6693: »Deželna vlada ni niti dolžna niti upravičena sprejeti ali obravnavati slovenske vloge«.

Okrajna glavarstva so prepovedala tudi doslej običajne slovenske vpise v krstne, poročne ali mrliške matrice in slovenske izvlečke iz njih.

Tudi glede manjšinsko-zaščitnih določil senžermanske

pogodbe se je avstrijska uprava na Koroškem postavila na stališče, da jih izpolni le v kar najmanjši meri in tudi to kar najkasneje, če količkaj mogoče pa sploh ne.

Ta tradicija obremenjuje tudi izpolnjevanje zaščitnih določil a.d.p. z dne 15. maja 1955.

Zatrjevanje, da so obveznosti, ki jih ima Avstrija do narodnostnih, jezikovnih manjšin od takih strani, ni torej res nič novega. Je samo dokaz, da se v miselnosti voditeljev imenovanih organizacij in strank, žal tudi mnogih, če ne večine socialistov, ni vkresala v odnosih do slovenskega naroda, do Jugoslavije in posebej do koroških in štajerskih Slovencev nobena nova misel. Gre za neko konstanto, ob katero se napredni tokovi življenja, odnosa med ljudmi in narodi zaman zaganjajo. Bolj čudno pa je to, da take misli kakor te organizacije ali razni politiki, izrekajo tudi državni voditelji. Zunanji minister Kirchschräager n.pr. je že nekajkrat izjavil, da je Avstrija izpolnila pravzaprav že vse obveznosti nasproti Slovincem in Hrvatom po a.d.p. Ko bo rešen trenutno najbolj aktualen spor zaradi dvojezičnih napisov, bo vse v redu.

Preidimo torej h konkretnemu obravnavanju vprašanja, kakšna je izpolnitev glavnega manjšinskega zaščitnega člena a.d.p. — 7. člena. Najprej nekaj splošnih pripomb: V nasprotju s smislom zaščite po a.d.p., po ustanovni listini Združenih narodov in splošni deklaraciji o človeških pravicah je že to, avstrijska ali koroška deželna vlada izdajata zakone in odloke, ki naj bi pomenili izpolnitev določil 7. člena a.d.p. brez soglasja, brez resnejšega posvetovanja s koroškimi Slovenci. Koroški Slovenci so samo objekt teh odlokov in zakonov. Diktat — to je način ravnanja z njimi. Posebno brutalen primer je bil odlok deželnega glavarja Wedeniga z dne 22. septembra 1958 in zakon, ki je nato legaliziral to gorostasno protizakonnost — manjšinski šolski zakon z dne 19.3.1959.

Tudi tako zakasnelo in parcialno izpolnjevanje zaščitnih določil a.d.p., kolikor je o izpolnitvi sploh mogoče govoriti, kaže na načelno nedobrohotno razpoloženje in na načelno nejasnost v odnosu do narodnostnih jezikovnih manjšin.

Poglejmo, kako je z izpolnitvijo 2. točke 7. člena a.d.p., ki se glasi: »Avstrijski državljani slovenske in hrvaške manjšine na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem imajo pravico do osnovnega pouka v slovenskem ali hrvaškem jeziku in do sorazmernega števila lastnih srednjih šol; v tej zvezi bodo šolski učni načrti pregledani in bo ustanovljen oddelek šolske nadzorne oblasti za slovenske in hrvaške šole.«

Priznati moremo le izpolnitev obveznosti glede srednje šole — gimnazije (s čimer pa vprašanje srednjega šolstva ni izčrpano). Z odlokom zveznega ministrstva za prosveto z dne 1.6.1957 (Žl. 47, 600-12/57) je bila ustanovljena zvezna gimnazija za Slovence v Celovcu (Bundesgymnasium für Slovenen in Klagenfurt). Dosledno svojemu stališču glede dvojezičnega osnovnega šolstva so zahtevali koroški Slovenci dvojezično gimnazijo. Dali so jim slovensko gimnazijo, ker so po izkušnjah iz zgodovine računali, da ima mnogo koroških Slovencev nezaupanje in strah pred »samo slovensko šolo«, čeprav je v zgodovini nikoli ni bilo, ker je šlo vedno le za to, ali naj bo učni jezik slovenski ali nemški in je bilo tudi v primerih, da je bil na nekaterih osnovnih šolah učni jezik vsaj nekaj let slovenski, vedno dobro in še preveč poskrbljeno, da se je mogel učenec naučiti tudi nemščine kot predmeta. Toda v tem primeru so se tisti, ki so izdali ustanovitveni odlok o slovenski gimnaziji, uračunali. Tem bolj je zvezna gimnazija za Slovence v Celovcu edina svetla točka v izpolnjevanju zaščitnih določil za Slovence v Avstriji. A že je ustanovljena konkurenčna nemška gimnazija v Velikovcu.

Ta čas ima slovenska gimnazija v Celovcu 433 dijakov, 12 več kakor lansko leto. Prva matura je bila konec šolskega leta 1962-63, ko je bilo vpisanih 297 učencev.

Žalostno, zelo zaskrbljujoče pa je stanje v osnovnem šolstvu. Znano je, da je bilo do leta 1958 na Koroškem obvezno dvojezično šolstvo, urejeno po uredbi koroške deželne vlade z dne 3. oktobra 1945, kakor jo citirajo Avstrijci oziroma z dne 31. oktobra 1945, kakor jo po končni redakciji besedila večkrat citiramo v Ljubljani. Postala je ustavni zakon.

S to ureditvijo, do katere je prišlo s slovenskim sodelovanjem (v deželni vladi je bil tedaj tudi dr. Jožko Tischler), so bili Slovenci zadovoljni. To je bila obvezna dvojezična šola na sklenjenem ozemlju južne Koroške 64 občin, ki je bilo po štetju leta 1910 še živo etnično ozemlje. Slovenski in nemški otroci so se morali učiti slovenščine in nemščine. Težave so bile le v izvajanju, v glavnem zaradi pomanjkanja ustreznega učiteljstva, ki je bilo po izjavi tedanjega deželnega glavarja Piescha povečini nacistično, in zaradi krajevne sabotaje. Toda koroški Slovenci so upali, da bodo težave sčasoma premagane. Na seji 28. januarja 1947 je v imenu obeh vladnih strank, socialistov in ÖVP, izjavil namestnik deželnega glavarja, predstavnik tedaj najmočnejše avstrijske stranke ÖVP Hans Firlitsch med drugim: »Po švicarskem zgledu smo v določenem ozemlju naše dežele v vseh občinah, v katerih prebiva tudi le majhen del prebivalstva s slovenskim materinim jezikom, uvedli dvojezični šolski sistem. Ne vprašamo otroka po tem, ali je Slovenec ali Nemec, temveč zahtevamo od vsakega učenca, da se nauči obeh jezikov. Prepričani smo, da je to v korist obeh narodov, ki prebivata v deželi...« (Volkszeitung, 29. jan. 1947).

Avstrijski zunanji minister dr. Karel Gruber se je na mednarodnih konferencah, na katerih so zavezniški ministri ali njihovi namestniki (sovjetski, angleški, francoski, ameriškanski) obravnavali problematiko a.d.p., večkrat skliceval prav na šolsko uredbo z dne 3. okt. 1945, ko je zavračal jugoslovanske ozemeljske zahteve, češ saj imajo Slovenci vse pogoje za svoboden razvoj, saj so Slovenci zadovoljni v Avstriji (navajal je Tischlerjevo sodelovanje pri uredbi). Zadnjikrat je storil to še 4.3.1949 na konferenci namestnikov zunanjih ministrov štirih velikih sil v Londonu, torej nekaj mesecev pred 20. junijem, ko so bile na konferenci v Parizu jugoslovanske ozemeljske zahteve zavrnjene, popolnoma zadovoljene pa ekonomske zahteve SZ. In Wedenig, ki je kot koroški deželni glavar spremljal Gruberja na teh konferencah, je še novembra 1958, pač zelo protislovno s siceršnjim svojim ravnanjem

v tem letu, izjavil: »Dvorni svetnik dr. Karisch (U.: Karisch je bil kakor Wedenig Gruberjev spremljevalec na konferencah, zastopnik ÖVP) bo moral potrditi, da se je takratni zunanji minister dr. Gruber pred zavezniki vedno zopet skliceval na šolsko uredbo 1945 kot izraz avstrijske tolerance in da je ta argument imel prav posebno težo pri odločitvi o mejah v prid Avstrije«. »Hofrat dr. Karisch wird bestätigen müssen, dass der damalige Aussenminister dr. Gruber immer wieder die Schulverordnung 1945 den Aliierten als Ausdruck österreichischer Toleranz vorgehalten hat und das dieses Argument ein ganz besonderes Gewicht bei der Entscheidung über die Grenzfrage zugunsten Österreichs hatte«. (Die Neue Zeit, 4. nov. 1958, št. 252).

Vse to hvalisanje avstrijskega zunanjega ministra z uredbo 3. okt. 1945 pred zavezniki je bilo torej prevara, od Wedeniga celo odkrito priznana. Prihaja mi na misel 2. člen ustanovne listine Združenih narodov, katerih članica je Avstrija: »Vsi člani morajo zato, da se vsem od njih zagotovijo pravice in koristi, ki jim gredo kot članom, v dobri veri izpolnjevati obveznosti sprejete po določbah te ustanovne listine«. Kako more biti z dobro vero nasproti državi, katerih voditelji se poslužujejo takih metod?

Nemški nacionalisti so že med pogajanji za a.d.p. začeli napadati dvojezično šolstvo po uredbi 3. oktobra 1945. Po podpisu a.d.p. pa so začeli z gonjo, ki je postajala vedno silovitejša. 1958. leta so organizirali več šolskih štrajkov. Na to protizakonito akcijo nemških nacionalistov je koroški deželni glavar Wedenig z odlokom 22. sept. 1958 tudi sam povsem protizakonito odredil možnost odjave od pouka v slovenščini. Že sama kapitulacija državne oblasti pred nasiljem nemških nacionalistov je vplivala na slovenske starše zastrašujoče. Spominjala jih je na nacistična nasilja pred in po 13. marcu 1938. Sledil pa je nato še organiziran pritisk na slovenske starše. Opisan je v protestni noti jugoslovanske vlade z dne 4. okt. 1958, obširno pa še v posebni šolski spomenici koroških Slo-

vencev z dne 15. nov. 1958. Posledice so bile strašne. Od 12.774 otrok ozemlja, na katero se je nanašala uredba 3. okt. 1945 — res je sicer, da se na kakih 12 šolah sploh nikdar ni izvajala — se je odjavilo od slovenskega pouka 10.588 učencev. Po uradnih podatkih šolskega leta 1948-49 (Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Nov/Dez. 1949, 99), je bilo na teh šolah 6.733 učencev s slovenskim materinim jezikom. Dejansko jih je bilo še več, toda sovražni del učiteljstva je, sodeč po koroških navadah, javljal čim nižje številke. Če bi se zadovoljili z uradno številko iz leta 1948/49, torej 6733 in z razmeroma še visoko številko prijavljenih leta 1958, to je 2.399 — danes jih je na osnovnih in glavnih šolah komaj še okrog 1700 — je od tega leta dalje najmanj 4.300 - 4.500 otrok brez vsakega slovenskega pouka ali 65 odst. To protizakonito stanje je nato legaliziral mimo vseh protestov koroških Slovencev in jugoslovanske vlade zvezni zakon z dne 19. marca 1959. Položaj koroških Slovencev v osnovnem šolstvu, ki je med temeljnimi pogoji za obstoj neke manjšine, se je bistveno poslabšal, kar prav gotovo ni mogel biti namen zaveznikov, ki so formulirali 7. člen a.d.p. Kako misli Avstrija v primeru internacionalizacije vse to zagovarjati, sem res radoveden. Naj še pripomnim, da je jugoslovanska vlada nato še v notah 17. marca in 21. aprila 1958 odločno izjavila, da šolskega vprašanja nima za rešenega. Žal tega vprašanja ni že tedaj internacionalizirala ter je nastala zaradi tega velika, nepopravljiva škoda.

Tudi proti načelu pravice staršev, ki je temeljno načelo novega manjšinsko-šolskega zakona z dne 19. marca 1959, moremo mnogo tehtnega povedati. Naj opozorim tudi na razpravo Janka Pleterskega »Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni« v Razpravah Inštituta za narodnostna vprašanja, 1960, št. 2, v kateri pisec dobro in prepričljivo zavrača avstrijske politične in pravnoznanstvene pisce, ki dokazujejo (tudi prof. za mednarodno pravo Ermacora), kakor da je Avstrija po 2. čl. dodatnega protokola k evropski konvenciji o zaščiti človeka celo prav *dolžna* skrbeti za to, da o obisku

slovenskega, dvojezičnega ali nemškega pouka otrok odločajo starši, zakoniti zastopniki otrok. Citira ta člen in ga natančno analizira. Upravičen je njegov sklep: »Treba je že precej poguma tistemu, ki skuša iz tega predpisa skonstruirati direktno meddržavno obveznost za Avstrijo, da bo koroško manjšinsko šolstvo uvedlo pravico staršev.«

Tem manj to sme po mojem mnenju po 26. čl. Splošne deklaracije o človekovih pravicah z dne 10. dec. 1948, ki sicer govori o prvenstveni pravici staršev, da izbirajo način izobrazbe za svoje otroke, ki pa pravi v točki 2 tudi: »Izobrazba mora biti usmerjena na polni razvoj osebnosti človeka in na krepitev spoštovanja pravic človeka in temeljnih svoboščin. Podpirati mora razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in vsemi rasnimi in verskimi skupinami...« Obstoja pa tudi deklaracija generalne skupščine ZN o pravicah otroka z dne 20. nov. 1959, ki v 2. členu pravi: »Otrok naj uživa posebno zaščito, z zakonom ali z drugimi sredstvi naj se mu nudijo priložnosti in olajšave, da se razvije fizično, mentalno, moralno in družbeno na zdrav in normalen način ter v okoliščinah svobode in dostojanstva«. Kakšna morala je to: vzgajati, nava-jati slovenskega otroka k zaničevanju, sovraštvu do svojega rodu, do materinskega jezika? Pravno je ta zakon prav delikatno kršenje zaščitnih določil 7. čl. a.d.p. Tako katastrofalno poslabšanje stanja koroških Slovencev v osnovnem šolstvu prav gotovo ni moglo biti namen zaveznikov, ki so formulirali in sprejeli 7. čl. a.d.p.

V zgodovinsko-psihološkem ozračju Koroške pomeni uzakonjena pravica staršev v osnovnem šolstvu uzakonjeno pravico do renegatstva, uzakonjeno spodbudo in priložnost izvajati pritisk na socialno šibke in nezavedne slovenske ljudi v germanizatorične namene. Prav HD — Heimatbund z nacistom Maierjem Kaibitschem v vodstvu, je bil tisti, ki je že v prvi avstrijski republiki načelo pravice staršev v šolstvu propagiral z vso silovitostjo. V zadnji njegovi publikaciji »Abwehr und Verstädigung« (Klagenfurt 1938) je zadnji del odmerjen uteme-

ljevanju načela pravice staršev. Pod nacizmom, po 6.IV.1941, seveda tudi pravice staršev ni bilo več. Ko so l. 1959 uzakonili to pravico v šolstvu, so torej uzakonili nemško nacionalistično načelo HD, Heimatbunda. Demokratično načelo pravice staršev v šolstvu je v koroških razmerah sredstvo germanizacije. A, kakor že rečeno; za pravno zavrnitev avstrijske trditve, da izpolnjuje obveznosti iz 7. čl. a.d.p. glede šolstva, nam zadostuje dejstvo katastrofalnega, z uradnimi številkami prikazanega poslabšanja stanja koroških Slovencev v osnovnem šolstvu in evidentnost, da to ni mogel biti namen zaveznikov. O pravici staršev na Koroškem, o zgodovinskih, socioloških in pravnih aspektih nanjo je mogoče napisati obširno razpravo.

Sodni zakon z dne 19. marca 1959 pomeni za ozemlje izven sodnih okrajev Borovlje, Pliberk, Železna Kapla, za katere ta sodni zakon velja, hudo poslabšanje položaja ob sklenitvi tega zakona. A tudi v teh sodnih okrajih, za katere velja slovensko uradovanje v sodstvu poleg nemščine, je slovenščina zapostavljena. Določilo, da more govoriti slovenska stranka s sodnikom, ki ne zna slovenšine, po tolmaču, kaže na to, da tudi za ta sodišča ni določena obveznost, da mora sodno uradništvo poleg nemščine znati tudi slovenščino. Odvetnik, ki zastopa slovensko stranko, sme govoriti s sodiščem v slovenščini le, če ga stranka zato posebej pooblasti. To je šikanozno določilo. V prizivnem postopku velja samo še nemščina. Javne knjige je treba voditi samo v nemščini. In še nekaj takih določil je, ki kažejo na omalovažujočo miselnost zakonodajalca do slovenščine in zaradi katerih ni mogoče govoriti o uvedbi slovenskega uradnega jezika poleg nemščine v sodstvu.

Glavni spor ob tem zakonu pa je ozemlje, za katero ta zakon velja. Zakon določa tudi, da bo teritorialna veljavnost določena končno po številčni ugotovitvi manjšine. Znano je, kaj morejo koroški Slovenci proti takemu ugotavljanju navajati. Po stanju ob sklenitvi tega zakona je veljala slovenščina v sodstvu kot uradni jezik poleg nemščine na vsem ozemlju, na katero se je nanašala šolska uredba 3. okt. 1945, torej na 9 sodnih okrajev. V pojasnjevalnih opombah k posameznim

členom v posebnem delu a.d.p., je bila k 3. točki 7. čl., ki govori o slovenskem uradnem jeziku poleg nemščine v sodstvu in upravi, rečeno, da velja to določilo neposredno, brez posebnega izvedbenega, izvršilnega zakona. Koliko se je potem določilo 3. točke 7. čl. a.d.p. do uveljavljanja sodnega zakona z dne 19. marca 1959 na vsem tem ozemlju res izvajalo, mi ni znano, ker o tem, kolikor vem, ni bilo objavljeno nobeno poročilo. Pod kakšnimi vplivi je bil izdan ta tako imenovani manjšinsko zaščitni zakon, pa nam pove Pleterski v že omenjeni razpravi. Pleterski je izračunal, da omejitev veljavnosti sodnega zakona samo na tri sodne okraje (Borovlje, Pliberk, Železna Kapla) točno ustreza izračunu Alpenländischer Kulturverbanda (ki je na Štajerskem to, kar je na Koroškem KHD), konkretno Walterja Schneefussa, funkcionarja te organizacije, da je namreč samo v imenovanih treh sodnih okrajih 20 odst. Slovencev, kolikor jih po zakonodajalčevem sicer neizgovorjenem mnenju, v nasprotju z a.d.p., ki govori le o upravnih in sodnih okrajih, kjer žive Slovenci — po vseh izvajanjih zunanje-ga ministra Gruberja so mogli zavezniki in Gruber pri tem misliti na ozemlje, na katero se je nanašala šolska uredba 3. okt. 1945 — ne pa na število, koliko jih mora biti na tem ozemlju, v upravnih in sodnih okrajih tega ozemlja. Pri tem je Schneefuss zelo samovoljno določal, kdo v jezikovnih kategorijah štetja iz leta 1951 je Slovenec. In vendar je zakonodajalec podlegel temu nemško-nacionalističnemu šovinističnemu vplivu. To pač ni zadovoljiva izpolnitev določila 3. točke 7. čl. a.d.p. glede uradnega slovenskega jezika poleg nemškega v sodstvu.

Ta 3. točka določa slovenski uradni jezik poleg nemškega tudi v upravi. Tu še ni izvedbenega zakona. Glede na to pa da je bilo v že omenjenih pojasnilnih pripombah k vladnemu predlogu 21. maja 1955 k državni pogodbi rečeno, da to določilo ne potrebuje še izvedbenega zakona, je koroška direkcija deželnih uradov (Newole) z odlokom (Erlass) z dne 8. avg. 1955 odredila, da se v političnih okrajih Velikovec, Celovec (z izjemo sodnega okraja Feldkirchen), Beljak (z izjemo

sodnega okraja Feldkirchen), Beljak (z izjemo sodnega okraja Paternion) in Šmohor (z izjemo sodnega okraja Kotlach) zberejo takoj vse slovenske vloge in pošljejo za prevod v nemščino direkciji deželnih uradov. »Enotna definitivna ureditev bo sledila po navodilih zveznega kanclerja«. Kar je na tem odloku posebno zanimivo, je ozemlje, na katero se ta odlok nanaša. To je še vedno ozemlje dvojezičnega šolstva po uredbi iz leta 1945. Isto ozemlje ima pred očmi (politične okraje Šmohor, Beljak, Celovec-okolica, Velikovec) tudi še odlok koroške direkcije deželnih uradov z dne 19. avgusta 1968, torej še dobrih 9 let po sodnem zakonu. Ta odlok predpisuje natančnejša navodila o slovenskem uradnem jeziku poleg nemščine v upravi. Tolmač in prevod pa imata glavno besedo. Da bi morali biti v upravi tudi Slovenci, tega odlokodajalec očitno ne misli. Zelo značilno je nadalje priporočilo (Empfehlung) deželnega glavarja Sima z dne 3.IX.1968 (Zl.LH.109/14/Tä 1968), ki se tiče izvedbe 3. točke 7. čl. a.d.p. v občinski upravi. Naslovljeno je na 5 občin v političnem okraju Šmohor, 13 občin v političnem okraju Beljak, 17 občin v političnem okraju Celovec-okolica in 17 občin v političnem okraju Velikovec. Tudi tu ima koroška deželna vlada pred očmi ozemlje dvojezičnega šolstva po uredbi 3. okt. 1945. Prav ti odloki najbolj jasno kažejo, da avstrijska oblastva prav dobro vedo, kje so Slovenci. In vendar KHD, ÖVP in FPÖ vztrajajo na Minderheitenfeststellungsgesetz. Toda o neki resnični, trdni, dokončni urejenosti slovenskega kot uradnega jezika v upravi poleg nemščine po teh odlokih in priporočilih ne v stvarnem ne v formalnem pogledu nikakor ni mogoče govoriti, saj ti odloki in priporočila niti niso bili objavljeni, kar je Slovenski vestnik 4. okt. 1968 s presenečenjem ugotovil. To ni izpolnitev določil v 3. točki 7. člena a.d.p. Tudi v tem je Avstrija še na dolgu.

Zakon o dvojezičnih topografskih napisih z dne 6. julija letos z izvedbenimi navodili Urada zveznega kanclerja in Koroškega deželnega urada za ta zakon, proti kateremu so nemški nacionalisti na Koroškem tako besno reagirali in na prav huli-ganski način proslavili ob enem 52-letnico koroškega plebiscita,

je najnovejši primer izredno utesnjujoče interpretacije manjšinskih zaščitnih določil 7. čl. a.d.p. Glasi se: »V upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradišćanske in Štajerske s slovenskim ali mešanim prebivalstvom morajo biti označbe in napisi topografskega značaja v slovenščini in hrvaščini, kot v nemščini.«

Govorimo o delni, nepopolni izpolnitvi obveznosti določila 3. točke 7. člena a.d.p. glede dvojezičnih napisov. V čem je ta delnost, nepopolnost? Najprvo v tem, da je avstrijski zvezni zakon z dne 6. julija letos določil dvojezične topografske napise le za 205 krajev na Koroškem. In to po možnosti kar najbolj odročnih. Po količkah dobrohotni razlagi te obveznosti bi jih moralo biti mnogo, mnogo več in tudi v prometno in upravno važnejših krajih. Treba bi bilo pač najti sporazumen kriterij med zastopniki slovenske manjšine in avstrijske vlade. A kakor pri vseh dosedanjih zakonih, ki naj bi pomenili izpolnitev določil 7. čl. so tudi v tem primeru šli mimo koroških Slovencev. Vse je samo diktat na diktat. Kar sta si pa dovolila potem urad zveznega kanclerja in koroški deželni urad v izvedbenih navodilih za ta zakon sredi avgusta 1972 pa je res že prava farsa, norčevanje iz 7. čl. kakor pravita temu oba slovenska koroška tednika Slovenski vestnik in Naš tednik. V teh izvedbenih navodilih so namreč omejeni dvojezični napisi le na kažipote, krajevne table. Ne smejo pa biti dvojezični napisi na ustanovah, uradih, ki imajo v teh krajih neko funkcionalno vlogo, npr. na občinskih uradih, na poštah, kolo-dvorih in podobno. Pa tudi v javnih listinah, knjigah, na zemljevidih in podobno ne sme biti imenovan kraj poleg nemščine tudi v slovenščini. Krajevne table z dvojezičnimi napisi ne smejo biti postavljene tudi ne v tistih krajih, ki jih zvezni zakon sicer imenuje, niso pa te table (na katerih bi bil seveda doslej le nemški napis) še postavljene. Vrhu tega pa so povsod tam, kjer je slovensko ljudsko, dialektno poimenovanje kraja drugačno kakor knjižno, rabljene dialektne oblike. Teorija o vindišarjih. Zelo dobro jih je v Slovenskem vestniku zafrknil publicist v članku »Die authentische Verhuzung

unserer slowenischen Ortsnamen« (SV 25. avg. 1972, št. 34): Potem bi morala biti v zveznem zakonu z dne 6. jul. 1872, tako pravi, tudi za nemška imena dialektna oblika: namesto Keutschach Kaitschach, Freibach Freipach. Imena z Dorf bi morala biti označena z Durf itd. K zakonu končno še to: kako naj bo z dvojezičnimi napisi v slovenskih krajih nemške Štajerske in v hrvatskih na Gradiščanskem? Zopet samo parcialna rešitev.

4. točka 7. čl. je na prvi hip enoumno razumljiva. In vendar to ni: šlo bi za primerjavo vseh tekstov državne pogodbe kajti vsi so avtentični. Nikjer ni rečeno, kakor je to večkrat pri multilateralnih pogodbah, da je avtentičen le en tekst. Mislim pa predvsem izraz »pod enakimi pogoji«. Angleški izraz terms pomeni tudi »razmerje« in angleški ter ruski predlog sta bila pri končni stilizaciji predvsem predmet razgovorov med zastopniki zavezniških držav.

Določila 5. točke 7. čl. so poleg dvojezičnih napisov topografskega značaja trenutno najbolj aktualna. Nesprejemljivo je za koroške Slovence, tako mislim, avstrijsko uradno stališe, da ni mogoče prepovedati delovanje organizacij, ki očitno kršijo ta določila, katerih očitni namen je popolna germanizacija avtohtonih Slovencev v Avstriji. Ni se mogoče sprijazniti z dejstvom, da razni skrunilci partizanskih spomenikov (19. čl. a.p.d.), razni drugi nasilniki nad Slovenci, odstranjevalci slovenskih napisov ostajajo brez kazni. Avstrija bi morala nastopiti proti tem organizacijam z vso odločnostjo tudi po določitih 9. členu a.p.d. in mednarodne konvencije o odstranitvi vseh oblik rasne diskriminacije, ki jo je ratificirala Avstrija aprila 1972.

Kako je v različnih življenjskih območjih z izpolnjevanjem določila iz prve točke 7. členu a.p.d. morejo vedeti koroški Slovenci predvsem sami. Kaj vse razumejo pod enakopravnostjo, so razložili v svoji spomenici avstrijski zvezni vladi 11. oktobra 1955.

Bilo bi zmotno misliti, da bi se v primeru internacionalizacije spora mogla omejiti Jugoslavija le na obtožbo zaradi

neizpolnjevanja zaščitnih določil iz 7. člena a.d.p. V svoji noti 6. nov. zahteva Jugoslavija prepoved delovanja Heimatdiensta in organizacij, ki so z njim povezane tudi po 9. členu a.d.p. in ne samo po 5. točki 7. člena. Zakaj? Ker so te organizacije nemško nacionalistične, neonacistične, Glasi se:

1) »Avstrija bo dokončala ukrepe, ki so jih na avstrijskem ozemlju že začeli s sprejetjem ustreznih zakonov, ki jih je odobrila zavezniška komisija za Avstrijo, o ukinitvi nacionalsocialistične stranke in organizacij, ki so združene s to stranko oziroma jih ta nadzoruje, vštevši politične, vojaške in polvojaške. Avstrija si bo tudi nadalje prizadevala, da bi iz avstrijskega političnega, gospodarskega in kulturnega življenja odstranili vse sledi nacizma, da bi tako zajamčila, da omenjene organizacije ne bodo več oživele v kakršnikoli obliki, in da bi tako preprečili vsako nacistično ali militaristično dejavnost ter propagando v Avstriji.

2) Avstrija se obvezuje, da bo razpustila vse fašistične organizacije na svojem ozemlju, tako politične, vojaške in polvojaške kot tudi vse druge organizacije, ki goje kakršnokoli dejavnost, sovražno Združenim narodom, ali hočejo oropati prebivalstvo njegovih demokratičnih pravic.

3) Avstrija se obvezuje, pod grožnjo kazenskih sankcij, ki jih je treba takoj določiti v soglasju z avstrijskimi pravnimi predpisi, da bo prepovedala obstoj in dejavnost vseh omenjenih organizacij na svojem ozemlju«.

Naj na kratko orišem, kako je nemški nacionalizem po kratki prehodni dobi zastrašenosti in potuhnjenosti zaradi svojega poraza zopet oživel, kako se je vedno bolj krepil in zavzemal čedalje širša življenjska delovna področja. Prav nepazljivosti in malomarnosti avstrijske vlade, pa tudi zaradi naše malomarnosti v Jugoslaviji, je mogel ta nemški nacionalizem postati največja ovira za resnično izpolnjevanje zaščitnih določil 7. čl. a.d.p.

Že instalacija prve koroške deželne vlade ob zlomu nacizma ni obetala nič dobrega. Prva koroška deželna vlada ob zlomu nacizma je bila postavljena po sporazumu z zadnjim

koroškim gaulajterjem Friedrichom Rainerjem oziroma njegovim namestnikom Natmessnigom. Obljubiti je morala, da ne bo nihče kaznovan samo zaradi članstva pri NSDAP. Z odobravanjem je sprejela od Rainerja-Natmessniga naročilo, da bo njena glavna politična skrb ohraniti Koroško »svobodno in nedeljeno«. Opisano je bilo vse to v uradnem glasilu koroške deželne vlade Kärntner Zeitung 8. maja 1945, št. 126. To je bil popolnoma legalen, prav nič revolucionaren prehod iz nacizma v povojno dobo. Koroški deželni glavar je postal socialist Hans Piesch. V tej prvi številki uradnega glasila koroške deželne vlade je bil tudi že prvi napad na novo iz borbe proti nacizmu rojeno Jugoslavijo. Na ta čisto legalni prehod oblasti na novo koroško deželno vlado z deželnim glavarjem Hansom Pieschem je opozoril članek »Koroška Landesregierung« v Slovenskem poročevalcu maja 1945 št. 29. Na zadevni protest jugoslovanske delegacije na konferenci zavezniških zunanjih ministrov v Londonu januarja 1947 je Piesch sicer odstopil, a njegov naslednik je bil F. Wedenig, prav tako član od Rainer-Natmessniga instalirane vlade. Proti temu jugoslovanska vlada, nekam nelogično, ni protestirala. Razen tega se je izkazalo, da so koroški Slovenci s to osebnostjo prišli z dežja pod kap. Bil je Abwehrkämpfer iz bojov 1918-19. V istem, tretjem Volkswelherbaonu sta bila skupaj s Steinacherjem, znanim pangermanom. Ta bataljon je bil eden izmed najbolj bojevitih bataljonov za »svobodno in nedeljeno Koroško« v pojmovanju nemškega nacionalizma. Velika Nemčija je bila tedaj pred očmi teh Abwehrkämpferjev. Tako pripoveduje Steinacher v svoji knjigi »Sieg in deutscher Nacht« (Zmaga v nemški noči). Piesch je bil vsaj za to, da se 10. oktober kot koroški deželni praznik ne praznuje več, »da se Slovencem, ki so glasovali 10. oktobra 1920 za Jugoslavijo, ne bo vedno znova parala stara rana« (Die Neue Zeit, 14. februarja 1947). Pod Wedenigowim glavarstvom je že leta 1948 prišlo nato do zelo masovnega praznovanja 10. oktobra. V Celovcu je bilo veliko zborovanje, na katerem je govoril tudi Wedenig — s koroškim križcem za zasluge (Kärntner

Verdienstkreuz) v obrambnem (dejansko velenemško inspiriranem boju) za »svobodno in nedeljeno Koroško« na prsih. Zastopnik ÖVP Karisch je v svojem govoru zahteval, da se 10. oktober odslej vedno praznuje: »da se vedno znova v duhu leta 1920 razvnamemo« (Entzünden). 8. maja 1950, ko je bilo mejno vprašanje že odločeno v prilog Avstrije (20. junija 1949), pa je socialistična stranka v koroškem deželnem zboru predlagala, naj se zvezna vlada pozove, da se 10. oktober praznuje kot plačan praznik. Predlog je bil zavrnjen, ker petični veliki patrioti ÖVP niso bili zato, da bi se praznovalo iz njihovih žepov. Na misel praznovanja 10. oktobra kot plačanega praznika niso prišli ne v prvi avstrijski republiki in niti ne pod nacizmom. Za vsakoletno razvnanje jim torej gre, v duhu 10. oktobra 1920, ki je duh zmagoslavja nemških germanizatoričnih metod nad Slovenci. Danes si pač ni mogoče zamišljati Piescha, ki bi predlagal, da naj se praznovanje in proslavljanje 10. oktobra opusti. Ko govorimo danes toliko o tako imenovani »eskalaciji« nemško nacionalističnega agresivnega duha na Koroškem, bi morali že obnovo in vsakoletno nadaljnje hrupno proslavljanje 10. oktobra, posebno ob desetletnicah, imeti za prvo eskalacijo nemškega nacionalizma po vojnem porazu nacizma na Koroškem. Razumljivo, saj vemo, kako je prišlo do prve koroške deželne vlade, kaj je koroška vlada tedaj obljubila, katero naročilo nacistov je vzela z odobritvijo na znanje. Opozorila je na to eskalacijo le koroška revija Svoboda s člankom »Ob tridesetletnici koroškega plebiscita« (Zur 30. Wiederkehr der Kärntner Volksabstimmung).

Drugo tako stopnjevanje nemško-nacionalističnega, germanizatoričnega pritiska na Slovence je uradno ljudsko štetje leta 1951, torej že pred podpisom a.p.d. Centralni statistični urad na Dunaju je po nacističnem štetju leta 1939 prevzel med jezikovne kategorije, po katerih naj se vrši ljudsko štetje, tudi vindišarsko jezikovno kategorijo. Opozoril sem na to okolnost v razpravi Teorija o vindišarjih (Celovec, 1956, str. 86-89). S štetjem 1951. leta so raztrgali

koroške Slovence na dve jezikovni skupini, po občevalnem jeziku pa na 9 jezikovnih kombinacij. Zgodilo se je nekaj strašnega. Omogočene so s tem najbolj umazane manipulacije proti zahtevam zavednega dela koroških Slovencev. Ta znanstveno povsem neutemeljena jezikovna kategorija, razkrajanje koroškega slovenstva z jasnimi germanizatoričnimi nameni, je nemško nacionalistično, prav nacistično stopnjevanje nasilja nad koroškimi Slovenci; saj je bilo do tega časa v šolstvu izrecno prepovedano rabiti besedo »Windischer, windisch« (Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, Mitte April 1946, Stück IV, št. 62). Samo koroški Slovenci so protestirali, v Ljubljani pa znanstveniki. V Avstriji zavračajo danes vindišarsko jezikovno kategorijo z znanstvenimi argumenti, Veiter, Issatschenko, Prunč, Moritsch. Bistveno pa je, da je štetje po vindišarskem jeziku nacistična dediščina, ki jo je Avstrija kljub določilom 9. in 7. člena a.d.p. prevzela v stalno zakladnico metod v ravnanju s koroškimi Slovenci. V primeri z nasiljem, podiranjem dvojezičnih tabel ob proslavi 52-letnice koroškega plebiscita je štetje po kategoriji vindišarskega jezika po svojih posledicah mnogo hujše nasilje, kar velja tudi za diktatorično ukinitvev dvojezičnega šolstva po uredbi 1945.

Posebno poglavje stopnjevanja nasilnih germanizatoričnih teženj avstrijske družbe proti Slovencev je obnovitev predvojnih in ustanovitev raznih novih organizacij, katerih namen je germanizirati za fasado koroškega patriotizma.

Pred podpisom a.d.p. je bila ustanovljena samo ena organizacija, ki je spominjala na predvojni Heimatdienst - Heimatbund. To je »Bund der heimattreuen Südkärntner«. Ustanovil ga je Hans Steinacher, pangerman, nacist. Bil je član NSDAP s številko 7,753.917, Ortsgruppe Berlin (l. 1967, je trdil pred sodiščem, da je bil to proti svoji volji). Z veliko lahkoto in ob vsestranskem prizanašanju se je otresel nevšečnosti denacifikacije. Zopet je apeliral na koroški regionalni patriotizem. Vse je bilo v nasprotju z denacifikacijskimi ukrepi zavezniške kontrolne komisije, izdanimi v duhu zmage nad nacističnimi, pangermanskimi silami. Poglavje denaci-

fikacije v Avstriji in posebej na Koroškem bi bilo treba še posebej obdelati. Mislim, da bi prišlo do boljšega razumevanja, na kakšne težave zadene koroški Slovenec na raznih mestih v avstrijski upravi.

Nihče ni bolje kot Steinacher označil bistva koroškega patriotizma v času plebiscitnih priprav, ko je bil vodja propagande v Kärntner Heimatdienst. V prvi izdaji svoje knjige Sieg in deutscher Nacht, ki je izšla leta 1943, je napisal: »Ker pa zaradi tega, ker so zavezniki, predvsem Francozi, prežali na vsenemške spletke, nismo bili v položaju klicati 'Nemčija', 'Avstrija' pa nismo hoteli reči, je postal naš bojni klic pač 'Koroška, (317)».

V drugi izdaji te knjige, objavljene ob petdesetletnici plebiscita pod naslovom »In Kärntenst Freiheitskampf« Steinacher to seveda izpušča. Za slejkoprej pa je s temi besedami označil bistvo koroškega regionalnega patriotizma. Po podpisu a.d.p. so se začele obnavljati in rasti še nove nemškonacionalistične, pod masko koroškega patriotizma krute organizacije kakor gobe po dežju. Že to je dokaz, da so obnovitelji in ustanovitelji teh organizacij čutili, da bi pred podpisom državne pogodbe še za časa zavezniške kontrolne komisije, kot nemškonacionalistične, nacistične, ne bile dovoljene. Kot prva organizacija je bila že štiri dni po podpisu obnovljena »Schulverein Südmark«, sedaj pod imenom »Kärntner Schulverein Südmark«. Na protest in na pritožbo koroških Slovencev, da mora biti ta organizacija, katere cilj v preteklosti je bil vedno germaniziranje Slovencev, ukinjena, je Sicherheitsdirektion für Kärnten to pritožbo zavrnila, češ, da za to ni zakonite osnove. Kmalu nato sta bila ustanovljena še »Bund der Windischen« in »Kärntner Landsmannschaft«. Te tri organizacije so se nato združile v krovni organizaciji »Kärntner Heimatdienst«. Danes je takih koroških patriotičnih organizacij, dejansko nemškonacionalističnih že 17. Vse te organizacije bi morale biti po točki 5. čl. 7 in po čl. 9 a.d.p. prepovedane, ker je vse njihovo delovanje naperjeno proti koroškim Slovincem in ker gojijo koroški patriotizem, ki je bil tak, ka-

kor ga razumejo te organizacije, vedno v službi nemškega nacionalizma, germanizacije. Koroški, regionalni patriotizem teh organizacij je temeljno sredstvo terorja nad koroškimi Slovenci.

O tem, kaj pomeni za koroške Slovence odprava obveznega dvojezičnega šolstva po uredbi 3. okt. 1945 z nasilno akcijo Heimatdiensta in po neodpušljivi popustljivosti deželnega glavarja Wedeniga, smo že govorili.

Šele, če pogledamo na politični razvoj in današnji položaj na Koroškem tudi z gledišča določil 9. čl. a.dp., moremo razumeti, kako je prišlo do tega stopnjevanja, do tega porasta moči in delovanja nemških nacionalistov raznih strank in organizacij proti koroškim Slovencem. Šele s tega gledišča moremo jasneje videti, kaj vse je bilo v preteklosti zamujenega, zanemarjenega že od okupacijske uprave, nato pa od avstrijske vladne strani, a tudi od nas v Jugoslaviji.

Treodor Veiter »*Die Slowenen in Kärnten*«, str. 69. Dr. Seipel, zvezni avstrijski kancler je obiskal Beograd, tedaj je dr. Ninčič zahteval, da avstrijske oblasti dovolijo odprtje dveh šol na Koroškem. Na skrivni seji v Celovcu pa je dr. Seipel rekel, da je imel v Beogradu občutek, kako beograjski vladi ne gre v resnici za podporo koroškim Slovencem, ampak da potrebuje samo gradivo, da z njim pomiri slovenske predstavnike v beograjski skupščini.

Da ne bo pomote. Gre za dobo po prvi, ne po drugi svetovni vojski.

PESMI

NA STARI KRIŽARKI

*Na daljni obali smo se sprehajali nekoč,
mornarji so divje prepevali v stari križarki
zasmoljeni na zemlji s sidrom
Na palubi je nekdo vpil
kot gre po moji vasi petelinji spev
na glas priimek s tistim balkansko močnim »č«
Sedli smo k mizi —
slavnostno so se zvrstili filozofi mesta
Čileanec rahlo okajen
gleda črne gumbe na moji beli obleki
meni, da se pogovor suka v mejah normalne logike
Stavek me je prestrašil
pomembno je udaril med moje znance, asistente visoke uni-
verze*

*Pridružili so se pravilom
južnoameriške logike, ki tokrat ni bila navadna
v preokretu se je obračal moj staroselski miselni sistem
Hudo je buljil v moje črne gumbe v belini Čileanec
nemara so ga spomnili na sestro
bil je poslanec mulat
vendar ni mogel vreči iz kože kmečkega dekleta
pomenil mi je samo k domačiji korak*

IKONA PRED OGLEDALOM

*Jutro, vlažno od čistosti.
Šla sem tja, oprosti.
Počasi po stopnicah v hišo,
ki je bila naš jutranji dom.
Preživela sva bedne dneve davnih sanj.*

*Dvorišče palače, stare ko svet
je še vedno okroglo.
Sporočiti sem hotela negotovost.
Vrata so bila zaprta.
Tvojega obraza ne bi našla.
V palači te sploh ni.
A tu prebiva Rusinja z ikonami, pirožki, klobuki
še vedno češe se pred beneškim lilastim ogliščem
tu je še vedno s čipkami zavešeno ležišče
in ogledalo z rdečo kapico
kar nisem več.
Palača je pokrita s snegom.
Enako kot nekoč
Ljudje prihajajo, odhajajo molče
Nikoli ne vemo za trdno pozabiti sanje.*

PRVA SOLZICA

*Drča drči
debeli hlodi se kotalijo
V ozadju Prežihovina, nastlana s sonci
še više Uršlja gora, zavita v tančico
— Viš, da je muslimanka —, pravi posestrima*

*Hmelj v zaplodu
sadovnjaki v zatonu sonca čez sleme
Prekipi zatišje
zvodeni v večernem zvonu*

*Prihajam vsak dan z otrokom na rami
nosim velike besede v srcu
hranim jih za tople dni
Svet postaja v mislih majhen
(Nad staro Peco letalo)*

*Kmalu bo v globači, v temnem Peklu
prva solzica
Posvečam vam jo, posestrima
Zdaj je svet najlepši
zarja najčisteje
drgeče na pečinah
kjer so padli možje
najboljši, kar smo jih imeli*

LASTOVKE NAD LETALIŠČI

*V predalu imam šop pesmi
nekoč bodo spravljene v knjigi
bledoličke, hudobice mi nagajajo
me besno napadajo
od zadaj se zagrižejo v meso
vso zase me imajo
besede mojih pesmi*

Shranijo se v možganskih centrih
v ritmu se sprehajajo po petnicah
mečnicah, nevidno se vzpenjajo skozi žile —
vsa sem v besedah
nihče jim nič ne more
Zasidrale so se kot na nori ladji
v barve, podobe, potovanja
iz krajev, kjer sem prebivala
Če bi imela dvajset pisarjev, bi vseh ne mogli prepisati
vsa ta imena mrgoleča v odzivih

V življenju se vsega ne da obnoviti
še manj v glasno vest zaviti
Sanjam, da so se nenapisane zgodbe maščevale v brazgotinah
Zbrači vzporednost besed in jih vlti v bronene verze
Še me zebe
v vse vezenine mladostnih dni
v vsak vbod in morje zankic
Tako hlutam po snežnobelem papirju
poslušam znanko, prepevajočo vzhodnjaške divje popevke
— Kar še prepevaj, uspavaj me! — ji govorim
— S temi temačnimi moli
Zastavi mi nekaj, kar me bo vzelo, vrglo iz mojega začaranega
dna.

FATTI DI LUGLIO

(Okoličanski bataljon 1868)

IX.

I libri tavolari

Sporcai con pipe e »ici«

E in tele ciese prediche

Soltanto per i cici. () (**)*

Alma Sperante (Carlo Mioni): «Sogni e ricordi»
(»Vecia Trieste«) (***) Tip. Morterra, 1933 XI,
str. 27.

Če je zares o neredih vse utihnilo, ni čuda: saj so imeli novembra 1866 na sejah deželnega zbora (24.XI.) in deputacije (26.XI.) spet opravek s pomirjem, ki so ga zmeraj enake koristi, osebe in opravičila potiskale proti hribu. To je imelo za posledico potapljanje okoličanov v mestno gmoto; kako, pa zvemo neposredno pri branju debat na sejah omenjenih ustanov, kjer so mestni gospodje pretresali o razširitvi pomirja. Debate so se po manjših ali daljših presledkih ponavljale — enim v zadoščenje, drugim na žalost ali jezo — do leta 1884 (in pozneje tudi).

Širitev mesta je seveda normalen pojav in bi v jezikovno kompaktni deželi ne imela takih posledic, kakor so jih pre-

(*) Zemljiške knjige / umazane s strešicami in »iči« (končnice slovenskih priimkov v »ič« — J.M.) / in v cerkvah pridige / samo za čiče.

(**) Čič je skrajno žaljiv izraz in je enakovreden besedi razbojnik. (Kandler, v SCUSSA, Storia cronografica di Trieste, str. 232).

(***) »Sanje in spomini« (»Stari Trst«).

našali (in jih še prenašajo) Slovenci v Trstu, za katere je bilo večanje mesta usodno.

Dunaj je poskuse in predloge ter uredbe deželnega zbora za razširitev pomirja zavračal, iz katastrskih in statutarnih vzrokov; pozneje je imel tudi volitvene pomisleke. Občina pa je znala take težave praktično obiti.

Del kmečkih posestnikov v okolici pa le ni mogel biti brez krivde, če to besedo lahko naprtimo človeku, ki svojo posest ali del posesti proda tujcu. Seveda je o tem težko presojati, ker ne poznamo vzrokov za prehod lastnin.

Kar zadeva »nižje« ljudstvo — v tem primeru kmečko — skoraj ni virov, ki bi nas poučili o njegovem življenju, potrebah in tegobah. Zato bomo izkoristili priložnost, ki nam jo daje staro poročilo, naslovljeno tedanjemu vladarju Jožefu I., ki je med letoma 1705 in 1711 zahteval poročilo o položaju mesta. Podpisali so ga mestni sodniki (Giudici Rettori) skupno s tržaškim mestnim svetom. Med drugim je napisano:

»V tem mestu živi nekaj izraelitskih družin (...), ki imajo nepremičninska posestva (...); prosto kupčujejo kot vsi drugi trgovci, posojajo denar in dajejo kmetom na vaseh blago na upanje. To daje vtis dobrotelčnosti, je pa v resnici kmetom v veliko škodo; zakaj s časom jim odvzamejo imetja, četudi so skoraj vse njih pogodbe oderuške. Opirajo se na privilegije, ki so jih z varljivimi in krivimi obrazložitvami zvijačno dosegli pri Vzvišenih Predhodnikih v znatno škodo in popolno uničenje ubogih kmetov, ki sklepajo pogodbe samo zaradi potrebe.« (...). (81)

Vsekakor meščanskih posestnikov v predmestjih in okolici ni manjkalo nikoli. Bili so tudi taki, ki jih v Colettijevi »Guida Topografica« (1848) ne najdemo med posestniki v mestu. Posestva so imeli v predmestjih ali okolici. Tako je npr. dr. Giuseppe Cronnest imel kar osem posestev: v Rojanu, Koloniji, Škorklji, Sv. M.M. sp., Sv. M.M. zg. in tri na Vrdeli. Celo njih lego lahko najdemo na topografski karti Baldé, ki je nastala približno v tistih letih in jo omenja Schiffrer.

Nekateri občinski svetovalci so o priliki prodajali zemljo tudi občini. Tako najdemo leta 1864 pri prodaji zemljišč za novo plinarno ob današnji ulici Broletto, da so bili zainteresirani: Gossleth, tedaj svetovalec z okolice; Morpurgo, II. podpredsednik občinskega sveta, in Wessely, svetovalec iz mesta. (82)

Zanimiv je tudi boj, ki se je precej ostro razvil na isti seji (82) med tremi svetovalci, ki so se potegovali, da bi občina prevzela staro francosko družbo, ki je že leta 1846 vpeljala v Trst proizvodnjo plina, ter drugimi kolegi, ki so bili za nakup zemlje za novo plinarno. Vsi pa so hoteli podpirati koristi občine.

O kakšnih razlaščanjih ni bilo nobenega glasu, čeprav bi to z obstoječimi zakonskimi sredstvi (83) bilo mogoče. To pa morda zato ker je *Konzorcij* (*) ponudil primerna zemljišča — s »finim«^o posluhom za cene — po najugodnejši ceni med drugimi, ki so ponujali razna zemljišča.

Na tem mestu ne bo odveč pojasniti, čemu je bila postavljena meja med Trstom in okolico — to je *prvo pomirje* (po-merium).

Že od nekdanj je posestnik moral plačevati zemljiški davek; za nas bo bolj umevno, če ga imenujemo davek na nepremičnine: zemljo in hiše.

Zato so bile osnovane davčne občine. Izmerili so posestvo vsake osebe; v primernem merilu lepo narisano na papir, so potem priložili načrt — ki so ga imenovali *mapo* — vpisnemu dokumentu. Ob koncu leta je urad dal vezati vse spise; tako knjigo so imenovali *Kataster*.

Davščine niso bile enake za Trst in okolico. (84)

(*) Zadrugo so sestavljali: Gossleth, bar. de Lutteroth, bar. Revoltella in Morpurgo (Generini »Curiosità Triestine — Trieste antica e moderna«, str. 91).

Posestniki so včasih potrebovali za marsikatere namene denar. Upnikom pa je posestvo bilo jamstvo za posojilo. V ta namen je bil ustanovljen *Intabulacijski urad*. Upnik pa ni dal posojila, dokler ni bil intabuliran. Tudi ta urad je imel vpise in mape ter so knjigo imenovali *Zemljiško knjigo*. Intabulacij je bilo več vrst in ne samo zaradi dolgov posestnika, temveč tudi, npr., zaradi pravnih služnosti itd.

Vsakdo je lahko v tistem uradu zvedel, katere okoliščine obremenjujejo nepremičnine.

Kataster je torej urejeval davščine, zemljiška knjiga pa je opisovala nepremičnino, zadolžitve in druge obremenitve posestev. Morebitni kupec je bil obvarovan pred presenečenji.

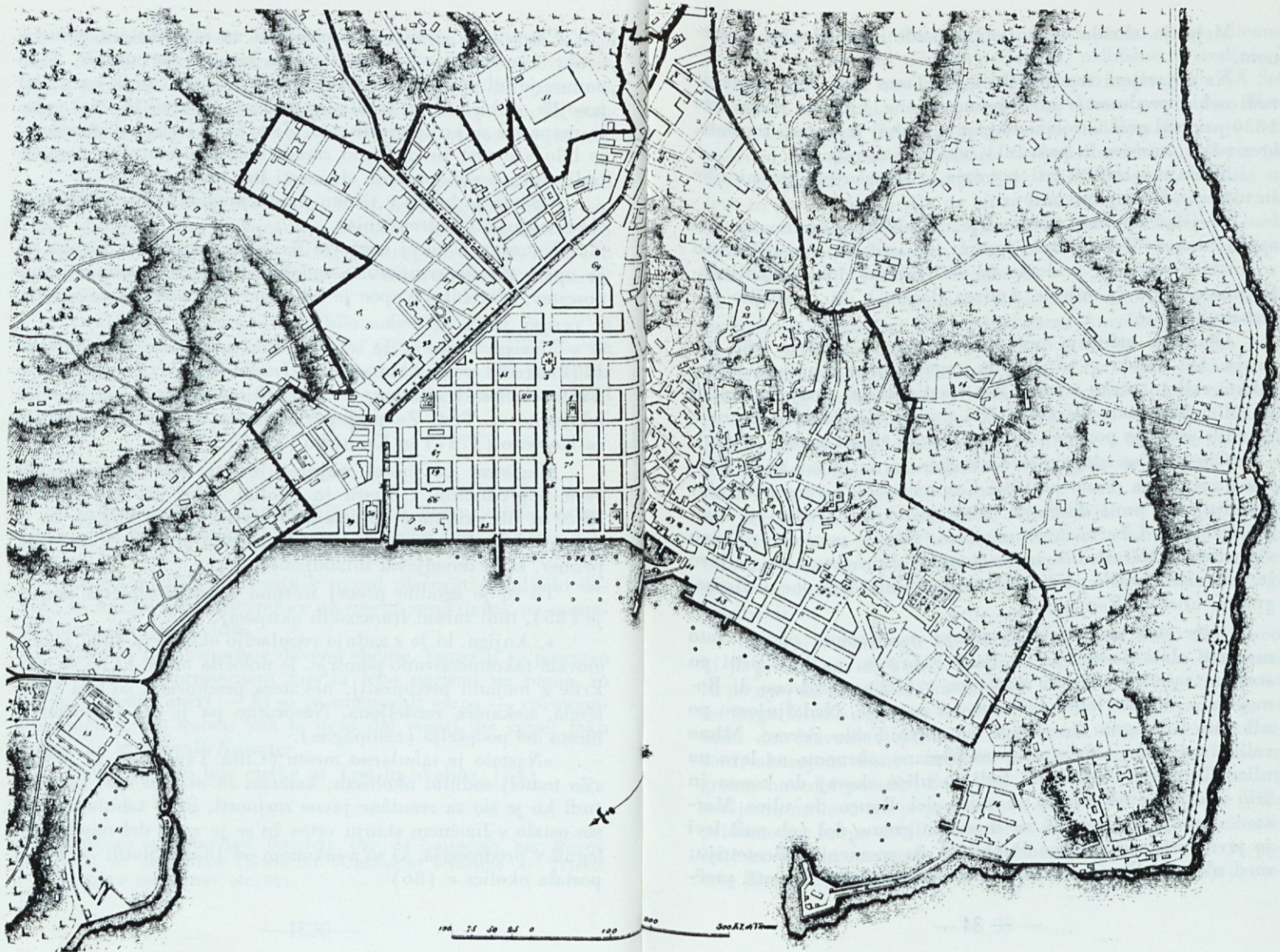
Marija Terezija je s patentom z Dunaja 26. oktobra 1772 uvedla v Trst in okolico *Intabulacijski urad* (Uffizio d'intavolazione). Zakon je bil izdan samo v italijanščini izključno za Trst. Že prej je Vladarica uvedla enaka urada na Koroško (1747) in Kranjsko (1757).

Magistrat bi moral najprej izvesti brez izjeme popis vseh nepremičnin v Trstu in okolici, tako hiš kakor zemljišč, in jih skupno s posestniki vpisati v javno knjigo, za to določeno, ki bi služila za temelj celemu uradu in za vsak primer, ki bi dovoljeval intabulacijo.

To se je zgodilo precej izčrpno šele pol stoletja pozneje (85), tudi zaradi francoskih okupacij.

«...knjiga, ki je z zadnjo regulacijo okoli leta 1827 zaznamovala takoimenovano pomirje, je določila meje, ki pa se niso krile z mejami predmestij; nekatera predmestja so bila izpuščena, nekatera razdeljena. Nasprotno pa je bil vključen v mesto del podeželja (campagna).

»Nastalo je tabularno mesto (Città Tavolare), ki je tvorilo temelj sodnim okolišem, katerim se ni bilo moč izogniti, tudi ko je šlo za resnične javne nujnosti, in je tabularno mesto ostalo v fizičnem stanju vrtov in se je večji del naselij raztegnil v predmestja, ki so z zakonom od 1850 (Statut — J.M.) postala okolica.« (86)

Meja je služila tudi politično-administrativnim namenom.

Na objavljeni topografski karti Trsta iz l. 1830, kjer je tudi nekaj predmestja in je posnetek one, ki jo je istega leta 1830 priobčil grof Girolamo Agapito (tukaj je, zaradi formata, brez robov, naslova in pojasnil), sem začrtal pomirje.

Skušajmo slediti črti pomirja, z današnjimi imeni ulic in ustanov, ki stoje na tisti črti.

Prej ko stopimo na pomirje, si lahko ogledamo na levi spodaj »novi« Terezijanski lazaret. Po prehodu mostička nad rojanskim potokom pridemo do 417 metrov dolge, ozke izdelovalnice vrvja (Corderia Andrea Bozzini), ki je služilo potrebam jadrnic.

Ob kotu nabrežja pred vilo Trapp se začneja črta pomirja. Od vhoda v to vilo do vogala ulice Pauliana danes lahko vidimo nizke stavbe, last špedicijskega podjetja Parisi na ulici Miramar. (V ravni črti z ulico Pauliana so pozneje zgradili pročelje postaje; za to so morali zasuti precej morja).

Obrnimo se zdaj na levo navzgor, in na koncu ulice Pauliana gremo na desno po ulici Commerciale, na trg Scorcola; nadaljujemo proti desni za nekaj korakov navzdol po ulici Martiri della Libertà in se ustavimo. Tam je namreč približno v sredino modernih hiš, zavilo pomirje v pravem kotu na levo in se kmalu obrnilo poševno na desno mimo Androne di Romagna na ulico di Romagna.

Kjer smo se ustavili, pomirju ne moremo slediti; zato moramo obiti Kavarno (ali Bar) Fabris in na levo priti po strmem začetku ulice di Romagna v bližino Androne di Romagna, kjer spet lahko stopimo na pomirje. Nadaljujemo po ulici di Romagna do sestopa na ulico Fabio Severo. Mimo velike sodnijske palače na Foro Ulpiano, obrnemo na levo na ulico Coroneo. Prehodimo tudi to ulico skoraj do konca in tam zavijemo na desno na ulico del Ronco do ulice Marconi. Tam spet obrnemo na desno in gremo dol (ob naši levi je javni vrt — Giardino Pubblico) do spomenika Rossettiju; med ulicama Francesco Rismondo in Domenico Rossetti preč-

kamo ulico Cesare Battisti in, na levi strani, med ulicama Rossetti in Lorenzo Giuseppe Gatteri, približno v sredini, je pomirje zavilo na levo in poševno teklo do konca viala XX Settembre (Akvedota), ki je imel tedaj konec pred ulico Rossetti. Od tistega križišča je pomirje nadaljevalo svojo črto poševno na desno do križišča Gatteri-Francesco Crispi. Od tam je šla črta desno navzdol do ulice Paduina, obrnila na levo in po tej ulici prišla na ulico Ginnastica. Tukaj je obrnila na levo in tekla poševno navzgor proti desni do križišča Guido Brunner - Scipio Slataper, kjer se vzdigne bočna stena glavne bolnišnice — (Ospedale Maggiore).

V ostrem kotu obrnemo navzdol po ulici Slataper in jo prehodimo do sredine hiš med ulicama Aurelio in Fabio Nordio ter del Toro. Tam je črta pomirja zavila v pravem kotu na levo na ulico Emo Tarabocchia. Po tisti ulici pridemo na levo, na trg pred bolnico (Piazza dell'Ospedale), kjer obrnemo na desno ter gremo po ulici della Fonderia do ulice Gabriele Foschiatti (via del Solitario), po njej na levo navzgor, ter stopimo na desni na ulico Massimo d'Azeglio in kjer se ta križja z ulico Ugo Foscolo, obrnemo spet na desno v zadnjo in gremo na trg Garibaldi. Nadaljujemo na levi strani in stopimo na ulico della Raffineria katere zgornji del teče na desno ob strani šole. Prečkamo viala D'Annunzio, obrnemo na desno in se podamo navzdol po drevoredu do trga Garibaldi.

Skoraj v polkrogu zavijemo na levo na ulico del Bosco, ki jo prehodimo do konca. Stopimo na ulico Donato Bramante in po njej do ulice San Giusto. Tam obrnemo na levo naravnost na largo Giulio Ascanio Canal. Nekoliko korakov naprej, na ulici dei Navali, stopimo na desno na ulico Riccardo Bazzoni; skoraj na koncu te ulice pa spet obrnemo na desno in gremo navzdol po ulici San Vito. Pridemo na ulico Tigor, tu zavijemo na levo ter jo prehodimo, in preko Vicolo delle Ville pridemo na Largo del Promontorio. Ko se konča trikotni vrtilček, ki je tam na sredi, in stojimo pred pročeljem bivše palače Economo, stopimo na desni po stopnicah, ki peljejo na-

vzdol na Salita al Promontorio (Contrada della Sanza) in jo prehodimo do morja Tam je bilo leta 1827 morje še blizu zadnjih hiš ulice Lazzaretto vecchio in tam se je pomirje končalo.

Kar smo pri tem sprehodu skozi današnje središče — od vile Trapp do Salita al Promontorio (pri morju) — pustili na naši levi strani, to je tedaj bila okolica z vinogradi, polji, hišicami, vrtovi. Na naši desnici pa je tedanje mesto.

Sprehod po pomirju je trajal največ dve uri.

(nadaljevanje prihodnjič)

BIBLIOGRAFIJA (IX)

Če ime kraja, tiskarne ali založništva ni omenjeno, naj se bere Trst.

- (81) BANDELLI Giovannina (*) — Notizie storiche e Guida della Città — str. 75, 76. Editr. Colombo Coen, 1851.
- (82) VERBALI DEL CONSIGLIO DELLA CITTA' — (I. seja) 7.I. 1864, str. 10/I.
- (83) VERBALI DELLA DIETA, **Sessione 1865** — (XI. seja) 19.I. 1866, str. 152/II.
(RABL Giuseppe: Relazione circa l'espropriazione forzosa per iscopi di utilità comunale).
- (84) CZOERNIG Carl Freiherr von — Geschichte der Triester Staats - Kirchen - und Gemeinde - Steuern — str. 71, 73. F.H. Schimpff, 1872.
- (85) KANDLER Pietro — Raccolta Conti, dispensa: Le Tavole — str. 17, 29. Lloyd, 1861. QUARANTOTTO notaio Silvio — Manuale della legislazione tavolare — str. 9 in nasl., izdala Tržaška Hranilnica, 1972.
- (86) KANDLER Pietro — Raccolta Conti, dispensa: La città ed i borghi — str. 16. Lloyd, 1862.

(*) Kandlerjev psevdonim sestavljen z imenom hčerke Ivanke (Giovannina) ter priimkom soproge Anzole (Angele) Bandelli.

MOČ V BELEM

5. poglavje

Pod lečami mikroskopa je varno polzel preparat mišice. Profesor Tine Kac je hitro razčlenjeval modre, mehurčaste krožce v jedra in rdečkaste risane proge v cilindrate celice. V nekaj sekundah je njegovo oko preletelo grmado tkivja. Potlej je segel po peresniku.

Kar je napisal, je bila navadno diagnoza. Včasih je diagnozo zamenjala kakšna manj strokovna beseda, namenjena podjetnemu zdravniku, ki si je prizadeval z iglo, morda s sesalom ali s skalpelom prodreti do skritega kotička človeškega organizma. A muhasta bolnikova narava je tu ali tam zdravnikovo roko popeljala na skrivenčeno pot. Stari profesor je imel zatorej imenitno prednost, da je dan za dnem spremljal zdravniške posege v človekovo telo. Poznal jih je, ljube kolege. Ne toliko po njihovi fiziognomiji, pač pa po njihovi iznajdljivosti, kako je treba tavati po človeških tkivih.

'Ni bezgavka, temveč krpica nedolžnega maščevja,'

je napisal na primer zdajle. Kratek, jedrnat odgovor. A znal je pisati tudi krajše. Ko se je nekoč bil prepričal, da je vlaknasta tvarina, ki mu jo je nadobudni zdravnik poslal naravnost izpod punkcijske igle, košček srajce, je svoje izvedensko mnenje strnil v skope štiri besede:

'Vlakna tkanine. Poiščite lastnika!'

Posebno veselje so staremu profesorju pripravljale storitve profesorja Venture. Z Venturo je razvil Kac na strokovni osnovi pismeno vojsko. Ker Ventura pod Kacovim obstrelje-

vanjem ni omagal, zato Kac ni bil ob delo. Ventura ga je zalagal z vsemi vrstami tkiv, ki jih je Kac lepo posortiral, ji tehtno ocenil in potlej pisal:

'Iskali ste jetra, zadeli ledvico. Ledvica tukaj ne pomeni odkritja Amerike.'

'Par pol-prebavljenih mišičnih vlaken. Ste sigurni, da ste jih dobili s pomočjo skalpela? Ali ste za njimi segli v bolnikovo nočno posodo?'

In še enkrat Ventura. Zdajle mu je Kac napisal:

'Priporočam vežbanje na slonu, tam razdalja enega metra še ne pomeni anatomije. Napičili ste vranico, ne ledvico.'

Rezina iz bezgavke, ki jo je profesor Kac zdaj vrtel pod mikroskopom, ga ni navdušila. Bezgavko je Ventura izrezal profesorju Lebanu iz pazduhe. Bila je natekla in je Lebana ovirala med operacijami, Ventura jo je zato izrezal. Kac je bil mojster za to vrsto tkiv, tukajle pa si ni znal pomagati. Rezina je bila zmečkana in Kac jo je odnesel v laboratorij, da jo popravijo.

Laboratorij. Ogromna sobana s parketom, ki pri vsakem koraku neusmiljeno pokašljeje. Parafinski hlapi in kemikalije vladajo v zraku. V vročih poletnih dneh, ko se sonce dopoldne strmo upre v laboratorijska okna, tekmujejo s parafinom dišave, ki jih oddajajo strumne laborantke, tri izborno prilagojene starejše deklice, ki jim tudi mrliški duh, ki poleti rad udarja iz pritličja skozi špranje v podu naravnost v laboratorij, ne more vzeti dobrega teka. Vsak dan si ob desetih privoščijo pol ure kulinaricnih dobrot, ki jih sprazijo na električnem kuhalniku v kotu sobane. Da spoštujejo prevreto mleko, prismojene mesnate konzerve in ocvrta jajca, se je videlo iz kuhalnikove plošče. Ob njej se je usedal jedilnik iz dneva v dan in obetal več ko arheološke plasti v dolini Vézère v Franciji.

Profesor Kac je najprej z nosom otipal zrak, ko je stopil v laboratorij. Potem je vrgel oko po dolgi konzolni mizici ob steni. Na tej so trenutno mirovali rezilni aparati, ostri ko na-

brušena britev. Zraven so stale velike oglate metalne škatle. Skrb, ki so je ogrevalniki in hladilniki bili deležni, je iz njih napravila predmete, ob katerih bi se dalo ugibati, kaj so: glasbene skrinje ali omarice za sir.

Pričakovati je bilo, da bo stari profesor zarentačil. Takoj pa se je dalo videti, da je mogočne klime v laboratoriju tako navajen, da ji nima nič več pripomniti. Oddal je preparat z Lebanovo bezgavko dekletu, ki mu je uslužno prišlo naproti, dal nekaj navodil in odšel z večjo vnemo kot je prišel.

Na hodniku je profesorja Kaca prestregla triperesna deteljica.

»Pljuča,« je pojasnil Pegan in ponudil stekleno ploščico s tkivom profesorju. Kac se je namrdnil, a rekel ni nič in asistentje so vedeli, da to pomeni: pojdite z menoj. Zgnetli so se za njim v kabinet in ko je sédel k mikroskopu, so ga obkolili ko občinstvo zmagovalca, ki je stopil iz ringa. V napetem pričakovanju so viseli ob profesorju. Od Kaca so tokrat z večjo nestrpnostjo kot sicer pričakovali, da razreši skrivnost, ki je ležala v pljučih na stekelcu. Profesor bi moral zadevo razvozlati z zamahom izvežbanega čarovnika. Ali pa salomonsko odločiti. Nekaj od obojega.

Profesor pa je trdovratno molčal. Gale se je potihoma veselil profesorjevega molka. Od trojice asistentov je bil namreč tisti mož, ki je napovedal, da bo Kac pred skrivnostnimi pljuči kapituliral. In res. Nič ni pomagalo, da je Pegan zvesto prikimal profesorjevemu molku, češ, reci že vendar! Profesor je mikroskopiral molče.

»Čigava so pljuča?« je vprašal Kac, ko je že kazalo, da tega dne sploh ne namerava več spregovoriti.

Deu je kajpak pričakoval, da bo profesor diagnozo izstrelil ko iz topa. Z Galetom je bil že stavil, da bo tako. A Kacovo vprašanje je bilo daleč od kakršne koli diagnoze. Deu se je čutil poraženega in najraje bi bil pobegnil.

»Dojenčkova,« je odgovoril Pegan. Tudi njemu je šlo nekako tako kot Deuu. Storil je bil isto neunost ko Deu in z Galetom je stavil. Pegan je stavil seveda na Kaca.

Ni se dalo razbrati, če je profesor Kac zadovoljen s Peganovim odgovorom. Zagotovo je bilo le, da deluje skrivnost v dojenčkovih pljučih z nezmanjšano močjo. Kac se je ponovno zavil v neprodušen molk.

»Starost dojenčka?« je čez čas spet vprašal profesor.

»Štiri mesece,« je malodušno dahnil Pegan. V malodušju je bilo tudi nekaj primesi tihe, onemogle jezice. Da ga bo Kac tako nemarno pustil na cedilu! Mrcina Galetova gotovo že pripravlja ko črevo dolgo zabavljivo govoranco. Vse kaže, da bo stavo dobil, Kac k nenavadnim spremembam v pljučih bržčas res nima kaj stvarnega povedati. Tako, kot je bil stavil Gale. Stavili pa so za večerjo. Tisti, ki zgubi, plača vse, kar bo nasprotna stranka v treh urah lahko užitnega pogoltnila. A zmagovalec Gale bo k stroškom večerje dodal še svojo filozofijo, ki včasih deluje uničujoče. Iz epizodice okrog pljuč bo znal razviti teorijo o Razvoju-zatonu absolutnih avtoritet — avtoritete samo še blufirajo.

Profesor je vstal in stopil h knjižni omari. Pobrskal je po revijah, ki so zatrpavale polico.

»Tule notri. Članek o pljučnicah pri dojenčkih,« je porinil revijo Peganu v roke. »Berite. Vsi trije. Opisana je tudi pljučnica, kakršna je tale v vašem preparatu. Potlej se spet oglasite. Da se kaj več o primeru pogovorimo.«

Pegan in Deu sta zažarela. Večerjo bo plačal Gale.

»In — kaj povzročča pljunico, kakršna je tale?« je nedolžno vprašal Gale.

»Tega ne vem,« je gladko dejal profesor. Nikalnice v Kacovem stavku je bil Gale zelo vesel. Nič hudega sluteči Kac je z njo potrdil Galetovo teorijo o relativnosti sodobne avtoritete. Vse je kazalo, da bo Gale stavo vendarle dobil in večerja v prijateljski družbi obeh kolegov bo gotovo izvrstna. Če bi Kac le še hotel izoblikovati stavek—dva o povzročitelju pljučnice, ki ga ne pozna. Profesor pa je dejal:

»Preskrbite podatke z otroške klinike. Vse o otroku in o materi. Vse o njunem okolju.«

S Kacovimi navodili je razgovora bilo konec. Bila so na tisto Kacovo vižo jedrnata, da niso dopuščala dvoma o tem, kaj storiti. Kacova triperesna deteljica je navodila zelo rada izvrševala, kadar je bilo treba tekati po klinikah. V troje so se zaprašili med kolege klinike in slučajju so prepuščali, kdo od njih trojice bo dezertiral.

Zdaj so si za tarčo izbrali profesorja Butalo, predstojnika otroške klinike. Imeli so srečo. Zajeli so ga v pritlični pisarni, ko je pravkar odslovil kolegij otroške klinike z vzvišenimi besedami:

»...v bodoče zahtevam od kolegija točnejših poročil!«

Naj je bil trenutek za razgovor z Butalo že prav izbran ali ne, mladi patologi so stali pred Butalo in ta jih je ogorčil: »Ah, glej! Trije mušketirji iz mrtvašnice!«

V kabinet jih je popeljal nataknen. Trije mušketirji so njegovo nataknenost tudi čutili. Zavest, da izvršujejo naročilo profesorja Kaca, jih je držala pokonci.

»Prihajamo po naročilu profesorja Kaca,« je izjavil Pegan.

»Pa kar vsi trije?« se je začudil Butala. Njegov gladek, nekoliko čez mero kroglasti obraz je obenem izžareval narejeno naivnost, ki je dražila predvsem Galeta. Ko jim je Butala ponudil stole, je s tonom, ki bi naj najavljal ultimatum, dejal:

»Da, kar vsi trije. Prišel bi tudi profesor Kac, a se duši v preobilici dela. Veste, profesor Butala...«

»O, pardon!« je vpadel Galetu v besedo. »Kolega Gale! — saj se menda tako pišete? Saj ste Gale? Ali ni tako? — no, prosil bi vas, da moje ime pravilno izgovarjate: Butala. Da, B-ù-ù-ùtala. Si boste lahko zapomnili, prosim? Vi ste me izgovorili Butà-à-àla. Narobe. Nisem nikak butàààla. Toliko, da veste. Se bom o lažje pogovarjali.«

Kroglina Butalovega obraza je rahlo pordela. Skrbno frizirani naoljeni lasje z ravnilasto prečo, oči, ki bi naj sijale energično, vse skupaj je ustvarilo k filološkem nagovoru profesorja Butale svojevrstno vzdušje.

Pegan je zaskrbljeno pogledal Galeta. Iz izkušenj je vedel, da Gale hitreje podtakne ogenj v streho kot bi gasil.

Gale je preudarno izvlekel iz žepa pisan robec, se useknil in nato dejal.«

»Oprostite, profesor Bù-ù-ù-tala.«

»Že dobro. Pozabimo na izpad. Navsezadnje — doslej niste imeli prilike, sedeti v moji družbi in slišati, kako se me prav izgovarja. Bodimo objektivni. Kar je, to je, je torej mimo. No fantje! Bi morda čašico paradiznikovega soka? Prav? Meni se bo požirek prilegel.«

Pili so sok. Pegan je vmes pripovedoval o dojenčkovih pljučih iz mrtvašnice.

Profesorju Butali se je tedaj nekaj posvetilo. O pljučnici sliši zdaj že drugič. Prvič so mu hoteli nekaj podobnega pripovedovati njegovim zdravnikom, pa jih je prehitro odslovil — hudič! Človek ima toliko dela! Ob poldvanajsti se je najavil pri gospe Mimi, soprogi načelnika z deželne uprave. Njeni sinčiči imajo ošpice in nad njimi bedi profesor Butala. Vsekakor odgovorna vloga. Zdravniki klinike pa mu začno pripovedovati zgodbe o pljučnicah ob pol enajsti! Razumljivo, da jih je torej odslovil, k njemu lahko pridejo tudi nekaj ur pozneje. A zdaj mu vseeno za pogovor z vsiljivimi patologi nekaj manjka. Hudič! Pa še te pljunice!

»Vem, vse to vem, kolega Pegan,« se je zlagal Butala. »Pljučnici smo na sledi. Nad to boleznijo bedimo. Zelo prav je, da vi patologi sodelujete z nami. Lepo vas prosim... v imenu sirotk, ki so nam izročene v nego, v imenu teh sirotk vas prosim, da ostanete z nami vred pri problemu.«

Med zadnjimi besedami se je Butala vzravnal za pisalno mizo. Hitro je pogledal na stensko uro. Nekaj minut čez enajst! Butala se je oprl na obe roki. Bolj retoričnega konca k nekemu razgovoru se ne bi dalo zamisliti.

Trije mušketirji iz mrtvašnice so se počutili, ko parlamentarci, ki so jih tokrat sovražnikovi častniki še brez večjih pridržkov odslovili. Pegan se je kisló nasmehnil. Da bi bil do kraja prijazen, je vprašal:

»Kaj naj sporočimo profesorju Kacu?«

»Profesorju Kacu — moje kolegialne pozdrave.«

Pot iz otroške bolnišnice nazaj v prosekturo pelje ob razpadajočem zidu. Sledi kapelica, preurejena v skladišče. Če se potlej krene naravnost, se kmalu pride do zakotne ploščadi z mrtvašnico. Mušketirji pa so ob skladišču zavili na levo. Steza pelje skozi mršav park. Pot je daljša, a zabavnejša. Za parkom je namreč velikanska kuhinja s kantino. V kantini so se usidrali mušketirji ob pivu.

Deu je pohvalil Galeta:

»Prvič sem videl, da se znaš omehčati. Celo opravičil si se. Bùùtali namreč. Iz tebe zna biti še človek. Bil si prima.«

»Fanta, dajta no mir,« je miril Pegan. Niti ni počakal, da bi Gale mobiliziral svoje sile. Slutil je, da so se sile med razgovorom z Butalo v Galetu nevarno kopičile.

»Sem mar kaj rekel?« je zagodel Gale.

»Nisi. Ampak — da ne bi.«

Deu je trčil s kozarcem ob Galetov vrček piva:

»But!«

Prasnili so v smeh. Iz Deuovega »but« je nastal »buta« in potem »Butl«. Sledilo je nekaj učinkovitih variant Butalovega imena. Zedinili so se, da je najlepša »Butalino« in pri tej so potlej ostali.

»Fanta, kdaj mi bosta plačala večerjo?« je vprašal Gale, preden so se odpravili iz kantine.

»Midva tebi? Saj nisva zgubila stave.«

»Kdo pa? Mar ne mislita, da sta stavo dobila.«

»Seveda. Poskusi enkrat logično misliti. Morda ti bo uspelo.«

»Vidva in logika. Logika na krivih nogah. Priznajta, Kac stvari ni stresel iz rokava, kot sta predvidevala vidva.«

»Iz rokava ne, pač pa iz strokovnega slovstva, kar je v bistvu isto.«

Prav gotovo je bilo prvič, da je Kacova strokovnost postala predmet stave. Možje-strokovnjaki širom po deželi so nasploh Kacovo mnenje šteli za vzvišeno trdnjavo, ki se ji da približati, jo občudovati, ne da pa se zanjo licitirati. Kacovi

asistentje so si dovolili vse kaj več. Na trdnjavo niso le splezali, temveč so zanjo kockali. Brez trohice vesti. In da bi njihova izdaja bila popolna, se niti niso vsaj zaradi trdnjave do kraja stepili. Tedaj, ko bi najbolj morali zaostriti kopja, so si bratsko segli v roke in sklenili kompromis: stava je izpadla neodločeno; stari profesor je na pol nekaj vedel o pljučnicah, na pol je kot strokovni informator odpovedal. Stroške za večerjo si bodo zato Kacovi famulusi delili. Na vsakega odpade tretjina stroškov, pa naj pripelje zraven kogar hoče.

Staremu profesorju se ni sanjalo, kako ga je nadobudni naraščaj bil trikratno zatajil. Tudi če bi vedel, bi verjetno niti za las ne spremenil drže strogega dobrodušneža. A slučaj je hotel, da je Kac prav tale čas na svoje asistente zelo uporno mislil. Ko so jo iz kantine veselo primahali domov v prosekuro, jih je na vratih čakal strežnik:

»Ala, vi trije, kar takoj k profesorju!«

Profesor Kac je bil mrk, a ne čez mero.

»Vašega letanja po klinikah v troje naj bo konec,« je dejal. Pogledal je vsakega posebej strogo. Ker razen tihe skrušenosti ni dobil od njih drugega odgovora, je nadaljeval:

»Ljudi motite pri delu. Tako mi je pravkar sporočil profesor Butala.«

»Mislite profesorja Butala?« je vprašal Pegan in triperesna deklica se je veselo zahahljala. Misel o tem, kako bi zdajle Butala popravljaj Kaca v izgovarjavi svojega presvitlega imena, je delovala zelo zabavno.

Profesor Kac je ujel Peganovo izgovarjavo. Takoj je posumil: besedo 'Butala' je Pegan presukal v 'Butala' in v tem tiči dovtip. Preklicani prebrisanci! Nič jim ni sveto. Nič Tudi imena nas profesorjev ne. 'Nas profesorjev' ... da, da.

6. poglavje

Več stvari je profesorju Lojevskemu napovedovalo velik dan.

V kabinetu ga je na pisalni mizi čakala zelena rega. Zapustila je vlažno zelenje v vitrini ob akvarijih in z žabjo nežnim reganjem je profesorju voščila dobro jutro.

Sledila je ura profesorjevega predavanja medicincem in hkrati ura velikih presenečenj. Namesto štirih-petih dremuhov v zadnji klopi je truma radovednih mladeničev in mladenk zgostila ozračje predavalnice do te mere, da se človeku še dihati ni ljubilo. Študentje so pozorno sledili vsakemu gibu predavatelja. Viseli so na njegovih ustnih, ki so izgovarjale pomembne stavke o razkrajanju trupla med algami na dnu ribnika. Nekaj prišepetavanja in namigovanja je dopolnjevalo klimo predavalnice. Turobnost stroke je dobila na ta način aktivnostno vsebino in podporo poslušalcev kot še nikoli doslej v zgodovini predavanj profesorja Lojevskega.

Nemajhen dogodek dneva je bila Matilda, tajnica profesorja Lojevskega. Priletna tovarišica z nenadomestljivo razgledanostjo v družbenih stvareh in s stoodstotnimi izkušnjami nedotaknjene ženske. Na vratih se je pojavila v oblecki z redko lepimi tapetniškimi vzorčki in ne v osivelem rjavkastem kostimu kot ponavadi. Na ustnicah rdečilo, ki je delovalo s čistostjo alpske markacije. Lasje, sicer vedno poležani v mahedrave šope so bili nafrfoljeni v stožčasto butaro, iz katere je navzdol prek slokega vratu mahljal grivast rep. Čisto drugače kot sicer. Zaradi tega, ker ji je profesor prejšnjega dne dejal:

»Bi vi jutri utegnili zame — hočem reči, boste zaradi mene lahko žrtvovali nekaj časa?«

S temi besedami jo je hotel poslati v cvetličarno po rože, a medtem ko je snoval stavek, ki ga je na pol že izrekel, si je premislil.

In zdaj je Matilda stala pred njim, Lojevskim, z vsemi znamenji, da se bo žrtvovala, pa naj profesor od nje zahteva karkoli že.

Profesor Lojevski se ni poskušal ubraniti občutka, da je tajnico, kakršna danes je, dohitela globoka preobrazba, ki si je ni znal razlagati, a je vendarle delovala nanj spodbudno. Tako

spodbudno kot vse drugo tega dne. Ko jo je ob šestih popoldne zalotil, da še vedno ždi v pisarni, ji je zelo prijazno rekel:

»Name ni treba čakati, jaz še nekaj časa ostanem. Saj vem, kje stanujete — hočem reči, naj bi karkoli že prišlo.«

Tajnica je z zadovoljstvom vzela na znanje, da profesor ve, kje stanuje in je nemudoma odšla domov. Ob oknu s čipkastimi zavesami je potlej postavila neuraden rekord v vztrajnosti čakanja. Profesorjeve zapletene besede je Matilda razumela preveč preprosto: prišel bo in ona se mu bo žrtvovala.

Večerilo se je. Na čisto drugem koncu mesta, med grmiči vzdolž Južnega drevoreda se je pojavil profesor Lojevski. Stopal je po peščeni stezici in neštetokrat je že bil premislil, kako mu je ukrepati. Če bo v oknu tretjega nadstropja luč, bo pozvonil spodaj pri vratih stolpnice. Ne, bolje bo, povzpeti se po stopnicah v tretje nadstropje in pozvoniti pri vratih stanovanja. Ko bo Vanda odprla vrata, bo najprej izročil šopek belih nageljnov, nato pa bo iz Lojevskega spregovoril kavalir stare šole. Tako, v popravilo tistih ur, ki jih je zaradi ritoznojčana prespal v Jazbečevem stanovanju in se prebudil ob Vandini negi. Profesor Lojevski namreč ni dvomil, da ni izkazoval preveč kavalirskih čednosti, takrat ko je tičal v Jazbečevi pižami. Zdaj bo vtis brez dvoma popravil.

Nizki pomladanski oblaki so opredli nebo in nastala je tema. V vlažnih zračnih plasteh je sem pa tje urezalo. Padlo je nekaj težkih kapelj in drevje je potresel piš, v katerem je vzdrhtel tudi papirni omot okrog šopka za Vando. Lojevski ga je nesel svečano in kadar se je zabliskalo, se je videlo, da koraka skoz vetrovni večer mož, ki se zaveda svojega dostojanstva.

Veter je temeljito potegnili. Odnesele je neki klobuk, dvignil kolobarje prašne nesnage s ceste in Lojevskemu strgal papirni omot s posvečenega šopka. Z neba je planila ploha. Ljudje so stekli pod napušč in tudi Lojevskemu ni preostalo nič drugega, kot da spremeni samozavestni korak v skakljajoč tek, ki se je unesel po nekaj metrih v veži stolpnice.

Nekaj boja z uličnim vetrom in s pomladansko ploho, z elementarnima silama je v profesorju Lojevskemu prebudilo sledove že nekoliko usahljih prvin njegovega človeškega bitja. Ko se je zadihan ustavil v veži, je neodločno začutil, da se je v njem nekaj predramilo. Njegov profesorski razum je hotel počakati na dvigalo, a so se sprožile nožne mišice in jo na lastno pest mahnile na stopnišče. Naenkrat se je v njem prebudil navdušen samec, ki je začel ped za pedjo zavzemati višine, ki ga peljejo k samici. Edino profesorske rožice so trenutno Lojevskega vezale v uglajenost civilizacije, v ostalem pa je bil na najboljši poti, da se prelevi tja do vrat tretjega nadstropja v upehanega, a v odločnega osvajačca.

Lojevski je bil okrog vogala sredi stopnišča. V veži so se tedaj glasno odprla vrata dvigala. Hrupna družba je pripotovala od nekod zgoraj v pritličje in odhajala. Smeh in besede so križem-kražem drvele na kup.

Lojevski je obstal. Povsem razločno je slišal. Vmes je bil Vandin glas. In zdaj še njen smeh.

»...ob treh zjutraj? Prepozno...«

»...prepozno sploh ne, kvečjemu prezgodaj...«

»večerja v operni kleti in zajtrk v baru...«

Nekaj besed je Lojevski razločno slišal, nato so glasovi ušli skozi vrata.

Lojevski se je zganil. Stekel je. Skočil je skozi večna vrata in s kratkovidnim očesom tipal na vse strani v temo. Tamle! Zdrenjali so se v avtobus.

Avtobus je takoj odpeljal. S seboj je odnesel veliko uganke: Kdo? Kdo so bili? Kdo so bili, ki so ugrabili Vando? Ugrabili njemu, Lojevskemu pred nosom? In kam? Kam — božja mamka! — kam so jo odvedli? Kdo in kam? Njihovi glasovi! Glasovi — nekam znano so zveneli. Neznani glasovi — pravzaprav od nekod poznani glasovi! Preklicana uganka...

Uganka Lojevskega, sestavljena iz petih oseb, je tisti večer naredila obsežen izlet. Začel se je s skupno večerjo. Kacova triperesna deteljica je namreč držala besedo, ker je že šlo za pojedino. Iz pojedine je nastajala odisejada skozi ka-

varno v bar, odtod pa na črno kavo k Peganovima na dom. Tukaj se je odisejada zaključila. Na tako dolgi poti se v njihovo sramoto asistentje tudi enkrat niso spomnili vzroka za nočni izlet. Na starega Kaca so povsem pozabili kot tudi na to, kako so na Kaca stavili. Vsi trije so se povsem predali damama. Že zato, ker sta bili v manjšini, bili sta le dve. Peganova Sava in Vanda, tajnica profesorja Jazbeca, Sošolki. In že od nekdanj prijateljici. Solidarni do tiste prijateljske mere, ko si zaupata vse. Skoraj vse. Od znamke kozmetičnih sredstev tja do copat, odloženih pred posteljo v spalnici. Pred posteljo.

Ura na stenski polici, okrašeni z muckom iz mufaste tkanine je kazala tri. Tri zjutraj. Družbice se ponavadi začno razhajati, ker je nepremagljiv spanec zlezal v ude, ali pa se spremene v ekskluzivne klube, ki za uradnim hrbotom družbe podirajo njene norme.

»Bilo je čudovito,« je izjavila Vanda. Mislila je predvsem na plesanje v baru, na spreminjajoči se barvni polmrak, poln muzike in ritma.

»Čisto sem mehka,« je priznala Sava. Pobrnevanje plesne glasbe je ni hotelo zapustiti, zvoki so se vračali in prehajali v nihanje, ki mehča kolena.

Dami sta bili torej zadovoljni. Kavalirji so postajali zaspali, a so tudi bili zadovoljni. Noč je minevala čudovito brez trenj. Še nikoli niso tako složno kot nocoj frfotali okrog istega ognjišča. Bili so brez napora nedopovedljivo brezhibni. Celo takrat ko je Gale v baru pijanca, ki se je hotel obesiti na Vando sunil s kolenom v zadnjico, je storil gibe zmerno ko v pantomimi, da se mu Deu ni mogel načuditi:

'Svetnik lesenjaški — nisem vedel, da znaš biti eleganten.'

V stolpnici je tolkla ura. Takoj za njo je bilo v zvoniku pri Rotovžu. Nazadnje je vskočil še bronasti bas iz Miklavževe cerkve. Kovinski glasovi časa. Z odmevi so se zagnali v prazne nočne ulice, a v ulicah se ni zato nič premaknilo. Ležale so kot nemi, betežni prostori brez življenja, neobčutljivi za klice

zvonikov, ki opozarjajo na prihajajoče trenutke in hkrati oznanjajo minljivost.

Po eni teh predjutrnjih omrtvenih žil mesta je odmeval korak.

»Tako smešno težke so mi noge, moram se vas držati, sicer ne pridem do Južnega drevoreda,« je dejala Vanda in se oklenila roke spremljevalca.

Gale je brez besedi stisnil njeno roko k sebi. Vso noč se je počutil kot nagačen čuk v izložbenem oknu, pred katerim so se ustavili opazovalci. Zelo dobro mu je bilo delo, ko je bil nekajkrat v baru opazil, kako ga s strokovnjaškimi pogledi obravnavata Sava in Vanda in je Sava dejala:

’Doktor Gale, so vam že kdaj povedali, da ste dober plešalec? Še ne? Pa res. Vanda pravi, da je užitek pustiti te voditi vašemu objemu.’

Savinim besedam ni pripisoval pomena ženitovanjskega posredovanja, so ga pa vendarle omrežile. Uročile so ga. Vso noč je posvetil novi lastnosti, ki sta jo na njem odkrili dami.

Zdajle je spremljal Vando domov. Visela je na njegovi desnici ko gibljiv meh, ki so mu ga zaupali Peganovi, naj ga spravi na varno.

’Doslej si se dobro držal,’ mu je dejal Pegan, ko so se končno bili razhajali. ’Daj, odpelji Vando domov. In bodi doštosten.’

Peganov zaspani obraz je bil pri teh besedah nekoliko zaskrbljen. Deuovo spremstvo bi jamčilo bržčas večjo varnost, a Deu je bil izmozgan ko grenadir v oblegani trdnjavi in čisto neuporaben za transportne namene. Tako sta torej Vanda in Gale odšla z nočne pozornice. Ko sta mrknila v temini, se je Sava veselo hihitala svojemu zaskrbljenemu možičku:

’Daj no mir, hi hi... Kaj se boš bal za Vando. Saj vidiš — Gale je tudi z močmi pri kraju. Ko bo oddal Vando, bo zgrmel skupaj ko preutrujeni maratonec.’

Kilometrski Južni drevored se je Galetu tokrat zdel prekratek. Naenkrat ga bo konec in posloviti se bo treba od Vande.

Posloviti zdaj, ko bi se šele lahko začelo. Čudovita deklica! Celo noč je preplesal z njo. V naročju je bila mehka ko testo.

Močno jo je pritegnil k sebi, da se ji je zmedel korak in je zastokala.

Obstala sta. Šlo je vse brez besed. Sklonil se je in se vsesal na njena usta. Vanda je čutila objem krepkih mišic, ki se mu ne bi dalo izmuzniti. Gale je občutil njeno polno telo. Od grudi, ki so nekoliko nemirneje plale ob njegovih prsih, do stegen, ki so najprej slonela ob njem. Potem so se mu izizivalno privila.

»Dragi moj, se ne spoznava nekoliko prehitro?«

»Prehitro-prepočasi... tako sploh ne znam misliti. Živim. In zdaj bi rad živel ob tebi. Vražje si mi všeč.«

Šla sta nekaj korakov. Ob kostanjevem drevesu sta se spet ustavila. Stisnil jo je k hrapavemu razmočenemu deblu. Ko se je prislonil k njej, je dojela, kako se je v njem dvignila sila, ki bi lahko postala njuna vez. Bila je omotična od želje, da bi se mu predala, a v hrbet jo je praskala drevesna skorja in njen križ je pretrdo nasedal na debelni grči.

»Ne, ne, dečko. Za danes se bova razšla. Poglej, čez nekaj ur bo že dan. In name čaka moj profesor Jazbec.«

Ime Jazbec na Galeta ni delovalo preveč ugodno. Saj res, Jazbec! Ravnatelj in tajnica? Jazbec in Vanda? Se v tej kombinaciji kaj skriva?

Vanda je čutila, kako so v hipu splahnele vse Galetove sile, ki so bile tako naravnost uperjene vanjo. Oddahnila si je. Odlepila se je od drevesa in poskušala obrisati mokroto, ki ji je prodirala zadaj po vratu navzdol v hrbtišče.

»Prekleti cepec!« je zagodel Gale.

»Kaj praviš? Cepec? Kdo?«

»Kdo neki. Jazbec vendar.«

Bližala sta se koncu drevoreda. Iz teme so silili obrisi stolpnice.

»Čuj, deklica,« je spet dejal Gale, »danes je vendar nedelja.«

»Seveda, nedelja. Pa kaj potlej?«

Gale jo je nezaupljivo gledal, kako brklja po torbici za ključi. Nato je rogovilasto dejal:

»Menda ne greš v službo. V nedeljo.«

»Ne v službo. A moj profesor...«

»Kako, vraga, 'moj' profesor. Je torej 'tvoj' profesor? Je mar Jazbec tvoj?«

»Kako? Kako da ne moj? On je predstojnik klinike... tam sem v službi... torej je tudi moj predstojnik. Profesor. Te moti, če nekoliko skrajšujem stavke?«

»Moti. Seveda me moti. 'Moj' profesor. 'Moj' predstojnik. On ni 'tvoj'. Ali pa? Torej ni le tvoj predstojnik — kako smešna uporaba svojilnega zaimka! — temveč je 'tvoj' še kako drugače...«

Ustavila se je. V temi Gale ni mogel videti, kakšno razočaranje je leglo v njene oči. Nato je stekla prek ceste k stolpnici.

Doma se je vrgla na posteljo. V solzah, ki so neumorno prihajale v njene oči, so ji veke počasi nabrekle v testenaste blazinice s pordelimi robovi. A kljub solzam Galetov lik ni postal nič bolj umit. Fant, ki je obetal, da bo v njeni čustveni skrinjici zrasel v velikega, duhovitega lepotca, je telednil na raven majhnega, zabitega, krivičnega ljubosumneža. Velicina noči v njegovem naročju je proti jutru žalostno utonila v debelih kapljah slane vode.

Bližal se je čas kosila in profesor Jazbec je razočarano ugotovil, da ga je tajnica Vanda tokrat pustila na cedilu. Nanjo je zaman čakalo dobrih trideset strani rokopisa Jazbečeve razprave o zdravljenju alkoholikov. Poleg je sameval pisalni stroj. Tudi telefoniranje v Južni drevored ni nič hasnilo. Telefon pri Vandi na domu je ostal nem.

Opoldne sta Pegana hotela Vandi voščiti dobro jutro. Zaskrbljeno sta strmela, ko sta sedela ob Vandi na domu v Južnem drevoredu.

»Povej vendar, kaj se je zgodilo?« je silila Sava. Vandin enaspani obraz s podbuhlimi očmi se ji je zdel sumljiv. Ve-

črna obleka in perilo je bilo razsejano po stolih, nekaj na tleh. Tudi to se Šavi ni več zdelo čisto običajno.

»Saj sem vedel!« je zastokal Pegan. Po njegovi glavi so se začele motati zle slutnje.

»Saj je vse v redu,« se je branila Vanda.

»Pa tole, punca?« je Sava kazala na Vandino večerno obleko. Zadaž pod vratom je obleka bila nekoliko razparana. Drevesna skorja, ob kateri je Vanda bila slonela pod Galetovim objemom, je bila precej hrapava.

»Ah, tale malenkost « Vandin glas je podrhtaval. Prikri-la bi bila rada presenečenje, doglej strganine ni bila opazila.

»O kajpada! Malenkost! Res malenkost, ko ti nekdo strga obleko,« se je jezila Sava. »Povej vendar, kaj se je zgodilo med vama. Punca, govorim odkrito. Ti in Gale. No? Če se prav spominjam, sta odšla skupaj od nas.«

Vanda je bušila v jok. Z imenom Gale je bilo povezano grenko razočaranje pretekle noči.

Ko sta Pegana proti večeru odhajala domov, sta bila uverjena, da jima je situacija okrog Vande in Galeta jasna. Bolj ko je Vanda o stvareh molčala, bolj ju je prepričevala, da se ji je primerilo nekaj zelo neprijetnega.

»Veš kaj! Vse kar je prav! Gale je pravi divjak.«

»Ali ti nisem rekel?« je stokal Pegan. »Saj ga poznam. Surovina. Kar predstavljam si ga. Moral je biti skrajno nasilen.«

Gale se je bil medtem dobro naspal. Zbudil se je sredi belega dne zaradi vreščanja v radiu. Zadovoljno je ugotovil, da mu bučni dražljaji, ki jih je zvočnik sejal celo dopoldne v sobo, med spanjem niso mogli do živega. Iz tega je sklepal, da je zdravo spal in bil je vesel izvrstnega telesnega ustroja.

Pretegnil se je, kot naredi naspan človek.

Pogled mu je tedaj obvisel na čevljih. Eden je ležal med knjigami vrh Atlasa anatomije. Tja ga je bil zabrisal, ko se je sezul. Tudi drugega je bil zagnal tja; zdrsnil je s police, ležal je v vazi med rožami.

Položaj čevljev je Galeta opozoril, da je prejšnjo noč s svetom prišel navskriž. Ker se nad svetom ni mogel znesti, je to storil s čevlji.

Bil je takoj buden. Spomin mu je obnovil nočno sprehanje po Južnem drevoredu in ga osrečil s tistim poraznim občutkom, ki je zmes razočaranja in jeze nad usodo, ki se ji je težko pokoriti. Tako torej! Vanda mu je ušla iz rok. Z begom je kajpak samo potrdila tisto, kar je on izborno zasumil: med Vando in Jazbecem se pletejo nemarnosti — —

Gale je znal tiho v mislih preklinjati. Bili so to sicer čisto kratki trenutki šibkejše plati njegove samovzgoje. A zdajle je prav šibka stran obetala precej vztrajnosti. Gale je v mislih snemal vse Jazbečeve bogove s križa, klical na pomoč najbolj zaketne svetnike in celo izumljal nove. A nabožna gomila mu ni prav nič hasnila. Nasprotno. Na obraz mu je pripela toliko kislobe, ko da ga krotoviči najhujša črevesna gripa.

Kdo ve, kako bi stvar nazadnje bila sama po sebi zaspala. A Pegana sta zadevščine vsak dan znova gnala na beli dan.

»Ljubica, priznaj!« je Sava pestila Vando. »Gale te je grdo posankal. In zapustil.«

Savino dušebrižništvo je Vandi že močno presedalo.

»Draga moja, dovolj! Govoriš, ko da si bila zraven. Da imaš preobilno domišljijo, tega ti ne morem zameriti. A da natolcuješ... si krivična... Se zavedaš, kako je grdo?.., pleteničiš že cel teden...«

»Dobro, punca, potem sva pač skregani. A povem ti — Galeta predobro poznamo. Nasilna mrha.«

V Vandinem spominu Gale ni bil nasilna mrha. Nikakor ne. Njegov objem je bil moč in nežnost. In njegov poljub — vabila k razodetju moža ženi. Tako natanko je čutila zdaj njegov objem. Šele zdaj, ko je vse mimo. Zdaj, ko bi naj ostal le še mit, in da bi potlej zbledel v spominu na nepomembno epizodo. Ne, ne. Vanda je tistih nekaj kratkih trenutkov predelala v pristno doživetje. Vedno silneje je mislila na Galeta.

Za židano voljo v prosekturi je skrbel Pegan. Ves teden je pribijal Galeta na križ.

»Imaš kosmato vest!« je gnjavil in obenem pomembno namigaval Deuu, češ, prisilili ga bomo, Galeta, da se bo spovedal.

Gale se je zabubil. Ni vedel, kaj Pegan sploh hoče. Ni razumel tajinstvenih spogledovanj med Peganom in Deuom. Začela sta mu postajati nadležna. A zdržal je do četrтка.

»Prideš, si vzameš, pustiš na cedilu.«

Ko ga je v petek s temi besedami tlačil Pegan na trdo klop obtoženca, je Gale najprej skomignil z rameni; takšne so pač te reči. Potlej pa ga je zbodel krepostni patos Peganovih besedi in začel je počasi dojemati, da mu dragi kolega pripisuje manire nasilnega malopridneža.

»Lepo, da govoriš po ovinkih. A zdaj šele razumem, kaj mi misliš povedati.«

»Debelokožec.«

»Saj ti mi laskaš. Kako si rekel? Prideš-vzameš... ponovi vendar še enkrat svojo modrost.«

»Zdaj si boš še domišljjal, da si lev.«

»Ne vem, da bi bil levjih lastnosti. Vem pa, da si tepec. Previdno me dolžiš posilstva in misliš, da bi mi kaj takega bilo v sramoto. Meni pač ne. Meni s tem res odrejš vlogo Cezarja: prišel-videl-zmagal. A Vanda? Da sramotiš le njo, to ni jasno. Še enkrat: tepec!«

V soboto je Gale pozabil, da bi moral biti ljubosumen na Jazbeca. Po kosilu se je naglo obril. Ko so vedno daljše sence v Južnem drevoredu napovedovale pozno popoldne, jo je mahal po drevoredu naravnost proti stolpnici.

Pozvonil je odsekano, krepko.

Odprla je.

Med njima je ležal teden dni. Teden nevidne preskušnje, ki lahko zbliža in ukine razpone. Ali pa povsem odtuji.

»Smem vstopiti?«

»Smeš.«

Soba je bila polna svežih sap. Vrata balkona so bila na stežaj odprta. Zrak iz drevoreda je sipal čez prag vedrino prvega zelenja in česal prek debele preproge sredi sobe, se mehko zaganjal pod noge mizice v kotu in neslišno objemal kose pohištva. Zunaj je pritiskala pomlad in ko potegnejo prvi pomladanskimi vetriči skozi drevored, se jim v stolpnici na stežaj odpirajo okna in vrata.

Stopil je tesno k njej. Iskal je za izbranimi besedami. Ko je z rokama objel njena voljna komolca, je čutil, da je vseeno, kaj bo rekel.

»Prišel sem, da bi ti povedal...«

»Vem.«

Zazrl se je v njene temne oči. V njih je ležal pogled, ki je govoril; vabil je; čakal je, kdaj se bo lahko razplamtel v ogenj.

Stisnil jo je k sebi. Začutil je njene obline. Zastirala jih je halja, nabrana navspred v gubaste okrajke, ki so pod njegovimi objemi drseli narazen.

»Verjameš v ljubezen brez krinke?«

»Verjamem v moža brez maske,« je dejala in mu rahljalja kravato.

»In ti?« je vprašala. Glas je zvenel igrivo hudomušno. »Vera in sumničenje ne sodita skupaj. Sumničiš — ali verjameš?«

»V človeka nasploh ne verjamem. A ti deluješ name drugače. Bolj človeško od človeka. Zato ti verjamem. Ne vem, zakaj, pa je tako. Želim si tvoje bližine. Želim si, imeti te... želim si, da se vzameva...«

»Ah, ti moj Luka...«

Deli njunih oblačil so se pomešali, tako kot so bili druga za drugim odvrženi po sobi.

Slonela sta na tapecirani klopci. Luka je s preozkega sedeža zdrknil na preprogo. Potegnili je Vando k sebi. Iskal jo je. Potopil se je v njeno toplino in ko je vdrl vanjo, je vsa vzdrtela. Vzvalovila sta. Najprej sunkovito. Potem v ritmu,

vedno hitreje, močnejše.. Vzneslo ju je za nekaj kratkih trenutkov v novo, samo njuno stvarnost.

Silovito jima je odleglo

Po cesti je drdral promet.

Na ograji balkona so čivkali vrabci, se splašili in prhnili v neznanu.

Po mlačni prhi sta se oblekla. Luka Gale je zdaj videl Vando vso drugačno kot poprej. Zdaj je poznal njene intimne gibe. Videl in otipal je bil njeno polt. Občutil je bil njeno osrčje in slišal, kako ona v vznurjenju diha, kako sope v ekstazi. Zdaj je bila njegova. On njen.

Ko sta odšla iz hiše, je objela njegovo desnico in s tiho naslado tipala po njegovem mišičju.

Pri vežnih vratih sta vanju treščila Pegana. Pegana sta onemela. Prihajala sta z namenom, da Vandi krajšata samoto sobotnega večera.

»Hi, hi... Luka Gale me je pravkar zasnubil,« je zažvgolela Vanda in se jima prešerno smejala.

»Pridita zraven,« je vabil Luka. Njegov obraz je bil nekam tajinstven, morda za spoznanje bolj dostojanstven kot sicer.

»Da proslavimo. Z Vando sva se pravkar zaročila.«

(Prihodnjič naprej)

POPRAVI!

V prejšnji številki se nam je vrnil nadvse neljub spodrseljač. Na strani 431 je treba črtati zadnji odstavek, prav tako tudi tekst na 432. strani do začetka 4. poglavja.

Prosimo avtorja in bralce, naj nam pomoto oprostite.

BESEDE NE UBOGAJO VEČ

I.

*Besede
ne ubogajo več
kot iskri konji v nočnih stajah
topotajo in grizejo uzde —
vso noč trgajo povodce
in kdaj pa kdaj kateri plane
vihajoče grive
in kadečih se nozdrvi
v prerijo —
boki jim poljejo
od dolgo zadrževane
sle ———*

*ne boj se jih
kadar pridejo
če so prosti so krotkejši
in njih kri je
žametna in topla
kadar te začutijo ob sebi*

II.

*Kadar te srečam,
se v mojih žilah zbudijo postrvi,
plašne in žive se razbeže v vse smeri.
Skrijejo se pod kamne in mah
in oprezajo skrivoma za teboj.
La kadar si čisto blizu
in sam*

*čakrat postrvi krotko zaplavajo;
v svetlem plesu zaokrožijo
v toplem tolmunu srcà.*

III.

*Prihajaš in odhajaš
kadar hočeš
kakor gre sapa
skoz zrelo žito —
zaveješ skozme
pretočiš se
med stebli in klasi
ne da bi se me dotaknil
in vendar me vso razvaloviš —
čakam te v brezvetrju
in si te želim
in se te bojim...*

IV.

*Kot aprilski večer si
sladek in vznemirljiv
v tebi sem
kot regratovo seme
v zibelki večera
dvigaš me vso rahlo
čedalje više v toplo luč
plavam breztežna
nese me nezadržno
v karminasto rdeče zalive*

*onkraj — kot brazde
za sladko setev noči —
čakajo tvoje tople dlani.*

ČRNI KONJ IZ SEVILJE

1.

*Junjski veter z Atlantika te je upijanal
Sevilja*

*rjavo rumene obline si uleknila v sonce
žehteča kot zrela žena na peščini —
čakaš —*

*to je ura in dan
ko prihaja v dolino
črni vranec seviljski.
Že je zaslonil obzorje —
griva mu plamení
v zubljih mlade zore
koža mu vijolično vzdrgetava
vlažna ko da je vstala
iz kopeli ljubezni —
vkopán stoji na grivinah Sevilje
kot ulit iz jekla —
ko mu vzvalove boki v soncu
zahrzajo vroče daljave —
zakaj v njegovem telesu
se je zghostila moč
kakor temno prevzemajoče brnenje
opoldne
v bronasti kembelj vélikega zvona.*

*Počasi stopa
kot opojna črnina madeirska
v svetle struge mojih žil —
potem oživi kot víhra
razpeni in skodra valove krvi
da se z zamolklim šumom
prebujajo mračni vrtinci
dno struge.*

Vranec seviljski —
 kopaš v moje ozare
 kakor da bredeš
 o zeleni mir tolmuna —
 orješ rjavo prst —
 kot od lemeža padajo v meni
 plasti vsaksebi —
 med njimi zažubori prvinski
 črni vrelec svežine
 iz njega se mečem kot riba Farónika
 v mavrični slap življenja.

Moj silni konj
 ko zaideš daleč od črede
 in vzdrgetaš od samote
 prideš v dolino Sevilje
 k meni
 takrat se razvežejo
 gosti in krčeviti
 vozli krvi v tvojih žilah —
 kroček in lahán se spustiš
 na zelene oaze ljubezni
 svojo lepo glavo položiš
 v moje naročje
 takrat nisi več
 divji vranec seviljski
 ampak samo še majhen žrebiček
 vlažnega gobčka
 in toplih nozdrvi.

OB STOLETNICI MAZZINIJEVE SMRTI

(Mazzinijeva »Slovanska pisma«)

Giuseppe Mazzini je bil s tako imenovanimi »Slovanskimi pismi« eden izmed prvih glasnikov slovanstva v deželah zahodne Evrope. Še posebej pa je vplival na razvoj slovanskega vprašanja s tem, da je s trdno vero v boljše bodočnost človeštva neutrudno širil svoje ideje o narodnosti in o bratstvu med narodi. Nekaj podobnega je pred njim opravil samo še Herder.

Mazzini je v francoskem begunstvu ustanovil zvezo »Mlada Italija«. Po njegovem zgledu in ob njegovem navdušenem sodelovanju so se začele takoj nato snovati številne podobne zveze: tako »Mlada Nemčija«, »Mlada Poljska«, »Mlada Irska« in druge. Vse te posamezne zveze so se po Mazzinijevem posredovanju združile leta 1943 na Angleškem v »Mlado Evropo«.

Mazzini se je leta 1822 vključil v tajno italijansko društvo »karbonarjev«, v prepričanju, da bo tu lahko kaj prispeval k uresničenju idealov, o katerih je računal, da so podobni njegovim. Kmalu pa je spoznal, da je v idejnem pogledu to društvo že odigralo svojo vlogo. Predvsem mu je manjkala ona popularnost, ki bi utegnila pritegniti širše množice. Najmanj pa je to društvo pritegovalo mladino. Mazzini pa je računal, da bo edinole mladina lahko prekvalila Evropo in strla okostenelo sveto alianso. Zato se je odločil, da poskusi sam in ustanovil je zvezo »Mlada Italija«. Program te zveze je bil predvsem zedinjenje Italije in ustanovitev republike. Tako se je Mazzinijeva ideja o narodnem zedinjenju in o republikanski ustavi začela širiti po vsej Evropi.

Mazzinijeve ideje so vplivale tudi na mladoslovence.

Dr. Ivan Prijatelj, ki je napisal obširno razpravo o »Mladoslovencih« in »Mladi Evropi«, takole pravi: »Že sama tvorba poznamenovanja »Mladislovenci« nas povede v prvotno domovino tega pokreta, namreč v — Italijo prve polovice 19. stoletja. Italija je bila v tem času razkosana v majhne domače državice: najplodovitejše njene province v njenem severnem delu je vrh tega držala v svojih ostrih krempljih Avstrija, ki je pod vodstvom Metternicha kot mnogonarodna država igrala prve gosli v koncertu »svete alianse«, mednarodne monarhistične in absolutistične zavarovalne državne zveze, prikrojene po Metternichu za to, da bi v podjarmljenih narodih dušila vzbujajoči se narodni čut in vsak pojav miselnega in nacionalističnega individualizma ter enorodnega državnega edinstva. Z eno besedo, njena naloga je bila, da bi uničevala dediščino francoske revolucije, ki je s tem, da je doma dvignila na površje nove stanove, v ostali Evropi vzbudila k zavesti nove narode, in pa dediščino filozofske in literarne romantike, ki je gojila naravnost kult »narodnega duha« — sama gesla neljuba predmarčnim absolutistom. To narodno in obenem svobodomiselnostno gibanje je naraščalo v tem času zlasti v Italiji, kjer se je zgoščevalo v skrivne »karbonarske« krožke. Leta 1822 je to gibanje dobilo svojega glasnika v Giuseppu Mazziniju, kateri je izdal v tem letu knjigo »La Giovine Italia«, ki je šla iz rok v roke. V tem delu je proglasil Mazzini za vrhovno načelo javnega udejstvovanja načelo narodnosti. Njegov klic je izzvanjal v zahtevo po »zedinjeni Italiji«, o kateri je pisec že v tej svoji knjigi ugotavljal, da sta o nji sanjala že Dante in Machiavelli. Proti onim, ki so ugovarjali češ da je avstrijska uprava v Lombardiji in na Beneškem boljša, nego domača v italijanskih državicah, je vzkliknil Mazzini: »In če bi bila naša uprava huronska ali hotentotska, samo da je domača!«... Mazziniju v roke je deloval v italijanskem leposlovju Massimo d'Azeglio, ki je zlasti v svojih dveh romanih »Ettore Fieramosca« in »Nicolò dei

Lapi« opisoval, kako so se Italijani v srednjem veku, razcepljeni v majhne državice, neprestano med seboj vojskovali, služeč tujim interesom, namesto da bi se vzajemno med seboj složili in postali sami svoji gospodje v svoji hiši, D'Azeglio je bil duševni pristaš tretjega znamenitega italijanskega preporoditelja — abata Giobertija, ki je v duhu francoskih liberalnih katolikov, grofa Montalberta, patra Lecordairea in Lammenaisa, urednikov liberalno-katoliškega »Correspondenta« v Parizu, izdal leta 1843 knjigo »Il primato d'Italia«. Ako je bila Mazzinijeva knjiga bomba, bi se moglo Giobertijevo delo imenovati baklja, z entuziazmom razsvetljuječi ideal »zedinjene Italije«...

Če smo imeli Slovenci tesnejše stike z italijansko kulturo, so bili ti predvsem v dobi prosvetljenstva po zaslugi Žige Zoisa in pa v dobi romantike po Čopovi zaslugi. V dobi mladoslovencev pa pronicajo Mazzinijeve ideje k Slovincem posredno skozi »Mlado Nemčijo in »Mlado Češko«. To pretakanje se je začelo leta 1848, ob času pomladi narodov. Tedaj nastopi pri Slovincih krepak nov val med seboj idejno sklenjene generacije. Mladoslovenci so to generacijo označili za staroslovensko. Bila je namreč idejno konservativna, družbeno patriarhalna, umetnostno utilitarna. Bila pa je narodno »pobudniška«.

Seveda se je pri Slovincih narodno osveščenje vršilo pri posameznikih že v dobi razsvetljenstva. V smislu narodne prebuditve kot take pa se je narodna prebuditev začela šele z letom 1848 in nato nadaljevala tja do prve svetovne vojne in šele tedaj dozorela v zahtevo po lastni narodni državnosti.

O dobi mladoslovenstva bi lahko govorili od leta 1868 dalje. Seveda ni ta letnica nekaj absolutnega. Mladoslovenci se začenjajo oglašati že leta 1860, toda vodilno vlogo prevzame ta generacija, iz različnih vzrokov, šele v tem letu.

Neposredno je na mladoslovence vplivala mlada Nemčija. Slo je predvsem za literarno strujo, a ne izključno. Hotela je ta struja pokopati klasicizem in romantiko in

tako rekoč vreči s prestola Goetheja. Njena glasnika sta bila Heine in Wienburg. Prav Wienburg je povzdigoval prozo kot novo izrazilo, s katerim bo novo pokolenje lahko izpovedalo občečloveške ideale. Tu pa se že pojavlja zanimanje za državo, ne več kot za absolutistično posest, marveč prihaja v ospredje država kot narodna ustanova.

Književnost bodi torej tesno povezana s sodobnim življenjem. Sodobno življenje pa je pojmovano vse prej kot romantično: tu gre predvsem za družbeno življenje. Od tod tako živo zanimanje za politiko. Nemška mlajša generacija se zaokrožuje v nekak radikalen demokratizem. Zahteva novo ustavo, v kateri naj bi prišel do besede tretji stan.

Pod vplivom mladonemštva se je v marsikaterem pogledu izoblikovala tudi duševna fiziognomija mladoslovenstva. Mladoslovenski pokret pa sovpada v marsičem, se pravi časovno in idejno, z mladonemškim. Oboji so bili v političnem pogledu narodno radikalni, v svetovnem naziranju nagnjeni k pozitivizmu, v umetnosti pa realisti. Tako so utegnili biti povezani s širšim evropskim življenjem.

Priznati je treba, da se mladoslovinci ne odlikujejo po tako širokem razledu kakor npr. pri prosvetljencih Žiga Zois, pri filoloških romantikih Kopitar, pri visokih romantikih pa Čop in Prešeren. Treba je bilo pač stopiti v boj za dosego narodnih pravic, zato ni bilo časa za poglobljanje osebnih obzorij. Deloma je to veljalo tudi za staroslovence. Vendar pa so mladoslovinci mnogo bolj na tekočem, kar se tiče evropskega kulturnega in političnega dogajanja. Ideje, ki so tista leta gibale duševni svet Italije, Francije in Anglije, so prihajale na Slovensko sicer iz druge roke, vendar pa se je sčasoma oglasil neposredni informator. Ta je bil dr. Valentin Zarnik. Že sami naslovi njegovih člankov (objavil jih je leta 1868 v »Slovenskem gospodarju« in v »Slovenskem narodu«), dovolj jasno pričajo, kako so Mazzini in drugi italijanski preporoditelji navduševali mladoslovence. Posebno pa je značilno Zarnikovo predavanje o isti tematiki v Ljubljanski čitalnici.

Od Mazzinijeve iskre preko »Mlade Nemčije« se je ideja o zedinjenju posameznih narodov v novo evropsko skupnost sicer različno prevajala, a v bistvu je ostala ista. Tudi mladoslovenci poudarjajo potrebo po političnem udejstvovanju v smislu radikalnega demokratizma ter boj za ustavno svobodo. Odločno pa odklanjajo »nedolžno« ponesemanje narodne pesmi, v katero se je mehko zazibala prejšnja generacija. Šlo je tej mladini predvsem za ljudskost v smislu samobitnega narodnega življenja. Odklanjala je »modni« realizem. V socialnem pogledu je proglašala razredno enakost. V literaturi odklanja patetičnost in osladno idiliko. V verskem pogledu se sklicujejo pretežno na Lamennaisa in Montalberta, na katera se je oslanjala tudi »Mlada Italija«. Sicer pa je treba priznati, da ta generacija ne utegne biti — iz nenadne vnmeh za narodni preporod — miselno posebej poglobljena. Zato je razumljivo, da gre v začetku za trenutek evforije. Je pa vsekakor zanimivo, s kakšnim zanosom se je na Dunaju študirajoča slovanska mladina zavzemala za bodočnost malih narodov. Med številnimi revijami, ki so se pojavile v teh letih, lahko zasledimo vsakovrstna zaporedja: zdaj je v ospredju ideja o združitvi Slovencev in Hrvatov, zdaj prevlada ideja o združitvi vseh južnih Slovanov (kakor je v svojih »Slovanških pismih« napovedoval Mazzini), zdaj pa zdaj se oglašata tudi ideja o panslavizmu. Zelo pomemben pa je za razvoj mladoslovencev tudi stik s »Srpsko Omladino«.

Prijatelj takole ugotavlja: »'Omladina' pomeni v srbski prosvetni in literarni zgodovini eno najvažnejših in najslabših dob. Prvič je ž njo nastopila celotna generacija v javno življenje s predavanji, besedami, shodi, časopisi, almanahi in knjigami sploh, s katerimi je v pravem pomenu besede elektrizirala vse javno življenje naroda. Kar imajo Srbi danes kulturno najpomembnejšega, se je rodilo po veliki večini iz tega pokreta... V dobi, ko so se ustanovile razne nacionalne države, je ta mladina budila ne

samo pri Srbih, marveč tudi pri Hrvatih in Slovencih idejo osvobojenja in državnega ujedinjenja. »Omladinci« so bili v marsikaterem pogledu prepojeni s slavjanofilskimi idejami in tendencami nemškega ustavno-demokratskega liberalizma. Ideal jim je bil zvezna balkanska republika v sistemu zedinjenih držav Evrope. Proslavljali so zlasti Črno goro kot zemljo, ki se je neprestano borila proti Turkom za svojo svobodo. Bili so častilci Garibaldija in Mazzinija...«

Marsikdaj se je tej navdušeni mladini razodevalo slavjanofilstvo kot čudežna odrešitev. Mazzinija pa je ta formula hudo bolela. Vedel je sicer, da so to formulo iznašli v habsburški monarhiji zatirani slovanski narodi, a je pravilno predvideval, da jo bo carska Rusija zlorabljala v obrambo svete alianse. Navdušenje mladoslovencev za slavjanofilstvo je trajalo vse do tedaj, dokler se ni zadevni slovenski ideolog dr. Celāstin vrnil iz Rusije preverjen o nasprotnem in »iztreznjen«. Mladoslovenci so se nato povrnili k misli o južnoslovanski državni tvorbi. Upali so, da se bo v taki federaciji slovenski narod najlepše razvijal. Ubrali so torej pot, ki jo je v svojih »Slovanskih pismih« oznanjal in zagovarjal prav Mazzini.

Ni naš namen raziskovati na tem mestu, kako se je razvijal Mazzinijev politični nauk, vendar pa velja poudariti, da je bilo zanj odločilno ravno begunstvo. V Franciji, v Švici in naposled v Angliji si je imel priliko nabrati vsakovrstnih izkušenj. Pa še več. V begunstvu se je srečal z najrazličnejšimi evropskimi »klateži«; tako je imel priložnost, da je razpravljal o najbolj perečih vprašanjih, ki so se nanašala na usodo zatiranih narodov v oklepu svete alianse. Prav gotovo lahko rečemo, da je bilo to srečanje s poljskim pesnikom Mickiewiczem odločilnega pomena za Mazzinijev prispevek k odkrivanju slovanstva na zahodu.

O slovanskem vprašanju je Mazzini razpravljal v tako imenovanih »Slovanskih pismih«. Objavil jih je leta 1857

v genovski reviji »Italia e Popolo«. Ne gre le za pisma, pač pa tudi za članke, ki jih je v nekoliko spremenjeni obliki objavil že leta 1847 v »Lowe's Edimburg Magazine« pod naslovom »On the Slavonian Movement«. V zbirko »Slovanska pisma« pa so bili kasneje vključeni še drugi članki, ki jih je Mazzini napisal do leta 1871 in v katerih razpravlja o italijanskem poslanstvu na mednarodnem področju — še posebno slovanskem.

Mazzini je mnenja, da se bo mlada Evropa uresničila samo takrat, ko bodo v despotskih državah carske Rusije, habsburške monarhije in turškega imperija zaslužnjeni Slovani lahko svobodno zadihali. Zato je treba najprej seznaniti javno mnenje s političnimi pogoji, v katerih živijo Slovani, kajti:

»Slovanska skupnost nam je danes še popolnoma nepoznana, celo imenoma. Izredno veliko pleme, edino, ki še ni povedalo ene same besede v Evropi, se je v zadnjih dvajsetih letih začelo polagoma prebujati; ali glas o tem prebujanju še ni prišel do naših gluhih ušes... Mi smo popolnoma ločeni od tega sveta, ki najbrž skriva tajnost nove bodočnosti... Čas je, da končno odpremo oči in da se zavzamemo za ta vprašanja; čas je, da se življenjsko zblizamo z življenjem, ki poganja v srcih milijonov bratov, ki so nam sosedje.«

Tudi politik Cavour se je zavedal važnosti povezave s Slovani, še posebno z južnimi. V dnevniku »Risorgimento« je pisal o zatiranih Slovanih, toda pri njem zaman iščeš širokega obzorja, topline in pa tistega preroškega zanosa ter trdne vere, kakršna preveva Mazzinijeve spise.

Mazzini predvideva, da se bodo Slovani v bodoče porazdelili v štiri skupine: na severozahodu Poljaki, na severovzhodu Rusi, v Srednji Evropi se bodo združili Čehi in Slovaki; na jugu pa predvideva Mazzini, da se bodo zedinili v politično in administrativno federacijo vsi južni Slovani. O slednji skupini računa, da bo povsem preobrazila politično podobo

vzhodne Evrope: kajti tam se bo po njegovem zrušila habsburška posest in pa turška nadoblast. Zanimivo je, da Mazzini računa glede Madžarov, da se bodo v bližnji bodočnosti poslovanili.

Med ostalimi skupinami so mu najbolj pri srcu Poljaki. To je pač razumljivo. Poljsko je Mazzini najbolj poznal: poznal je njeno tragično razdelitev in izničenje, občudoval je pri Poljakih še posebno narodno zavest in globoko vernost. Med Italijo in Poljsko pa so bile še druge vezi, ki bi se utegnile razviti v obojestransko korist. Toda tu se je Mazzinijeva republikanska ideja kregala s papeškim »principatom«, kar je med drugim onemogočilo s strani papeške države vsako pomoč »mučeniški« Poljski. Pij IX. je moral kloniti pred avstrijskim vetom.

Do druge skupine, se pravi do Rusov, Mazzini ne kaže posebne pozornosti. Prav gotovo ni mogel preboleti dejstva, da se tako rekoč na carskem dvoru, članu restavracijske svete alianse snuje hinavski načrt o panslavizmu. Mazzini je namreč predvideval, da bo idejo o panslavizmu, se pravi o združenju vseh Slovanov pod okrilje »majke« Rusije, rusko carstvo zlorabilo v skladu s programom svete alianse, in ostale slovanske narode še bolj zatiralo. Po Mazzinijevem mnenju bo morala Rusija v bližnji (in boljši!) bodočnosti opraviti to poslanstvo, da bo (namesto zaslužnjevanja bratov Slovanov) civilizirala azijske narode. Takole pravi:

»Rusko težišče je za nas najmanj pomembno. Tam pravzaprav niti ne obstaja narodno gibanje: saj ni poglavalno iz ljudskega osrčja; gibanje je osredotočeno na državnega poglavarja in ima samo ta namen, da pritegne k sebi še druga središča z omamno vabo o že priznani in trdno organizirani državi, ne da bi jim v zameno dalo najmanjše zadoščenje... Pobuda za slovansko gibanje pripada brez dvoma poljskemu narodu. Na Poljskem živi, se vzne-
mirja in trpi to, kar bi najraje imenovali trpečo slovansko cerkev; najbrž bo od Poljske prišlo povelje, ki bo pre-

maknilo počasno in svečano gibanje vseh bratskih skupin proti naskoku; kajti slovansko življenje, očiščeno v mučeništvu, se na Poljskem razvija spontano v srcu ljudstva...»

Zemljepisni oris, zgodovinski pogoji in kulturna oznaka posameznih slovanskih skupin so brez dvoma v Mazzinijevih pismih pomanjkljivi. Priznati pa je treba, da je skušal biti Mazzini kar se da informiran o vsakem pojavu na slovanskem »koncu«. Ko npr. govori o štirih morebitnih narodnih porazdelitvah Slovanov, se skrbno sklicuje na Šafarikov »topografski zemljevid« iz leta 1842. Pa tudi v ostalih poročilih skuša zajeti celotno podobo o stanju in hotenju »mladih« Slovanov na podlagi temeljitih ideoloških, zgodovinskih in umetniških konstrukcij raznih slovanskih »stebrov«, kot so Mickiewicz, Palacky, Šafarik, Kollar, Dobrowskij, Čelakowskij, Gaj in drugi.

V »despotskih kanclijah« so povzročale Mazzinijeve besede o »slovanski ledini« precejšnje vznemirjenje. Poleg tega pa je bil Mazzini prvi, ki je v zahodni Evropi, in še posebno v Italiji, opozarjal na slovanski svet in na njegova vprašanja.

Še posebej bi bilo vredno prebrati tople besede, ki jih je Mazzini naslovil na južne Slovane:

»Obstajala je grška Ilirija — piše — nato rimska Ilirija, leta 1810 je prišla francoska Ilirija, danes imamo neke vrste avstrijsko Ilirijo, ki je razdeljena na več različnih uprav — v Ljubljani, Celovcu, Zagrebu in drugod. Toda o tej Iliriji ne govorim. Govorim o bodoči Iliriji, ki jo že danes pozdravljam kot »Veliko Iliriko« ali ilirsko-srbsko državo, kjer bodo vsi Južni Slovani od Koroške do Hrvatske, Srbije, Črne gore, Dalmacije, Bosne, Bolgarije, združeni v eni državi. Vsa ta ozemlja so slovanska, povsod govore približno en in isti jezik. Ni še dolgo tega, ko je v 14. stoletju bilo na tem, da se ustanovi na tem ozemlju velika slovanska država, toda bitka na Kosovem je ta sen uničila in turški napadalec je še stoletja držal pod

svojo oblastjo narod, ki ja hrepenel po svobodi. Tako so za dolgo dobo ostali južni Slovani deloma pod turško deloma pod avstrijsko oblastjo. Toda kmalu bo prišlo do preporoda. Že se dvigajo Hrvati proti madžarski oblastnosti, ko jim hočejo vsiliti madžarski jezik. Pojavil se je Ljudevit Gaj, organizator in publicist, ki je izdajal časopise, organiziral razna združenja, med temi »Ilirsko Matico«, kar vse služi dviganju narodne zavesti. Pa ne samo v Zagrebu, tudi v Novem Sadu, v Ljubljani, v Celovcu, povsod začenja kliti novo narodno življenje. Ves ta preporod dviga narod in mu daje pogum za nadaljnje borbe proti tujemu gospodarju. Tako je literarno gibanje kaj kmalu imelo za posledico politigno gibanje. Vzpon ideje za združenje južnih Slovanov je postal dejstvo in nihče ne more več zavreti tega gibanja. Zato je čas, da mu tudi mi Italijani posvetimo vso pozornost, da se pobrigamo za to, kaj se godi okoli nas. Ne moremo še dalje živati tako osamljeni. Zapomnimo si, kadar se pojavi ideja svobodne domovine, zajame narod narodna zavest in nobena sila ne more tega več potlačiti. Zato bo tudi združevalno gibanje na slovanskem jugu vodilo k zmagi. Važnosti slovanskega gibanja za Italijo ni moč več zanikati; kajti to gibanje bo spremenilo politični obraz Evrope.«

Nekateri sodobni italijanski mazzinologi očitajo Mazziniju nekoliko preveč človečanske, celo apostolske vneme. Mnenja so, da se je njegovo prizadevanje izmikalo realnosti in politični igri. Očitajo mu, da je ostal vse življenje nekoliko preveč statičen, da, celo nekoliko trmast agitator in da se je tudi pri reševanju slovanskega vprašanja skliceval preveč na posamezne kulturne izbrance, ki sami niso imeli dovolj življenjskega stika s politiko, in sploh, da je prezrl marsikatero važne zgodovinske dejavnike. Na prvi pogled kaže, da imajo ti kritiki prav, kajti v Mazzinijevi politični dejavnosti bi zaman iskali kakih neposred-

nih uspehov. Mazzinijevo stališče ni obveljalo niti ob »milanskih dnevih« niti ob snovanju rimske republike. Na pravem političnem odru ga je prehitel Cavour.

Na Mazzinija so postrani gledali bodisi liberalni kakor konservativni katoliki, češ kaj bi z narodno-križarskimi vojnami; konservativci ostalih taborov so videli v njem nevarnega revolucionarja, liberalci celo gverilca, ki podpihuje male nezadovoljne narode; social-internacionalisti so ga odklanjali kot »svečenika«, ki istoveti pojem razreda s pojmom naroda; imperialisti in še posebno angleški kolonialisti so ga smatrali za pridigarja, za moralista, za abstraktneža in sploh za nazadnjaka.

Če danes primerjamo vse te očitke z uresničitvijo Mazzinijevih »prerokb«, pa moramo priznati, da je bila Mazzinijeva preroškost vse prej kot retorična, kar velja tudi za njegove poglede na slovanske narode, njihovo vlogo in bodočnost.

●

»Ko delamo na podlagi pravih načel za Domovino, delamo za Človeštvo: Domovina je podlaga, na katero bomo uprli vzvod, ko bomo začeli z delom za skupno korist. Če izgubimo to osnovo, bomo v nevarnosti, da ne bomo nič koristni ne Domovini ne Človeštvu. Preden se povežemo z Narodi, ki sestavljajo Človeštvo, moramo obstajati kot Narod.«

Mazzini

ZA (NEKO) REŠITEV NARODNEGA VPRAŠANJA

Bil je čas in niti ne posebno daleč nazaj, ko so najuglednejše misleče glave umevale enotnost planeta v ukinitvi jezikovnih in kulturnih značilnosti in v včlenitvi vseh ljudi v neko brezosebno «občino». Opustitev značilnosti skupine in odpuved temu, kar omalovažujoče nazivajo »partikularizem«, sta se zdeli, ko da sta neogiben pogoj za vzpostavitev neposrednih stikov med ljudstvi.

Ta *kozmpolitska* predstava o enotnosti sveta je izvirala iz pojmovanja, da so jeziki preprosti znaki, ki se samo na zunaj med sabo razlikujejo, medtem ko vsakič izražajo isti in enotni človeški »govor«. Tako je bilo še pred vojno v Franciji mnenje psihologa Henrija Delacroixa.

Pomembnost jezikovne skupnosti

Vendar so se te ideje preživele. Vsi sodobni lingvisti, od Leona Weissgerberja do Andréja Martineta, od Walterja v. Wartburga do Georgesa Mounina, od Whorfa do Bertila Malberga priznavajo specifičen značaj pojmovanja sveta po določenem idiomu. Prislunimo Bertilu Malmberku: »Usvajanje tujega jezika ni zajeto v samem lepljenju novih etiket na že znane osnovne termine. Predpostavlja, da si udomačujemo nov semantični sistem, in potemtakem nov način mišljenja in čutenja. Čim močnejše so razlike med novim in materinim jezikom, tem večja je tudi razlika v misli in umevanju.« Od tod izhaja naslednji temeljni zaključek: »Popolno razumevanje med ljudmi, ki uporabljajo različne semantične jezike, po vsem tem v polnem ni mogoče. Prevod ne more popolnoma prenesti določene misli« (1). Prav taka je Mouninova sodba: »Obstajanje

različnih kultur in civilizacij, ki sestavljajo prav toliko med seboj razlikujočih se svetov, je dokazana realnost. Prav tako lahko postavimo, da ostajajo ti različni svetovi do neke mere, ki bi jo bilo mogoče določiti, drug do drugega nepropustljivi.« (2)

Takale zaključna sodba znanosti, ki bi jo bilo mogoče nasloniti na precejšnje število drugih navedb, pelje do prepričanja o veljavi *jezikovne skupnosti*. Tako je stališče Walterja v. Wartburga, ki ga švicarsko državljanstvo ne ovira, da se ne bi izrazil kot sledi: »Jezikovna skupnost je ena izmed oblik in po vsej verjetnosti med vsemi skupnostmi najpomembnejša oblika: ona odpira pot na področja duha in kulture, daje nam ključ do objektivnih duhovnih dobrin, ki so shranjene v knjigah, in mi smo poklicani, da k tem prispevamo svoj delež.« Enako piše Leo Weissberger: »Tu, v jezikovni skupnosti izpolnjuje poedinec svoje duhovno življenje, v njej razvijajo člani bistven vid svoje humanitete v recipročni odvisnosti.« (4) Navedimo še Okcitanca François Fontana: »Jezikovna indicija je izraz diferenciacije po temperamentu in po mentalnosti, je sintetičen rezultat rodovnega, družbenega, ekonomskega in političnega razvoja človeštva, ki se je po geografskih področjih oblikovalo na razne načine.« (5) Francozi, ki so bili dolgo časa nasprotni navedeni tezi, ker jih je pač motila pri njihovem uveljavljanju pravice na Alzacijo in del Lorene (6), si jo zdaj prisvoje v doslej brezprimernem razmahu gibanja »frankofonije«. Impulz je, resda, prišel iz Belgije. In prav Valoncu Charlesu Becquetu (7) se moramo zahvaliti za razširitev termina »*ethnie*«* v preciznem smislu »jezikovne skupnosti«. Vendar so frankofoni slabo naklonjeni recipročnosti in pripuščajajo etnično idejo v mejah, kolikor to koristi »frankofoniji« (8), kar ne preprečuje, da se ne bi danes v Franciji precizirale in uveljavljale doktrine, ki so jih smatrali tradicionalno kot »nemške« (Herder, Fichte). In to je docela zna-

* »*Ethnie*« prevajamo z »narodnost«, ker se s tem terminom, rabljenim v jezikovnokulturnem (ne v jugoslovanskem državnopravnem) smislu izvrstno krije. (op. prev.)

čilno. Samo Italija — iz strahu, da bi ne izgubila južne Tirolske, Val d'Aoste in slovenskih področij — frankistična Španija in Grčija vztrajajo še dandanašnji v Evropi pri izključno etatiistični koncepciji nacije, koncepciji pač, ki je olepšana s psevdontanstvenimi presojanji o »naravnih mejah« in »zgodovinskem dejavniku.«

Krivda držav

Narodnost, jezikovno skupnost ali narod (v pravem pomenu besede) moramo skrbno razlikovati od *države* ali natančneje — ker primerjamo skupnosti, in država ni konec koncev nič več kot politično-administrativni aparat — od »statonacije«. Statonacija je produkt naključij zgodovine, rezultat antagonizmov, sad nasilja. Njene meje se ne skladajo skoraj nikoli z etničnimi dejstvi, pomeni, da redko zaobsegajo celotno jezikovno skupnost (Islandija, kolikor ne upoštevamo, da je otočje Féroč narodnostno različno od Islandcev; Rusija), temveč vključuje skozi stoletja drobce drugih narodnosti v celoti (Bretonci v Franciji, Letonci, Litvinci, Gruzijci, Ukrajinci itd, v Sovjetski zvezi). Nekatero narodnosti, nesrečneje od drugih, ne dosežejo večine v nobeni državi in so potemtakem povsod v podrejenem stanju (Baski, Katalonci). To pelje pogosto do tragedij (Kurdi, Biafranci, celo južni Baski).

Ali se naj sprijaznimo s statonacionalnim razbitjem narodnosti?

Kot podporo temu stališču, ki je izrazito konservativno, navajajo različne utemeljitve: ne kaliti miru med ljudstvi (pomeni: med državami), favorizirati velike jezike, ki uvajajo v »velike« kulture, upoštevati »voljo« ljudstev ... Vsak teh argumentov bi zahteval poglobljen pretres in vsakič bi videli, da ni sprejemljiv.

»Mir med ljudstvi?« Ali je s tem mišljen mir pokopališč (Sudeti, krimski Tataři, Nemci na Volgi...) mir, dosežen s pravico pesti (Španija, Grčija), mir na osnovi ustrahovanosti in strahopetnosti (skoraj vse druge manjšine)?

»Dajati prednost velikim jezikom, ki uvajajo v velike kulture... in to v dobro samih asimiliranih?« Toda, kje se začnja in kje končuje »velika kultura«? Koliko knjig in umetnostnih del? Koliko govorečih odloča, da je jezik »velik«? V kateri čas se postaviti in v kateri kraj? Francoščina npr. v Val d'Aosti, na normandijskih otokih in celo v Kanadi ne sodi med »velike jezike«; vendar ne kakor bi morali soditi — zavoljo primerjanja z močnejšim jezikom (npr. angleškim), marveč povsem preprosto, ker je izjemoma v manjšini in pod različnimi videzi dejansko zatirana (Val d'Aosta). Ali ste sicer kdaj opazili, da je ljudstvo, ko je bilo enkrat osvobojeno, spontano razvilo svoj jezik? (Čehi, Slovaki, Slovenci, Hrvati, Poljaki, Albanci, Irci, Maltežani itd.)? In čemu neki bi menili, da je treba prepustiti izumretju same jezike in kulture ljudstev, ki jim v letu milosti 1972 še ni uspelo osvoboditi se (Baski, Katalonci, Bretonci, Furlani, Sardi)?

»Volja ljudstev?« Vemo, kako jo znajo vlade porabiti, in to ne samo najbolj tiranske. »Volja ljudstva« je postulirana, manipulirana, sama s sabo v protislovju, izdana. Ni ga testa, ki bi bilo bolj raztezljivo. In če se volja postavi nasproti čemu, jo zlomijo, jo ovirajo, da bi se izrazila (mar je bil referendum o samoodločanju v Val d'Aosti in v južni Tirolski v letu 1945), jo karikirajo (referendum za »ratifikacijo« po izvršeni aneksiji).

Lahko ugotovimo, če ostanemo na načelni ravni, da je pravico o svobodnem odločanju ljudstev treba vseskozi pojmovati v njenem *pasivnem* smislu (pravica prebivalstva, da pritrđi predvidenim ozemeljskim spremembam) in nikoli v *aktivnem* smislu (pravica za določeno prebivalstvo, da doseže ozemeljsko spremembo, skladno s svojimi željami). Ta omeji-

tev, ki je nič kaj radi ne postavljajo na svetlobo, je kapitalnega pomena; s tem da posvečuje status quo, ji pripada vrednost legalizacije ropanj držav. Ko je razpravljala o Franciji, je Simone Weil izrazila podobno misel: »Osvojen ozemlja, ki si jih je pridobila in izgubila, so lahko, strogo vzeto, predmet rahlega dvoma, nikoli tista, ki jih je obdržala. Preteklost je bolj kot kaj drugega zgodovina rasti Francije in ta rast je potemtakem bila zmerom dobra v vseh pogledih. Preiskovati, če Francija ni pri tem po naključju zatrla pomembne naprave, se zdi kot najstrahotnejša blasfemija.« (9) In res, mesto kot Liège, ki je že l. 1783 z 11.000 glasovi proti 40 zahtevalo priključitev k Franciji, ni moglo postati francosko ali vsaj ostati... in nikogar v sami Franciji to ne briga. Istočasno, se zgodovinske knjige ne vprašajo niti za hip o legitimnosti osvojitvev v pirenejskem miru...

Minimalna etnična pravičnost

Toda, kaj je zakonito in kaj ni? — Hočemo na tej točki označiti zelo jasno svoje postavke.

Zakonita je vsaka situacija, ki dovoljuje svoboden razvoj jezika in kulture na njenem tradicionalnem ozemlju in varuje njegovo celost. Nasprotno je nezakonita uprava, ki zavira svoboden razvoj jezika ali kulture, potvarja stvari z bilingvizmom ali bikulturalizmom in stremi, da ju eliminira delno ali v celem z njenega tradicionalnega ozemlja, bodisi z asimilacijo ali s kolonizacijo.

Ta doktrina predstavlja za narodnosti samo minimum pravice, spoštuje pravo samoodločanje ljudstev in jo krati samo, če to zahtevajo interesi držav in potrebe mednarodnega ravnotežja.

Glede na radikalne koncepcije — n.pr. Françoisa Fontana — ki si zamišljajo osvoboditev in združitvev vseh narodnosti, doktrina »minimalne etnične pravičnosti« nastopa z dvema razločkoma :

1. Najprej ne bi želeli vsiliti, tudi če bi bila sredstva na voljo, da bi se prisiljeno priključili k isti statonacionalni enoti narodnostni delci, ki uživajo ločeno politično eksistenco. Ne gre, da bi si npr. prizadevali za priključitev romanske Švice k Franciji, ali da bi hoteli, kljub Treitschkeju osrečiti Alzačane proti njihovi volji.
2. Na drugem mestu dopuščamo, da načela mednarodnega ravnotežja (ali notranjega ravnovesja bodoče federacije) lahko omeje izvajanje pravice samoodločanja. Prepoved »Anschlussa« ponazarja ta protislovja, v katera se iz utilitarnih razlogov spušča politika. Medtem ko imajo vsi Rusi, vsi Italijani, vsi Poljaki, vsi Francozi pravico, da oblikujejo samo eno Nacijo, velja za Nemce nasprotno načelo, prepoved. Avstriji, ki se je po prvi vojni z več ko 90 odst. izrekla za vstop v nemški Reich, so zavezniki preprečili, da bi se nadalje ravnala po tej odločitvi. V l. 1945 so ponovno, brez konzultiranja ločili Avstrijo od Nemčije in prisilili Dunaj, da se je moral odpovedati (v državni pogodbi 15. maja 1955), vsaki obliki združitve z Nemčijo, celo delni in čisto ekonomski. Interpretacija Sovjetske zveze (v »moskovskem memorandumu«) gre celo tako daleč, da ne dovoljuje Avstriji vstopa v skupni trg... iz golega razloga, ker je Nemčija član te organizacije.

Prikrajšanje pravice do samoodločbe, ki jo družba držav nalaga Nemcem, je nujnost, ki bi jo bilo odveč prikrivati. Čeprav ni duhu nič kaj pogodi, da nekemu ljudstvu ni dovoljeno uživati blagodati načela, ki se priznava vsem drugim, primer Avstrije, ločene od Nemčije, jasno priča sam po sebi, da odklonitev samoodločanja ni sama po sebi zlo. Če se pa glede na državno obstojnost Avstrija loči od drugih nemških dežel, zato nič manj ne ohranja svoj nemški jezik in svojo nemško kulturo. Povsem drugačen je primer južne Tirolske. Tej deželi so prav tako odbili pravico do samoodločanja, toda tam ugotavljamo hude nevšečnosti: dežela predstavlja manjšino 250.000 ljudi v okviru centralizirane države s 55 milijoni prebivalcev; podrejena je tujemu javnemu redu, obveznemu

bilingvizmu, priselitvam, ki spreminjajo njen značaj. Prebivalcem je odmerjena pravica, koliko se lahko po lastni volji navznoter utrjujejo in ..

Primerjava obeh dveh položajev (Avstrija in Južna Tirolska) omogoča, da natančno vidimo, kdaj postane prikrajšanje pravice do samoodločbe škodljivo. Škoda nastopa, kadar del narodnosti pade v etnično tujo državo, ki ga podredi svoji nadoblasti. Nasprotno ni škodljivo, če tak delec narodnosti dobi samostojno državo, s čimer je izključena nadoblast drugih. Kar je edino nevarno v tem primeru, je »provincializacija« ali samoodtujitev (pr. Luksemburg). Toda te nevarnosti leže v sami naravi izvajanja svobode; presoja teh stanj bi nas seveda vodila predaleč.

(prihodnjič naprej)

NB. - Opombe bodo objavljene drugič, na koncu eseja.

GANDHI IN NAŠ ČAS

V. ALKOHOLIZEM

»Kdor ljubi narod, kdor želi zanj delati in res tudi dela, on mora biti vsaj odkritosrčen prijatelj abstinentov, pospeševatelj gibanja in sam pošten zmernež. S tem poslednjim mislim, da se mora vsak popeti vsaj do tega, da redno ne bo nič pil.. Resnično, energično delo po mojem prepričanju bazira v svobodi od alkoholnega vpliva ... Ali naj govori še kdo o škodi, k se godi masi naroda?!«

Franc Sal. Finžgar, Zlata doba 1907, str. 56.

Alkoholizem že od nekdaj spremlja človeško življenje, toda v nekaterih obdobjih se je pogubno razširil. To velja posebno za obdobja velikih družbenih pretresov in sprememb. Tako je tudi v našem času porabniškega ozračja. Vrh tega se je alkoholizem često razcvetel tudi med ljudmi, ki so bili socialno ali narodno zatirani. Vendar v krajih, kjer se srečujeta dva naroda, pa hoče eden gospodovati in drugega ne trpi, alkoholizem prizadene tudi njega. Razpase se med obema narodoma, saj si s prijačo eden skuša pomiriti nečisto vest, drugi pa si z alkoholom celi rane. Zatirani in ponižani se kaj radi zatečejo po tako nepravo pomoč. Mnoge alkohol pogreje in jim vsaj za trenutek pričara življenjsko toploto, ki je v resnici ni. Drugi v opoju izlivajo svoje gorje, ki bi si ga drugod ne upali ali ne smeli. Pijača pa ponuja tudi družbo in tolažbo. Čeprav za be-

žen trenutek, lahko človek v opoju doživi občutek svoje vrednosti in moči. Tisti hip ga nič ne moti, da gre le za bežen privid, ki ga bo jutrišnji dan zopet grobo pregazil.

Prav zaradi tega, ker je tolažba tako bežna in ker moč in zadovoljstvo opoja ne trajata, mora človek še in še piti, če hoče znova uživati sladko prevaro. Tako se človek navadi, da pije vedno več. Hkrati pa je vedno bolj nezadovoljen. Vsako jutro ga namreč znova opomni, da v včerajšnjih trenutkih opoja ni bilo resnice. Vrh tega zbolí. Tudi tako se mu krha moč, da propada, čedalje globlje in čedalje dlje od samega sebe. Vino ne dela revolucionarjev, temveč mehkužneže, katerih edina moč je občasno pijano rohnenje in razkazovanje. To dobro vedo tirani in politiki, ki hočejo kak narod držati v pokorščini. Zato s pijačo ne skoparijo; življenje krojijo tako, da je je vedno več. Vse jim pride prav: pivo, žganje, vino, mošt... »Pijte in pustite, da vas izkoriščamo!« je njihovo geslo.

V času boja za osvoboditev Indije je Gandhi prav dobro vedel za to nevarnost. Čeprav je bila pijača nekoč v Indiji skoraj neznana, se je s pomočjo kolonialne oblasti pričela pogubno širiti, posebno v bolj industrijskih in prometnih krajih. Veliko moči, ki bi jo Indija potrebovala v boju za neodvisnost, se je tako brez prida trošilo v pijači. Gandhi je bil eden redkih voditeljev, ki so dobršen del svojega boja posvetili tudi odpravljanju alkoholizma. Zoper nevarnost alkohola ni samo pisal in govoril, ampak je tudi ukrepal s pomočjo prostovoljcev, ki so se trudili odvracati ljudi od vstopa v pivnice. Obenem je skušal v delavskih četrtih urediti res zdrave načine družbenega življenja namesto take lažne zabave.

Gandhijevo misel in delo nam bolj ponazorijo naslednje njegove misli:

Leta 1931 je zapisal v časopisu Young India: »Če bi bil vsaj eno uro postavljen za diktatorja Indije, bi bila prva reč, ki bi jo storil, ta, da bi brez nadomestila zaprl vse prodajalne žganja...«

Kot vidimo, je zagovarjal prohibicijo, toda pojmoval jo je bistveno drugače od prohibicije, kakršno so vpeljali v Ameriki po prvi svetovni vojni. Prohibicija mu je bila predvsem stvar moralne odločitve. V njenem okviru je bil seveda za razne prepovedi, toda poudarek je dajal izboljšanju delovnih in življenjskih razmer. O prepovedih je menil, da so samo manjši del boja proti alkoholizmu: »Menim, da poznamo tudi širšo in bolj plodno stran prohibicije. Ljudje namreč pijejo zaradi slabih življenjskih razmer, v katere so ponižani. Pijejo tovarniški delavci in drugi. Zapijejo se, ker so osamljeni in prezrti. Po naravi niso nič slabši kot abstinenti. Na večino ljudi pač odločujoče vpliva okolje.«

Posebno se je zavzel za to vprašanje, ko je videl uničujoče posledice alkoholne razvade. »Narodu, ki je žrtev pивske razvade, grozi uničenje. Zgodovina poroča, da so bili zaradi te razvade uničeni imperiji. Tudi v Indiji je taka usoda doletela veliko skupnost, kateri je nekoč pripadal Gospod Krišna. To pošastno zlo je bilo brez dvoma tudi eden od dejavnikov, ki je pripomogel k razpadu rimskega imperija.« Posebno hudo pa mu je bilo zaradi posledic, ki prizadevajo samega človeka: »Pijača in droge načenjajo moralno zdravje teh, ki se vdajo taki razvadi.«

Še zlasti je Gandhi lahko slabe posledice opazoval v Južni Afriki in to tako med domačim afriškim prebivalstvom kot med priseljenimi Indijci. »Afriški črnci se prvotno niso vdajali pijači. Alkoholne pijače pa so jih pozneje uničevale. Veliko afriških delavcev je trafilо svoje zaslужke za pijačo, tako da je njihovo življenje izgubilo vsako vrednost. Droge in pijače sta kot dve roki hudiča, s katerima tlači nemočne sužnje v pobebljenost in zastrupitev.«

Kot smo videli že prej, Gandhi ni bil samo bojevnik zoper alkohol, ampak je hkrati iskal načine, kako bi življenje ljudi čimbolj osmislil in ga naredil vredno življenja. Predvsem je v splošnih načelih, ki so vodila njegov osvobodilni boj, iskal boljšo vsebino za ljudi.

VI. MORALA IN ZDRAVJE

»Moj drugi sin, Manilal, ki je imel že pred nekaj leti črne koze, je zbolel za resno obliko tifusa, ki sta se mu pridružila še vnetje pljuč in močan bledež.

Poklicali smo zdravnika. Dejal je, da zdravila ne bodo dosti pomagala, toda jajca in kokošja juha bi bili morda koristni.

»Gre za življenje vašega sina,« je rekel dobri zdravnik..

»Naj bo prav ali ne, del mojega verskega prepričanja je, da človek ne sme jesti mesa, jajc in podobnega. Nekje mora biti meja, celo če gre za življenje. Celó za golo življenje ne smemo početi nekaterih reči. Vera, kot jo razumem, mi ne dovoljuje, da uživamo meso in jajca zase ali za svoje, tudi v takih okoliščinah ne, pa moram vzeti nase tveganje za posledice, katere ste rekli, da se lahko pripetijo.

Gandhi ni dal sinu jajc in juhe, bdél je ob njem, molil in ga zdravil z vodo — podobno kot po Kneipu):

»Danes je Manilal najbolj zdrav izmed mojih sinov. Kdo ve, ali se imamo za njegovo ozdravljenje zahvaliti božji milosti ali zdravljenju z vodo ali skrbni dieti in negovanju? Naj se vsakdo odloči po svoji veri. Kar se mene tiče, sem prepričan, da je Bog rešil mojo čast, in to prepričanje ostaja nespremenjeno do današnjega dne.«

Gandhi: Autobiografija, str. 238-240.

Današnji svet si vse bolj pomaga k zdravju z raznovrstnimi zdravili. Dostikrat posežemo po zdravilih, čeprav bi z boleznijo lahko opravile naše lastne sile, pa se zato zgodi, da le-te čedalje bolj hirajo. Tako smo vedno bolj odvisni od tuje pomoči. Vendar pozna medicina z utrjevanjem telesne in duševne odpornosti še drugo, več vredno pot k zdravju. Žal je ta način neko zrinjen v ozadje. Morda je prav zaradi tega Gandhi tako piker do medicine svojega časa. Prav tisto, kar je imel za najpamembnejše, je bilo namreč najbolj pozabljeno, vse tisto pa, kar je človeka mehkužilo, je dobivalo čedalje večji pomen. Gandhi je bil privrženec vseh mogočih ukrepov, ki krepijo odpor-

nost, to pa je obenem pomenilo, da je bil zoper vse, kar je odveč in zato nepotrebno.

Na Gandhijev vegetarianizem moramo gledati tudi s tega stališča, čeprav je odklanjal mesno prehrano tudi iz razlogov, ki so globoko koreninili v veri in izročilu. Religiozni pogled je bil celo odločujoč, saj je bil obenem v skladu z naukom o nenasilju, kajti tudi klanje živine je način nasilja. Prava podlaga vegetarianstva je torej moralna. Kljub temu pa je moč vegetarijanstva tudi v njegovem zdravstvenem pomenu. Sploh je Gandhi ob številnih zgledih pokazal, kako sta zdravje in morala tesno povezana. Spoznal je, da pravega zdravja ni brez res moralnega življenja. Današnja medicina to njegovo misel potrjuje. Vegetarijanska prehrana je torej tudi zdrava, če je prav sestavljena, hkrati pa cenejša. Njena moč je tudi v tem, da nas obvaruje, da ne bredemo vedno globlje v neustavljivo slo po užitkih, ki se največkrat pričinja ravno z užitki okusa in seveda spola. »Obvladanje užitkov okusa je prvi temeljni pogoj za vztrajanje pri zaobljubi vzdržnosti.« je zapisal Gandhi, misleč na brahmakarjo, ki je v ožjem pomenu besede spolna vzdržnost, v širšem pa pot k duhovni resnici z obvladovanjem nižjih nagnenj telesne in duševne narave.

Brahmakarja, vzdržnost najprej v spolnem pogledu, potem pa tudi drugod, je Gandhiju omogočila, da je dobival čedalje večjo duševno silo in da je hkrati vedno lažje nahajal pravilne rešitve za vsakodnevne težave. Razumljivo je, da je enako svetoval vsem drugim, trdno prepričan, da je moč brahmakarje dostopna vsem, če se le potrudijo. Ostro je zato nastopal zoper različne načine kontracepcije, ki so se že v njegovem času razpasli po Indiji. »Umetni načini (kontracepcije) so, kot da bi dali nagrado za zablodo. Njihovo uveljavljanje vodi k duševni in telesni oslabitvi. Napačno in nemoralno je, da iščemo načine, kako bi ubežali pred posledicami svojih dejanj. ... Moralne uspehe lahko dosežemo le z moralnim obvladovanjem.«

Nekaj, kar ni dobro, ima običajno veliko vzrokov, pa tudi veliko posledic. Med posledicami kontracepcije je Gandhi poseb-

no omenil, da z njo še pospešujemo moralni razkroj, predvsem pa ponižujemo žensko, ker jo tako še laže spreminjamo v plen pohote. Kontracepcija pa je nevarna tudi za narodno prihodnost: »Kontrola rojstev s kontracepcijo je rasni samomor,« je zapisal. Tu bi mu morali pritegniti tudi pri nas, saj je slovenska rodnost posebno v mejah SRS v zadnjih letih nevarno padla. Medtem ko se je 1911. leta rodilo 32,3 otrok na 1000 prebivalcev, se jih je leta 1970 rodilo le še 15,41. K sreči to ne velja za vse slovensko ozemlje. Posebno v velikovškem okraju, kjer je bila slovenska rodnost še pred dobrega pol stoletja najslabša, saj je močno zaostajala za kranjsko, je danes narobe precej pred rodnostjo v SRS. Narod v stiski sam išče pot k prenovitvi.

Gandhijeva misel: »Človeško telo je namenjeno le službi, nikoli pa ne vdajanju razvadi«, velja za najraznovrstnejše primere. Pojmovanje človeškega telesa kot orodja za dosego nalog, ki jih rešujemo v življenju, pa ne izključuje le raznih razvad, temveč tudi njegovo zanemarjanje. Gandhi ni bil nikak asket, ki bi se odpovedal nujnemu in potrebnemu. Celó kadar se je postil, je to počel bodisi zaradi utrjevanja ali v zvezi s svojim moralnim naporom, nikoli ne zato, da bi se trpinčil. Umevno je torej, če se je trudil, da bi narod naučil čimbolj zdravih načinov življenja. Ukvarjal se je z najrazličnejšimi vprašanji, od tega, kako urediti greznice in gnojišča, do načinov kako se čimbolj odpreti zdravim vplivom narave. Odprtost do prostora, zraka in sonca mu je bila hkrati odprtost do globlje resničnosti narave, ki jih gornji pojmi simbolizirajo.

VII. GANDHIJEVA VERA

»Najvišja, neminljiva Bit imenovana Brahman je, kot Atman v vseh ljudeh.«

»Glej, o Gudaheša, jaz sem Atman, ki biva v srcu vseh bitij; sem začetek, sredina in konec vsega stvarstva.«

Bhagavadita (VIII, 3 in x, 20).

Moč Gandhijevega nauka je v tem, da ga je zidal na veri. V njej je videl utemeljitev ahimse in satjagrahe, s tem pa tudi temeljnih nalog, ki naj pripeljejo do osvoboditve človeka.

Ko govorimo o Gandhijevi veri, nas ne sme motiti vera, kakršno največkrat srečujemo in ki je polna ponaredb, laži in hinavščine. Do take popačene vere je Gandhi vedno neizprosno oster. Vedno je bičal vse tisto, kar je razne religije kvarilo in jih spreminjalo v orodje raznih posvetnih oblasti in želja. »Trdno sem prepričan, da sodobna Evropa ne predstavlja božjega duha ali krščanstva, temveč ima v sebi hudičev duh. Uspeh hudiča pa je največji, če nastopa z božjim imenom na ustih. Evropa je danes samo po imenu krščanska, v resnici pa obožava mamona.« Podobno ostro je grajal hibe indijske družbe, o katerih tako Indijci kot tuji običajno mislijo, da sodijo v okvir hinduizma. Bil je npr. zoper poroke med otroki, zoper žalostno usodo mladih vdov itd. Predvsem pa je velik del boja posvetil odpravljanju nedotakljivosti. Tudi to je bil eden od običajev, ki je skrival svojo pravo naravo pod religioznim plaščem. Po tem običaju je višja družba izobčevala široke družbeno šibkejšje plasti. To je bil še bolj grozovit način segregacije kot tisti, ki ga pozna današnja Amerika do črncev.

Zlorabe in ponaredbe, o katerih piše Gandhi, niso za nas nič novega. Sami smo vedno znova priča, kako skušajo nekateri ljudje vero in Cerkev zaslužjiti sebi v prid. Take ljudi imamo dostikrat v Cerkvi sami, posebno na višjih mestih. Zato ni čudno, če so Cerkev tolikokrat znova uporabili kot policaja bodisi fevdalnega ali kapitalističnega reda, ali kot vdanega lakaja močnejših narodov za zatiranje manjših. Poglejmo le na Koroško in Beneško, pa lahko vidimo žalostne zgleda, kako more postati (posebno višja) Cerkev eno od najmočnejših orodij raznarodovanja.

Toda Gandhi ni nikoli zagrešil tiste usodne napake, ni namreč zaradi takih in podobnih zlorab vere zavrgetel tudi vere same. Zavračal je le, kar je bilo zlaganega, in še z večjo vne-mo iskal resnično in globlje v veri, tisto, kar človeka osvobaja.

Bolj ko je bil pri tem uspešen, bolj je spoznaval, da so si v globinah vse vere vedno bolj podobne in vedno bolj resnične. Čeprav je ostal zvest hinduizmu, se ni branil muslimanske molitve. Posebno ga je tudi prevzela Pridiga na gori. Podobno kot mnogi drugi indijski učitelji je svetoval, naj se vsakdo drži svoje religije, naj pa jo nenehno pogloblja. Pisal je: »Religije so različne poti, ki streme k isti točki. Kaj potem, če gremo po različnih poteh, če končno pridemo do istega cilja?«

Gandhiju je torej religija pomenila vztrajno iskanje Resnice. »Bog je Življenje, Resnica, Svetloba. On je Ljubezem. On je najvišje Dobro,« je zapisal. Toda hkrati mu je bila to najgloblja resničnost srca, tisto bistveno, kar dela človeka neskončno večjega od njegove minljive in krhke podobe. Prav zaradi te bistvene Resnice, ki je najgloblje bistvo vsakega človeka, se je trudil, da bi spoštoval vsakogar, celo nasprotnika. Ob spoznanju, da je resnica v srcu in da je resnica Bog, se je obenem osvobodil strahu. Strah in skrb za naše drobne vsakdanjosti namreč zbledita, če stopimo na pot iskanja resnice v samem sebi. Žal ljudje tega ne počnejo radi: bolj jih mami iskanje zaslužka, ugodja ali kariere. Toda Gandhi je izkusil in s svojim življenjem potrdil, kaj pomenijo besede: »Ne bodite torej v skrbeh in ne povprašujte, kaj bomo jedli ali kaj bomo pili ali s čim se bomo oblekli?. Zakaj po vsem tem vprašujejo pagani. Saj ve vaš nebeški oče, da vsega tega potrebujete. Išcite najprej božjega kraljestva in njegove pravice in vse to vam bo navrženo. Ne bodite torej v skrbeh za jutri, kajti jutrišnji dan bo imel skrb sam zase; zadosti je dnevu njegova lastna težava« (Mt, 6,31-34).

Gandhi je vedel, da duhovni napredek ni lahek: »Poznam pot. Naporna in ozka je. Je kakor rezilo meča. Veselim se, da morem hoditi po njej ... Toda božja beseda je: Kdor se trudi, nikoli ne propade. Trdno verujem v to obljubo. Čeprav zaradi lastne slabosti tisočkrat zgrešim, ne bom izgubil vere.« V teh mislih lahko najdemo strnjenih nekaj misli, ki so enake tako pri krščanstvu kot pri budizmu in hinduizmu. Na poti k resnici je torej veliko ovir, še večkrat pa se spotaknemo zaradi

lastnih slabosti. Toda dalje ko gremo, bolj razumemo Gandhijevo misel: »Iskrena in čista želja se vedno izpolni. To pravilo mi je često potrdila lastna izkušnja.« Nagrada na taki poti sta poseben mir in posebna radost, ki ju človek občuti, ko je izpolnil nalogo; mračnost in tesnoba pa kažeta, kdaj se je človek zmotil.

Gandhijeva pot je obrodila sad, saj je to bila pot zvestobe resnici, ne pa, kot počne dosti ljudi v zmoti, pot zvestobe tej ali oni laži, ki si je naredila lepo ime resnice ali pravovernosti. Kolikokrat smo prav zaradi take zmote prisegali oblasti, ki je odrekla ljudem temeljne človeške in narodne pravice, in kolikokrat smo molčali in se uklanjali veri nasprotni misli, ki se je vgnezdila med gospodo v Cerkvi.

VIII. SKLEP

»Ob obletnici njegove smrti preiščimo svoja srca in se vprašajmo: »Ali ses ljubimo druge? So naša dejanja sebična, ali pa vsaj poskušamo, da bi ne ranili drugih? Smo pripravljeni, da odkrito storimo, karkoli že počnemo? Z drugimi besedami: ali je v naših dejanjih karkoli takega, česar bi se sramovali, če bi jih storili pri dnevnih luči, ali pa bi radi skrili zaradi strahu pred kakim zlom, ki bi nas moglo doleteti? Ali imamo v srcu dobro svoje domovine, ali pa mislimo le na svoje sebične cilje? Ali plemenitimo svoje življenje, ali ga mažemo? Ali smo pripravljeni, da nas vrednotijo po Gandhijevi lestvici vrednot? Ali smo pripravljeni dovoliti drugim, da sledijo svoji posebni veri; ali pa jih poskušamo skrivaj ali javno prisiliti, da bi ravnali v skladu z našimi željami?«

Rajendra Prasad: Ob nogah Mahatma Gandhija, str. 350.

Kako naj vrednotimo Gandhija? Katerim njegovim mislim lahko pritrdimo, katere zavržemo? V čem je imel prav in kje se je motil?

Taka in podobna vprašanja si postavljamo, ko se oziramo na njegovo misel in delo. Pritrujemo in zavračamo. Toda karkoli že si mislimo, vedno se moramo poprej vprašati, ali smo zmožni soditi in kakšna je sploh vrednost naše presoje. Vsaj v nekaterih pogledih smo — nekoliko pretirano rečeno — kot kapljica, ki naj sodi morje, in kot delec, ki naj se izrazi o neskončnosti. Šele če bomo znali doseči genij njegove podobe, bo naša sodba bolj verodostojna.

Dokler pa ga nismo dosegli, nam ne preostaja nič drugega, kot da ubiramo stopinje korak za korakom v smeri, ki jo je nakazal, in sproti ugotavljamo uspeh naše poti. Ko po tem vidimo, da se nam na tej poti odkrivajo prav taka obzorja in nakazujejo prav taka ravnanja, kot jih je pokazal Gandhi, nam prične kopneti tudi dvom o tistih njegovih mislih, ki so nam danes še tuje ali se nam zdijo podobne zablodi. Trud nam je tudi potreben, če se hočemo posloviti od sovraštva in srda, ki kličeta po nasilju, in od strahu, ki nam narekuje, da bežimo in se prenarejamo. Krivica, ki nam jo kdo stori, nas največkrat zapelje, da hočemo maščevanje ali pa sanjarimo, kako bi z orožjem pregnali tujca, ki se je hotel polastiti naše zemlje. Počasi in z muko spoznavamo, da so še drugi načini, kako se odpravi krivica in kako tuječ zapusti, kar ni njegovega.

Ne bilo bi pa prav, če bi Gandhijevo delo risali kot delo nekoga, ki je neskončno nad nami. Čeprav je primerjava o kapljici in morju v nekem pogledu resnična, je po drugi plati zelo slaba. Slaba zato, ker riše preveliko razdaljo med nami in njim, razdaljo, ki se nam zdi tolika, da nam vzame pogum, da bi jo presegli. Čeprav so Gandhiju nadeli častno ime Mahatma (velika duša), ne bi bilo prav, če bi v njem gledali nekekega nadčloveka. Vse, kar je storil, je bilo v moči poprečnega človeka. Mnogo tega, kar je storil, nosi kot možnost v sebi vsakdo izmed nas, samo da večina pušča, da se to ne izrazi in ne uresniči ter počasi neizkoriščeno potone. Gandhi je v prvi vrsti človek, tak kot smo vsi, s svojimi napakami vred.

Sam se je tega prav dobro zavedal in svojih napak nikoli ni skrival. Neverjetno odkrito je priznaval tudi svoje najbolj

skrite zablode. Morda jih je poudarjal prav zato, da bi ljudem vlil zaupanje v lastno moč, da bi jih ne begala njegova veličina. Prav zato je vedno znova ponavljal, kako je vse to, kar je dosegel, dosegel le z nenehnim naporom. Opisoval je, kako težko mu je bilo sprva odreči se temu ali onemu. Toda sčasoma je postajal napor vedno manjši, pot vedno bolj utečena. Spoznati ga moramo torej kot človeka, ki nam je blizu, to pa nam omogoča da lažje napredujemo k istemu cilju, čeprav vsakdo na svoj način in v soglasju z resničnostjo svojega življenja.

Ko je šlo za meje 1918. leta.

»Dobro se spominjam,, s kakšno težavo sem pripravil uredništvo takratnega velikega socialističnega dnevnika 'Humanité' do tega, da je sprejelo članek o naših takratnih narodnih zadevah in nezdah, ki sva ga sestavila skupaj z Rudolfom Golouhom, a še ta je izšel močno okrnjen. Najino prizadevanje, pridobiti za nas takratni zelo levičarski dnevnik »Populaire«, pa sploh ni rodilo uspeha iz razlogov, ki so mi ostali neznani vse do danes.« (Pripombe k naši prevratni dobi, 1938)

Albin Prepeluh

Ob razpadu Avstroogrske monarhije, pravi Prepeluh, bi morali odločiti, kako naj si uredimo narodno življenje. »Ali naj se morda najpoprej organizira samostojna slovenska država poleg hrvaške in kakšen bodi medsebojni odnos med obema in obeh do srbske?«

Pa so nekateri »prvoboritelji« tekli rajši na Dunaj, da se prepričajo, če je cesarstvo zares propadlo. Drugi pa so »mislili predvsem na svojo bodočnost, pa niso vedeli, ali naj si nabavijo srbsko ali italijansko slovnico.«

K VPRAŠANJU SLOVENSKE BITI ALI NE BITI (III)

Ovrednotenje kmečke družine

Naša kmečka družina danes pa je žal izgubila skoro vse svoje prvinske funkcije in tako svojo nekdanjo družbeno vlogo in pomen. Pri vprašanju zakaj, bo nedvomno veljaven odgovor jugoslovanskih pedagogov letos v Mostarju (glej cit. str. 16 Razgledov) — ker so odpovedali družbeni dejavniki, ki bi jo morali podpirati in ji pomagati. Gre torej za vprašanje kmečke politike, in to je treba prvo sanirati.

Kolikor bolj bo slovenska **kmečka politika** sodobna in uspešna, toliko bolj bo naš kmečki živelj aktiven in napreden dejavnik v naši družbi. S svojo bogato tradicijo bo lahko kot v preteklosti odločilno sodeloval pri slovenskem zgodovinskem poslanstvu. Namesto škodljivih nazorov o »konservatizmu« kmečkega človeka, naj se ga družbeno enakopravno ovrednoti, poskrbi za dvig in modernizacijo kmetijstva ter za socialno varstvo in zaščito. Le na ta način se bo prečil nadajnji beg z dežele. A pri nas ne gre samo za beg v mesto ampak za beg v tujino. In zakaj? »Standard« — ta magični cilj celotne slovenske atmosfere danes, to vieče. Zato zapušča slovenski človek, ne samo z dežele ampak tudi iz mesta, našo prelepo zemljo, »raj pod Triglavom«. Da, resnično nam lahko postane naša domovina zemski »raj«, če bomo znali »rabiti pamet«, a dokler je še čas. Namesto avta nam mora postati »ideal« slovensko narodno občestvo, njegovo zgodovinsko poslanstvo. Poživiti moramo zato narodno zavest z ustrezno vzgojo in javnim mnenjem, vizijo humane

samoupravne družbe pa konkretizirati. Potem bo lahko rešljiv problem zdomcev, ki predstavlja danes eno najaktualnejših in usodnih slovenskih vprašanj, rešeno bo pa tudi naše kmečko vprašanje.

Šele na tej osnovi bo prišlo do ovrednotenja naše kmečke družine in zaživela bo v polnosti svojih prvinskih funkcij. Pri tem se bo tudi neogibno posodobila; svojo patriarhalnost, kolikor jo še očituje, bo spremenila v partnerstvo. Za njeno »idealno« postojavnost pa so ji potrebne ustrezne organizacijsko tehnične strukture z ustanavljanjem **vaške »srenje«** podobno kot je v mestu stanovanjska srenja. Tudi na vasi je potreben »občestveni center« s prostori za varstvo in učenje otrok, za rekreacijo in telovadbo ter za družabne namene. Danes sicer obstajajo raznovrstni kulturni, prosvetni, zadružni domovi, tako tu v zamejstvu kot v Sloveniji. Vendar pa je v njih vse premalo občestvene zavesti in dejanske solidarnosti med člani, zlasti v pogledu varstva in nege otrok ter ostarelih. In prav to vprašanje je treba rešiti v okviru samopomoči tako v mestu kakor tudi na deželi. Obvezno tudi **ločeno stanovanje** za stare starše!

Sredstva za izgradnjo novih vaških centrov, s katerimi se pa lahko dopolnijo že obstoječi prosvetni in zadružni domovi, se naj zberejo podobno kot za stanovanjske srenje v mestih. **Občestvena klima** s svojim »pritiskom« je potrebna tudi na vasi, in še kako!

S posodobljenjem kmetijstva se bo posodobila tudi naša kmečka družina, ovrednotila se bo njena družbena vloga in pomen in to potencirano in na višji ravni. Tako bo ostala temelj in simbol naše narodne moči in poroštvo našega poslanstva, kot v zgodovini.

Družinska politika

Za izvedbo nakazanih nalog na področju družine je potrebna ustrezna družinska politika na javni in zasebni

ravni. Pogoj zanjo pa je »družinska klima« v javnem in zasebnem življenju. To se oblikuje od zgoraj navzdol po uradni liniji, prav tako pa tudi od spodaj navzgor bolj ali manj spontano in zavestno. Pri nas ti mehanizmi očitno slabo delujejo. Iz ugotovljenega ni moč govoriti o ugodni klimi za družino na Slovenskem.

Na uradno linijo ni mogoče neposredno vplivati. Pač pa moramo in tudi moremo vplivati na »zasebno linijo«, in to s potrebnim osveščanjem in konkretno samopomočjo. V ta namen pa potrebujemo ustrezne instrumente. Eden od teh je

Družinska organizacija

Ljudje ne morejo priti do svojih pravic, če se ne organizirajo, da postavijo svoj program in z njim uskladijo svojo akcijo. Zgolj družbena akcija, če je še tako idealna, je praviloma nezadostna, saj ne more zajeti vseh potreb niti vertikalno niti horizontalno, še manj pa jih na človeški ravni zadovoljivo kriti. Zavoljo tega se porajajo v vsaki civilizirani družbi zasebne pobude in akcije ter zanje potrebne organizacije, ki se z družbenimi vzajemno dopolnjujejo v korist celote. Zato jih napredna sodobna družba tudi povsod stimulira. Povsod tam, kjer manjka zasebna akcija, je opazna neka zaknelost, brezdušje in zato brezizhodnost v iskanju rešitev prizadete družbe.

Spričo te sociološke ugotovitve je skrajni čas, da poživimo zadevno zasebno dejavnost tudi med Slovenci. Pri nas v zamejstvu izredno občutimo to vrzel zlasti spričo bogate tovrstne tradicije še izza časov prve svetovne vojne. Med obema vojnama nam je zasebno organizirano dejavnost onemogočil zunanji sovražnik. Po drugi svetovni vojni pa »notranji sovražnik«; onemogočili smo si jo bolj ali manj sami zaradi ideoloških nesoglasij. Toda danes je, kot smo videli, naš »zaveznik« znanost in na tej osnovi bi bilo moč obnoviti zasebno organizirano dejavnost v prid naše družine v zamejstvu.

Podobna potreba je, kot je razvidno iz tiska, občutena tudi na Slovenskem (glej ljubljansko Delo dne 11. marca 1972).

Torej si oglejmo funkcije in družbeno vlogo ter pomen družinske organizacije.

Glavna naloga družinske organizacije se izraža v funkciji osveščanja, oblikovanja javnega mnenja in vplivanja na zadevno družbeno politiko. S svojo akcijo po sredstvih družbenih občil vseh vrst, kot so tisk, radio, televizija, kino, zborovanja, konference in pod., mora docela spremeniti sedanjo miselnost in tako vplivati na spremembo politike v vprašanih človekove sreče, otroka, družine, narodnostnih in humanih vrednot. Oblikovati mora skratka novo vizijo življenja, in to v skladu z znanstvenimi izsledki in zakonitostmi.

Prav javno mnenje je danes tista velesila, ki jo morajo vsi upoštevati. Tudi oblastniki so po mnenju E. Fischerja (Problemi mlade generacije, str. 212) danes bolj kot kdaj prej prisiljeni poiskati moralno oporo v množicah. Zato pa morajo biti te pravilno osveščene. V tem pogledu je Fischer mnenja, da celo **posameznik lahko odločilno vpliva na potek dogajanj**. Zadevno pravi: Kar je danes osamljen glas, se lahko jutri razlega v tisoč odmevih. Kar preudarja danes malo ljudi, postane lahko čez leto mnenje tistih, ki so sprva silovito ugovarjali, kajti vse je v vzajemnem učinkovanju. Napredek je prav v spreminjanju življenja in sveta v viziji človeškosti, trdi Fischer. In v tej perspektivi se osmišlja vloga in pomen družinske organizacije pri nas.

Dejavnost organizacije se razteza na vsa področja, ki neposredno ali posredno zadevajo družinsko problematiko, tako na prosvetno-kulturno, ekonomsko, socialno, upravno-pravno, urbanistično-stanovanjsko, skratka bolj ali manj na vse sfere družbenega življenja in politike in skoro na vse znanstvene panoge.

Po svoji organizacijski plati mora biti družinska organizacija povsem neodvisna, samostojna, brez vsakih idejno-političnih ozadij, sicer ne bo znanstveno poglobljena in zato neučinkovita kot treba. Vezati se ne more na druge podobne

organizacije, n.pr. žensko, ker ima svoje specifično področje. Pač pa je koristno sodelovanje z vsemi družbenimi strukturami, ki kakorkoli zadevajo njeno delovanje. Bistvenega pomena je pa sodelovanje moških in sploh roditeljev, kakor tudi mladine, že v smislu demokratično samoupravnega načela, da se vsak odloča glede svojih problemov. Potem so tudi zaključki in rešitve sprejemljivi in izvedljivi za vse prizadete.

Simboli — javnost

Za uspešno akcijo so potrebni simboli. Zato imamo mednarodni dan ženà (8. marec), mednarodni praznik dela (1. maj), mednarodni praznik otroka (2. oktober v Sloveniji). Analogno bi morali imeti mednarodni dan družine, a to ne nazadnje, ampak kot prvenstveni izmed praznikov. Saj smo videli, da obstoj in napredek vsake družbe najbolj neposredno pogojuje — družina. (Razgledi št. 16 str. 455 že cit.).

Glede na to je imperativ, da uvedemo »dan družine« tudi pri nas, oziroma na vsem slovenskem prostoru. In kot bi moral biti »dan otroka« naš narodni praznik, prav tako mora postati **»dan družine« narodni praznik slovenskega naroda**. Predlog ni utopičen, ampak spričo sedanje negativne situacije slovenske družine in spričo naših bitnih potreb, tako individualnih kot narodnih, je več kot realističen. Razumljivo, da nam ne gre pri tem za formalistično deklarativnost, marveč zato, da vzbudimo med Slovenci zavest družinskosti in sprožimo ustrezno akcijo z geslom: kdor je proti družini, ta je sovražnik našega naroda.

V tej zvezi se postavlja vprašanje o javnosti naše družinskosti, ki jo zahteva že narava stvari. Pri vseh naših javnih delavcih, pa tudi pri vzgojiteljih, bi morali vedeti za njihov družinski lik: ali ima družino, kako številčno in v kakšnem odnosu živi z njo. Na pripombo, da spada to v človekovo zasebno sfero, odgovarjamo, da je družina družbena celica in kot smo videli, tako ali drugače vpliva na družbeno dogaja-

janje. Zato je v interesu družbe, da pozna družinsko življenje svojih članov tudi zato, da jim laže pomaga, če treba.

Tudi v nekrologih velikih ljudi najčešče zaman iščemo podatke o družinskosti. Vse to dokazuje nizek nivo naše družinske zavesti, bistveno torej družbene zavesti. Zato imperativ po osveščenosti!

Družinska politika na Slovenskem

Kakor je znano, in je bilo tudi v slovenskih družbenih občilih že ponovno poudarjeno, je Jugoslavija v pogledu otroškega varstva na predzadnjem mestu v Evropi; za njo je samo Albanija. Podobno so ugotovili letos ob mednarodnem letu knjige, da je tudi po branju knjige Jugoslavija na predzadnjem mestu v Evropi. To pa žal ni nikako naključje. Kajti družinska politika s svojim otroškim varstvom je (kako smo že uvodoma poudarili), podoba kulture ali nekulture naroda.

Prav v novejšem času pa so opazni rahli vzgibi in nakazani so pozitivni premiki v družinski politiki na Slovenskem. To izhaja iz članka: Pravice morajo izhajati iz dela, objavljenega v ljubljanskem Delu dne 30. septembra 1972, iz katerega sledi nova uradna linija. Ta se zavzema za podaljšanje porodniškega dopusta na vsaj leto in pol do dve leti, nadalje za to, da bi se materinstvo štelo v delovno dobo zaposlene matere. Torej se zavzema za družbeno priznanje materinstva in za potrebno pomoč. Dasi je to v dosti manjšem obsegu kot je naš predlog, je pozitivno že dejstvo, da se ta problem občuti in se izraža tudi volja za ustrezno rešitev. To daje upati na izboljšanje sedanjega stanja. Želimo pa, da bi izboljšanje družinske politike na Slovenskem doseglo tako stopnjo, da bi se v doglednem času uvrstili po možnosti med sam evropski vrh na tem področju. Tako bi tudi afirmirali svojo kulturno podobo. To je naše zgodovinsko poslanstvo, ki ostaja naša skupna zaveza.

Pravica narodnega občestva do otroka

V dolžnosti družbe, da prizna in zajamči človeku njegovo naravno in neodtujljivo pravico do otroka in da otroku prizna prav tako pravico do roditeljev in družine, je utemeljena pravica narodnega občestva do otroka. Te pravi e in dolžnosti so si v premem sorazmerju. Glede na to da predstavlja pravica narodnega občestva do otroka in mladega človeka za tega neke formalne dolžnosti, če bo čutil bolj kot družbeno skrb zanj. Svojo dolžnost bo zato občutil bolj kot nekak privilegij, da je lahko član svojega naroda. Zato bo cilj naše družinske politike dosežen, ko bo naš mladi človek čutil srečo in čast, da je lahko član malega, a visoko kulturnega slovenskega naroda, in da mu je s svojim ustvarjalnim delom lahko v pomoč in ponos.

To je naša zgodovinska naloga. Pričuje za nas — slovenska družina, slovenski otrok — ki je tako vprašanje naše biti ali ne-biti.

Drugič vodi to spoznanje človeka do zavestnega »načrtovanja« družine in to v pozitivnem smislu za povečanje števila otrok. Saj večje število otrok, bratov in sester vzgojno moč družine stopnjuje; in vzgoja osebnosti leži v skupnem prilagojevalnem procesu, kakor navaja Trstenjak v svojem delu (Oris II. del.) Spričo tega trde psihologi, naj bi imel vsak otrok vsaj po enega brata in eno sestro. Torej bi bilo vzorno število najmanj **štirje** otroci. Tako se otroci drug ob drugem »obrusijo«, so bolj socialni in prilagodljivi ter samostojni in s tem bliže svoji uresničitvi in tako sreči.

Logičen zaključek bi bil torej, da starši, ki žele svojim otrokom srečo, bi jim morali ustvariti pogoje za to že zlasti v družini tako, da jim nudijo **polnovredno družino**, da jim nudijo poleg sebe tudi brate in sestre, — ne glede na to, da z večjo družino tudi sebe vsestransko čustveno in duhovno obogate. Preko svoje družine pa obogate tudi vsestransko svoje narodno občestvo, konkretno v našem primeru prispevajo k ohranitvi slovenskega naroda. V tem se spet potrjuje smiselnost življenjske zakonitosti; kdor pravilno išče svojo

srečo, jo neogibno ustvarja tudi drugemu, vsemu občestvu; to velja tudi obratno.

Toda v naši družbi daje vse videz, da ne zna človek več najti poti do svoje sreče odnosno je noče najti, dasi je tako uporno išče, kot bi jo hotel izsiliti za vsako ceno — a prav zato se mu ta izmikava vedno bolj. Tudi to je zakonitost življenja, dasi negativna. Poglejmo si kako in zakaj?

Roditelji žele nedvomno srečo svojim otrokom — a gre za to, v čem vidijo to srečo in kako jim jo skušajo pripraviti. To je osrednje vprašanje.

V današnji industrijski družbi, prežeti uporabniške miselnosti, vidijo ljudje svojo srečo v čim višjem življenjskem standardu, ki pa za večino pomeni predvsem, če ne zgolj, ekonomski standard. Tako smo danes priča docela enostranskega, pretiranega in brezobzirnega boja za ekonomski standard, ki človeka dobesedno razosebi in uniči njegovo psihofizično zdravje, mu ubije etični in socialni čut, skratka človeka kot individualno in socialno bitje popolnoma degenerira ter uniči. In to ne samo poedinca, marveč po njem več ali manj celo družino in po tej vso družbo. Rezultat je danes opazna splošna posurovelost z najrazličnejšimi amoralnimi in asocialnimi pojavi, ki gredo do zločinstvenosti in samomorov.

V tej borbi za ekonomski standard pa je najhuje prizadet otrok, in to v dvojnem pogledu, usodno.

Namesto družinske ljubezni ob roditeljih in sestrah ter bratih — teh pač ni, ker so ovira v borbi za standard, starši sami se pa docela izčrpavajo v borbi zanj — in nimajo časa ne posluha več za otroka — mu nudijo v zameno le »sladke surogate« od čokolade do vseh mogočih in pretežno nepotrebnih materialnih dobrin, ki otroka samo razvajajo in zavajajo od prave vzgoje. Tako ga sicer »sladko« a zato toliko bolj nehumano oropajo družine, torej osnove za zdrav in polnovreden razvoj. A ne samo »male«: potrebno je na Slovenskem poživiti »velike družine« — povezavo s starimi starši!

V tej zvezi je treba omeniti vprašanje načrtovanja družine. To vprašanje je postalo aktualno pri narodih, ki jih bremeni hiperpopulacija, kot so Indija, Kitajska in drugi. Zato je zanje potrebno načrtovanje družine v negativnem smislu, to je omejevanje rojstev.

Za številčno majhen narod kot smo Slovenci pa je tako načrtovanje usodno, ker nam lahko prinese narodno smrt, če se pojmuje in izvaja samo v smislu omejevanja rojstev. To današnja praksa na Slovenskem že nakazuje. Zato je za Slovence potrebno načrtovanje družine v pozitivnem smislu, s povečanjem števila otrok, v kolikor je pri tem treba sploh govoriti o »načrtovanju« družine. Če pa že hočemo biti sodobni in hočemo »načrtovati« slovensko družino, potem osvojimo znanstveno zahtevo, ki naj postane naše geslo: vsaka slovenska družina naj ima najmanj štiri otroke. In spet se bo pojavil ugovor, češ da bo to ovira za družinski in celo narodni standard, saj trdi K. Freudenberg, kot navaja Ernst Fischer (Problemi mlade generacije str. 121), da družina z veliko otroki ne more zagotoviti otrokom napredovanja, skupnosti odteguje obilje talentov in da s tem postaja pospeševalka socialne krivičnosti. Taka trditev bi morda veljala za kapitalistično družbo v času najhujših socialnih razlik in krivic — ne glede na dejstvo, da so največji talenti človeštva izšli iz socialno šibkih slojev in številnih družin, kakor nas uči zgodovina. Danes, zlasti pa v naši socialistični družbi, ko se družba zaveda svoje odgovornosti, da omogoči vsem otrokom enak »start« v življenje in skrbi, da se vsi talenti razvijajo, je tak ugovor docela brezpredmeten. Nasprotno ob večjem številu otrok se dejanski življenjski standard družine in naroda samo obogati; dana je taka možnost neštetim »talentom«, da se sploh rode in razvijajo. Zato je nedvomno v interesu družbe, da pospešuje pozitivno načrtovanje družine; za nas Slovence celo v smislu narodno obrambne akcije, zato z vsemi razpoložljivimi moralnimi in materialnimi sredstvi!

Pri tem je nujno povečati pozornost naši kmetijski politiki, da ne bo samo preprečevala nadaljnjega bega z deže-

le, temveč bo storila vse za povratak naših ljudi, zlasti zdomcev, na deželo. Kolikor bolj bo slovenska kmetijska politika sodobna in uspešna, toliko bolj bo kmetijski živelj aktiven in napreden dejavnik v slovenski družbeni strukturi in bo s svojo bogato tradicijo kot v preteklosti še bolj v bodoče odločilno sodeloval pri našem zgodovinskem poslanstvu. Namesto preživelih nazorov o »reakcionarnosti« kmetijskega življa naj se vzpostavi plodno sodelovanje na osnovi odgovarjajočega vrednotenja in ustrezne politike za dvig in modernizacijo slovenskega kmetijstva. Potem se bo tudi na Slovenskem, kot se je drugod po svetu, izkazalo, da so v kmetijstvu neizčrpani viri narodnega življenja — rodnosti in ustvarjalnosti. A mi Slovenci imamo pri tem še posebno prednost, lepoto naše zemlje, »raj pod Triglavom« in priznan »vrt Evrope«. Kakšne možnosti za kmetijsko gospodarstvo, med drugim tudi in zlasti za kmetijski turizem. Potrebna je le prava kmetijska politika, dokler je še čas; bo pa nedvomno ena najrentabilnejših gospodarskih dejavnosti na Slovenskem — že samo z etničnega vidika.

Zato pomeni naš klic: nazaj k naravi, klic k virom življenja, klic po zdravju ter ustvarjalnosti in klic po lepoti. In vse to Slovenci imamo, ali se tega dovolj zavedamo, da bomo tudi znali vse to prav ovrednotiti?! Pri tem naj nas vodi le eno in to je zgodovinsko pričevanje, da je večina naših velikih mož in žena izšla prav iz naših kmečkih družin — naravno z velikim številom otrok. Tako nam je slovenska kmečka družina tudi poroštvo bodočnosti!

Kakor je borba za ekonomski standard oropala otroka njegove naravne, neodtujljive pravice do družine — osnove za njegov polnovreden razvoj, tako ga je tudi oropala njegove naravne in neodtujljive pravice do samouresničenja s tem, da mu krati »manevrski prostor« — svobodo za življenjsko borbo. Saj starši otroku danes že vse preskrbe, ne samo izobrazbo, ampak tudi vse ostalo za njegov standard: stanovanje ali celo hišo, avto, neredko tudi vikend. Otroku je tako v doraščajoči dobi odvzeta vsaka možnost, za nujno

potrebno življenjsko borbo, ob kateri bi se mu krepil življenjski in delovni elan in ob kateri bi doživel občutja zadovolženja, potešenja, sreče. S tem, ko mu je vse dano, mu je vse odvzeto. Namesto, da bi se razvili v samostojne, zrele in odgovorne osebnosti ostanejo mladi na pol poti, zunanje razviti, notranje pa nedorasli, slabiči brez volje do življenja in dela, nagnjeni k pesimizmu, protestom, mamilom, samomorom, in tudi k zločinstvenosti, vse to večinoma iz dolgočasje in pomanjkanja življenjskih perspektiv in vizij.

To je »uspeh« roditeljev, ki so videli v ekonomskem standardu »srečo« zase in za svoje otroke, dejansko so pa pri tem dosegli obratno. Kakšna ironija — v resnici le zakonitost, dasi negativna zakonitost življenja.

Zrtev te splošne dirke za ekonomski standard je pa tudi tisti del naše mladine, ki ji sicer ni »vse dano«, zato pa hoče sama čim prej in čim lažje do tega priti po poti, ki jo večji del vodi v — tujino. Zlahka zapušča dom in domovino, saj jo na to nič posebno ne veže. »Standard«, to je magični cilj, ki ga ji je kazala vzgoja in javno mnenje, in ta je bližji v tujini kot doma. Domovina ji ostaja več ali manj prazen pojem, o patriotizmu, narodni zavesti, o narodnih idealih ni ne duha ne sluha. Tako se vrste naših zdomcev nenehno množijo z mladimi, a povratnikov je malo. Čeprav bi ti zdomci dosegli v tujini »standard« in osebno srečo, kar je bolj redko, pomeni za slovensko narodno bit usodno izgubo, če tonejo v tujini.

Zato je naša velika vsenarodna dolžnost z ustrežno politiko pripraviti teren za povratek po množnosti vseh naših zdomcev. Enaka in še večja dolžnost pa je preprečiti, da bi naši ljudje tako množično kot doslej odhajali na tuje in se tam izgubili za slovenski narod. V ta namen moramo uporabiti vsa razpoložljiva sredstva in načine. Eno najvažnejših bo nedvomno primerna narodna vzgoja, ki bi morala prednjačiti od osnovne do visoke šole. Njen cilj bo dosežen, ko bo vsak naš človek čutil srečo in čast, da je član slovenskega naroda in da mu je s svojim delom lahko v pomoč in po-

nos. Potem bo rešena problematika zdomstva. Mladi ljudje bodo še vedno odhajali v tujino, toda dejansko na »prakso« in bodo komaj čakali, da se razgledani z novim znanjem in izkustvom vrnejo in z njim obogate svojo domovino. To mora biti cilj naše narodne vzgoje na Slovenskem, javne in zasebne. Da, združeni vsi, kar nas je, moremo in moramo vzeti usodo slovenskega naroda v svoje roke, zavestno in odgovorno.

Negativne sociološke zakonitosti se moramo naučiti spremeniti v pozitivne, več ali manj po nakazani ali kakšni še boljši poti. Borba za tehnično ekonomski standard naj ostane sredstvo k cilju, ki ga vidimo v kulturnem standardu duha in srca. Počlovečimo svoje medsebojne odnose, začeniši z družino do narodnega občestva in preko njega do mednarodnega sodelovanja. To je naša dolžnost in naša pravica.

(Konec prihodnjic)

●

»Človeštvo je velika armada, ki je na pohodu proti neznanim deželam in proti mogočnim in spretnim sovražnikom. Narodi so razni korpusi, divizije te armade. Vsakdo ima določen prostor: vsakdo ima določeno nalogo; in skupna zmaga je odvisna od naančnosti, s katero bodo narejeni razni premiki. Ne spreminjajte reda, v katerem ste postrojeni.«

Mazzini

PISMA BEVKU

76.

(6.5.33) (pripis s svinčnikom)

Dragi!

Če bere človek teh osem povestic o strahovih (367) ponoči, se mu lahko zgodi, da ga začne tresti mrščavica in da obišče tudi njega kak gost iz večnosti. To pomeni, da so naši narodni in praznoverski motivi dovolj globoko zajeti in umetniško temeljito predelani. Prav spretno in skoraj edino možno se mi zdi, da pripovedujejo osebe, ki so strahove videle, in da se tu in tam same ironizirajo, ko zavračajo ugovore zdravega, treznega človeškega razuma. Snovi so zelo mnogovrstne, vredne obdelave in prikazane z dobršno mero polnokrvne umetniške fantazije. Razne podrobnosti v zasnovi in izvedbi se mi zdijo izborne.

Gotovo je tudi marsikaj stereotipnega, obrabljenega, konvencionalnega, a pri narodnih snoveh je to neizogibno. Za vse okuse knjiga ne bo, pa saj nobena ni. Ljudstvo jo bo, mislim, rado bralo, kakor rado posluša in rado pripoveduje take zgodbe. Kdor Ti očita grozovitost in krvoločnost, Ti ta očiitek zdaj lahko ponovi; a brez grozovitosti ni notranjih viharjev, in strahov kot njih čutnih cdsevov. Zločinski vzgoni ljudske duševnosti za umetnost niso brezpomembni; v teh Tvojih črticah so se izkazali za zelo plodonosne. Sprva se mi je ponekod vsiljevala misel na Tvoj izgubljeni prevod »Krvnikova vrv«, (368) a ko sem se v knjigo dodobra zaril, sem uvidel, da je Tvoja knjiga neprimerno boljša, višja, globlja in predvsem silno naša. Zlasti ne vsebuje nič takih romantičnih svojevoljnosti, ki so me pri »Krvnikovi vrvi« odbijale. Vse je organsko,

utemeljeno, v notranji zvezi, potopljeno v kipeči sok resničnega življenja. Nekoliko medlobni sta se mi zdeli črtici »Ponočni obiski« in »Mrtvaški dih«. Popolnoma so me osvojile »Skopuhova smrt«, »Kriva prisega« in »Nedolžni otročiči« — ta prav posebno. Komplicirana »Mrtvaška nevesta«, a konec tudi v njej marsikaj razbistri in zadovolji.

Prebiranje se je malo zavleklo.

Pismo je torzo. Ohranjeno je samo do tu — 1. list. Drugi list je odtrgan. Tudi pripis s svinčnikom — datum — je od druge roke.

(367) Gre za Bevkovo knjigo »Povesti o strahovih«, ki jo je izdala Književna družina »Luč« leta 1933. — (368) Morda je bil rokopis Petöfijevega dela »Krvnikova vrv« kje zamešan, zakaj že naslednje leto (1934) je zagledal beli dan pri Književni družini »Luč«.

77.

Predraga! — Silno sva se razveselila Vajinega glasu. Pri nas zopet ne gre: obolel sem na udnici (arthritis) po vsej levi roki in hudo trpel. Zdaj je bolje, a še zdaleč ne dobro. Hvala za skrb gledè copat: mere za otroke so sledeče v cm: 16, 22, 23. V kratkem se oglasim z dolgim pismom, a že zdaj je sklenjeno, da prideta v februarju. Uredita se! Ostali zdravi, hvala Bogu! Zdaj iskreno pozdravljena!

Vajina Gigi
Dina

se vsi veselimo posebno pa jaz čakam da se vidim

Razglednica (Maser — Prov. di Treviso — Villa Giacomelli L'esterno (Palladio 1565)) za naslovom: Gospod / France Bevk / Via Salcano 14 / Gorizia. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 17-18 / 14.XII/33, XII. Znamka za 30 stink.

Dunaj, 28/I-34

Predraga! — Jutri zvečer ob 21.10 govorim na tuk. Radiopostaji o Tintoretu. (369i Vrnem se v soboto in Ti takoj pišem! Iskreno pozdravljena oba

Tvoj
Gigi

Razglednica (Wien, Schönbrunn) z naslovom: Herr / France Bevk / Gorizia / Via Montesanto, 14. Poštni pečat: Wien / 10-11 / 29.I./1934. 3 znamke po 8 grošev.

(369) Govor »Jacopo Robusti, il Tintoretto« je Res imel po dunajskem radiu 29. januarja 1934. Po Resovi smrti je bil govor objavljen v Domu in svetu 1936, str. 522-536. Iz nemščine ga je prevedel Francè Stele. Tam izvemo, da ga je Res najprej imel, dva dni pred objavo po radiu, se pravi 27. januarja 1934 v Uraniji.

Benetke, 31./5/34. (370)

Danes tu. Na žalost g. Dine in otrok ni so odšli v Firenze. V Ljubljani videla gdč. Ce (nečitljivo) katera Vas najiskrenejše pozdravlja.

Bodita nam prav prisrčno pozdravljena
Kosovel (371)

Piši! Tvoj Gigi
Zorka (372)

Razglednica (Venezia — alta marea. Torre e basilica di S. Marco allo specchio) za naslovom: Cenjena družina / France Bevk / Gorizia Via Montesanto 14. Znamka za 30 stotink. Poštni pečat: Venezia ferrovia / 22-23 / 31.V/XII.

(370) Razglednica ni Resova, pač pa podpis in pripomba. — (371) Prof. Jože Kosovel. — (372) Zorka.

Predraga oba!

Tako mi zdravje še vedno manjka in za Veliko noč sem v bolnici, (373) da zberem potrebne moči za pot v nemško kop. (ališče?) kjer upam popolnoma okrevati. Kdo bi si mislil, tako bridko plačal lepe božične dni v Gorici? Pozdrav vsem in veselo Vstajenje

Tvoj Lojze

Razglednica. Fotografija: Venezia, Il Molo. Naslov: Signor / France Bevk / Via Monte Santo, 28 / Gorizia. Datum poštnega žiga: Venezia ferrovia / 8-19 / 10.IV XIV. Znak za 30 stotink.

(373) O Resovem bolehanju in zadnjih mesecih pred smrtjo prim. Bevkov zapis v Domu in svetu 1936, str. 393-396, ter Vukovo poročilo v Mladiki 1936, str. 270.

81.

(Brez datuma in kraja)

Dragi! — Tvojih vrst sem bil od srca vesel! Odloži svojo pot na september. Te dni odpotujejo moji na Štajersko (374) in stanovanje (upam) dam v najem. Morda mi bo le mogoče, da pridem za dan ali dva, kdaj ne vem še. Do tedaj nama boudita oba prav prisrčno pozdravljena!

Vajina Vekoslav (375)

Dina

Razglednica (E. Répine: Der Kosakenbrief) z naslovom: Signor / France Bevk / Gorizia / Via Montesano / n. 26. Poštni pečat, precej zabrisani podatki, bi utegnil biti: Venezia ferrovia / 18-19 / 26.VI/34.XII.

Venezia 96300 9 17 0640

(374) Na štajerskem je živela takrat Resova sestra Gusti, por. Trebše. Tja so Resovi hodili tudi na počitnice. — (375) Tako kakor v prejšnjem pismu Gigi, zdaj tu Vekoslav. Po vsej verjetnosti zaradi političnih razmer.

82.

[17. maj 1936]

GIGI SPIRATO OGGI — DINA

Telegram. (376): Naslov: France Bevk Via Dreossi Gorizia. Telegram dan v roko poštarju ob 7.30 uri. Donašalec telegrama Bevka ni našel. Zato je pripis: Tentato non trovato 17-5-36XIV ore 8.10. Domandare portalettere. Pod prvi naslov pa je dodan še naslednji: Via Montesan.º 26/III.

(376) Telegram poslala verjetno žena. Za dogodke, ki so se potem zvrstili, glej opombo 373.

DVE PISMI ALOJZIJA RESA IVANU TRINKU

83. (377)

Gorica, 14/II 23

Prečastiti,

Še enkrat naj se Vam za prisrčen sprejem najiskrenejše zahvalim. Pošiljam vprašanja (v stilu Cankarjevih »Obiskov«) kakor sva se zmenila. Interviju priobčim v Mladiki ali v Dom in svetu. Vprašanja pa bi bila tale:

1. Kako je dozorela v Vas narodna zavest, ko so bili vendar Beneški Slovenci priključeni Italiji v času, ko se je narod-

na in politična individualnost Slovencev tedaj šele pričela oblikovati in je Vaše ljudstvo ostalo brez šol, brez lista in skoro brez knjig, razun pobožnih, in Vas je ločil in vedno bolj oddaljil od nas državni zid?

2. Kdaj in kako ste pričeli literarno delati?

3. Medtem ko so vsi naši slovstveniki po Čopu izgubili vsak stik z italijansko duševnostjo, ste vi nujno živeli v neposrednem stiku z njo. Kako je ta vplivala na Vas in na Vaše delo?

4. Kaj sodite o slov. /enski/ moderni?

5. Ali pripravljate kako novo delo?

6. Mnogo stika ste imeli z našimi starejšimi pesniki in slovenskimi učenjaki. Ali hranite kak dragocen spomin, katerega važnosti sega do intimnosti?

7. Menite le, da pride do potrebnega kulturnega zblizanja obeh sosedov, Jugoslovanov in Italijanov, in na kak način?

Istočasno bi Vas prosil, ko bi mi polali kolikor možno natančno *bibliografijo* vseh Vaših del, v slov.[enskem] in italijanskem jeziku. Storili bi naši literarni zgodovini neizmerno uslugo!

Pošiljam naslov revije »Russia«, ki jo izdaja* moj prijatelj Lo Gatto. Dobro bi bilo, ko bi mu poslali v oeno »Tarasa«.

Še nekaj: rad bi napisal o Vas dvoje stvari: intervju v Dom in svetu, literarno skico v Mladiki. Ali manjkajo mi Vaše »Poezije«. Ali smem prositi zanje?

Z iskrenim pozdravom sem Vaš hvaležni

Dr. Res Alojzij

Naslov:
Boljunec, p. Boršt (Moccò)
pri Trstu

(377) Pismo je bilo objavljeno v Trinkovemu koledarju za 1969, str. 104-105. Tam, na str. 113-114, glej tudi opombe.

Prečastiti monsignor!

ne Vi meni, ampak jaz bi se Vam bil moral še enkrat zahvaliti za izročena Gregorčičeva pisma, ki sem jih z ljubeznijo in spoštovanjem uredil in glosiral. (378) Sporočate mi, da ste našli še nekaj pisem in razglednic. Ali bi mi jih lahko poslali? Dodal bi jih zelo rad k že priobčenim in popravil mesto o »Viziji«. (379) Kaj je nje vsebina? Ali imate še en iztis? (380)

In še eno toplo prošnjo v imenu vseh, ki Vas cenimo in ljubimo in ki hranimo podobo Gregorčiča toplo v spominu: da napišete za Dom in svet svoje spomine na »goriškega slavca«. (381) Čas se je dopolnil, brez skrbi in ozirov, ki so nekoč oklepali tvorno silo Gregorčičevo, morete danes podati vse, kar živi v Vas iz onih bridko lepih dni. Menim, da je to Vaša dolžnost do njega, ki Vam je bil tako drag in zvest, do naroda, ki Vaju oba hrani v sebi in pa do popolnega umevanja Gregorčičeve osebnosti v naši literaturi. Zato ne dvomim, to to mojo prošnjo, ki je prošnja tudi uredništva Dis, uslišite.

Moje življenje poteka kljub časovni bridkosti mirno v študiju. Borba za kruh je huda in skrb za družino velika. Ali veste, da imam že dve leti staro deklico Tatjano? — Pišem tudi za Lahe. (382) Sodelujem pri Vallardijevi »Enciclopedia Universale od črke »L« dalje za vse slovansko slovstvo. Tako spravim notri tudi Slovence, ki bi sicer ne prišli na vrsto. Tudi pri »Enciclopedia Italiana« sem zraven. Velik korak je naš narodič le napravil: pred dobrimi 20. leti skoro nihče ni vedel, da obstaja, danes se uveljavlja na mednarodnem polju. Tudi javnemu delu se ne morem popolnoma izogniti. Pod okriljem »Azione Cattolica« sem predaval v beneških mestih o Tolstem (383) kot umetniku. Za apologetično-znanstveni tečaj tuk. (ajšnjih) katoliških akademikov pa pripravljam predavanje za 23. t.m. v Ateneo Veneto« o »Verski borbi Tolstega. V preteklih dveh letih sem predaval o Vladimirju Solovjevu in »Ruski cerkvi«. (384) Naletel sem vedno in povsod na obilno in hvaležno publiko, ki o slovanskih du-

hovnih problemih nima pojma. Tudi svečeništvo ne. »L'Avvenire d'Italia« je menda o vsem tem tudi poročal.

Literarnih načrtov imam veliko, snovi se mi kopičijo: Dal Bog, da bi prišel do smotrenega, urejenega dela!

Novo leto, v katero pravkar stopamo, naj Vam prečastiti, prinese obilnega blagoslova božjega in zdravja in v srčnem veselju!

Vaš

Res Alojzij

(378) Gregorčičeva pisma je Res objavil v Domu in svetu XXXXI/1928, str. 248-250. Od tu jih je prevzel v Gregorčičevo Zbrano delo, 4. knj., str. 147 et passim, Koblar. — (379) Kakšna je bila Trinkova pripomba k Resovemu glosiranju IV. pisma (prim. objavo v DS), ne vemo. Res na tistem mestu govori o »Viziji«, v ednini, se pravi, kot o eni, medtem ko Gregorčič govori o dveh »vizijah«, in prav tako ju Res v spremni besedi k pismom obravnava ter domneva, da sta to morda »Oglej« in »Pad Ogleja«. Koblar v opombah (cit. delo 444) ponovi Resovo ugibanje, ne da bi skušal problem rešiti. Trinko je v svojih prvotiskih — v revijalnem tisku — objavil kar 4 »Vizije«, in sicer: 1. »Vizija« (Imel sem sanje neobičajne, grozne), LZ IX/1889, 513-515, ki se sklada s pesnitvijo »Nesloga« (Poezije 87-94). 2. »Vizija II.« (Globoka noč! Obnebje vse zavito), LZ X/1890, 321-323, ki odgovarja pesmi »Slovanski dan« (Poezije 95-98). 3. »Propad Ogleja. Vizija« (Orožja in orožnikov nebrojnih), LZ XIII/1893, 449-453, ki odgovarja pesmi »Pad Ogleja« (Poezije 109-124). Kot »Propad Ogleja« je bila ta pesem objavljena tudi v posebni prošuri, z italijanskim prevodom izpod Trinkovega peresa, z naslovom »Faustissime nozze Clodig-Herzen, Udine 1896. 4. »Vizija. IV.« (Prihodnjih dni sem v duhu gledal zgodbe), LZ XIV/1894, 561-562, ki v Poezijah ni ponatisnjena. Iz tega sledi, da je Trinko ponatisnil, deloma popravljen, kar tri svoje že objavljene vizije, in ne le hipotetično dve, kakor misli Res. V toliko je treba dopolniti Resa in seveda podatek pri Koblarju. — (380) Res gotovo prosi za iztis brošure, omenjene v prejšnji opombi. Morda pa je bilo sporočilo, da je ta pesnitev izšla še posebej in z italijanskim prevodom to, kar je Trinko sporočil Resu in je ta hotel popraviti — (381) Trinko teh spominov najbrž nikoli ni napisal. — (382) V Enciclopedia Italiana (Treccani) je med sodeljavci prvič citiran v VIII. zvezku (BUC-CARD) na str. XIII kot »Alozjij Res, prof. nel R. Istituto Superiore di scienze economiche e commerciali di Venezia: Letteratura slovena.« (383) Glej op. 323. Bilo je to drugo predavanje v okviru Corso apologetico-religioso v dvorani Atenea pod pokroviteljstvom Circolo Universitario Cattolico v Benetkah. — (384) Glej op. 339.

FIZIOGNOMIJA TOTALITARIZMA

grško tosos: (prav) toliko

latinsko tot: toliko

totus: (v polnem obsegu) cel, ves

totum: (popolnoma vsa) celota

slovenski pravopis: totalen, totalnost

totalitaren, totalitarnost, totalitarističen

1.

Svet je splet zakonitosti, brezkrainih in splošnih, ali omejenih v prostoru, trajno prisotnih, ali časovno določenih. Človeško iskanje je zakonitosti sveta kategoriziralo. Podredilo jih je svojim merilom in krojilo podobe o svetu s pojmi znanost in tehnika. V človekovih rokah so se kopičile izkušnje, a lete so marsikje šle svojo pot. Bile so nepokorne, celo nasprotno znanstveni tezi. Podirale so človekove predstave in silile v nova pojmovanja. Praviloma pa so tradicije človekovega umovanja vselej hotele biti dokončne, popolne; z neverjetnim momentom vztrajnosti nekaj »nesmrtnikov« so se upirale izkušnjam. Če kje, potem je v znanosti konservacija predstave najmočnejši pričujoči dejavnik.

V človekovih predstavah se je sestavljeni in pestri svet zaokrožil v tri vidike: v anorganski svet, v biološko organizirani svet in v ljudsko družbo.

V pojem anorganskega sveta povezuje človek »trdne« zakonitosti, dostopne merilom fizike-kemije-matematike. Zakonitosti so po merilni vrednosti absolutne in izključujejo nemo-

goče ali naključno. Svet je determiniran v aspektih materije in valovanja, oboje se izenači na ravni energije, ko se eno dopolnjuje z drugim, ali pa se razhaja v času.

Biološki svet je pojmovan kot niz pojavov, ki se uresničujejo v določenem prostoru in se merijo s časom. Bistvo biološkega je pojav, fenomen, ki je časovno vsajen v prostor kot bivanje. Čas bivanja se s prostorom dopolnjuje ali se v prostoru uničuje, v bivanju torej ni trdnih učinkov, bivanje je podvrženo naključnostim in menam. Tako nastaja vtis gibanja, ki nima povezave s trdno fizikalno-kemično-matematično nenaključnostjo. V klasični biologiji tudi ni stalnih fizikalnih in kemijskih meril, veda se izčrpava v opisih kot pedantna fenomenologija. Fenomenološko pojmovana biologija se celo dviga »iznad« anorganskega-mrtvega v svoje kraljestvo organskega-živega.

Ljudska družba bi naj bila svet, dvignjen nad ostalim biološkim kot poseben produkt Snovanja. Bivanje je sicer tudi lastnost družbe, a bivanje ni preprosto biološko rojevanje-obstajanje-odmiranje. Časovnost ljudskega sveta je namreč evolucija-zgodovina-civilizacija, in prostor so ljudje predelali v geografske-politične-upravne-socialne inačice. Ljudska družba je torej svet, ki se odmika od biologije, biološko je preraslo v socialno. Ker so mrtvi anorganski zakoni odmrli že za biologijo, niso kajpak niti več prisotni v socialnem bivanju ljudi. Zato pa so ljudje temeljito obdelali nadbiološko »socialo«. Z opisom. Socialno bivanje je niz vzporednih in zaporednih, istosmernih in nasprotnih pojavov. Sociologija jih s pridom in z marljivostjo zbiralca umetnin zapisuje, členi in povezuje. Tudi sociologija je predvsem tankovestna fenomenologija. Pojav, ki se je v njenih registrih spočel in celo ponovil, je opisala iz vseh zornih kotov. Statistično, demografsko, etnografsko, pravno, ideološko, politično. Pojav se je razdrobil v niz veličin, ki jih socialno-filozofsko gledanje povezuje v raznosmerne teorije. Na dnu drobirja, ki ostane v rokah socialnih teoretikov, tiči posameznik. Ljudsko bitje, za katerega blagor se tolčejo vse socialne smeri. V nobeni obliki so-

ciale ni doslej to bitje bilo zveličano. Nasprotno. V njegovem okolju se šopiri vedno več razkošja, a ljudsko bitje postaja siromašnejše in samotnejše, vzpon svoje osebnosti je nadomestilo s tehniko uveljavljanja privatnih interesov, s svojimi interesi raste in pada. A niti v rasti in ne v padcu, ne kot oblastnik in tudi ne kot mučenik-pravičnik ne doživi človeško bitje socialne epopeje. »Socialno« je postalo čudna zmes neugodja sredi izobilja, bojzani pred neznanim in pred znanimi banalnostmi, skrbi za prostor med soljudmi kljub blagodonečim kodeksom in deklaracijam o humanizmu. Socialne teorije, iz katerih so zrasle ideologije, pohodi množic in organizacijski vzorci družb, te teorije obravnavajo ljudsko bitje kot statista, ki »sme« sodelovati v igri, kolikor se drži »socialnih« pravil. Dejanska narava statista v igri, njegova notranja struktura in stvarne lastnosti za teorijo niso pomembne. Socialne teorije obravnavajo človeka pavšalno, čeprav so razne socialno-tehnične službe in anonimno zakulisje oblasti že zdavnaj »odkrile«, da je posameznik bitje s posebnim notranjim ustrojem; da je v ustroju marsikaj določljivo na fizikalno-kemični način po načelih anorganskega sveta in da je posameznikova narava lahko tako preprosto biološka, da postane že animalna. Poznati dejansko naravo ljudskega bitja pomeni, obvladati manipuliranje z ljudmi.

Socialne teorije kajpak ne manipulirajo z ljudmi. One povišujejo ljudi v tisto, kar niso, ali kar bi morda naj nekoč bili. Iz socialnih teorij žari medčloveška smotrnost, v teorijah so zarisane poti, ki naj peljejo v lepoto skladnosti. A previdni socialni praktiki se še nikoli niso javno vprašali, zakaj se v njihovem objemu dobrotnost teorije izpridi v privilegije nekaterih in v zatiranje drugih. In ljudje se niso znali vprašati, čemu je pisana črka teorije-ideologije takšna, praksa pa drugačna; kaj manjka napisani teoriji in česa je v socialni praksi preveč.

V teorijah ni človeka, kakršen dejansko je. Teorije na nekoristen način človeka poenostavljajo v bitju brez njegovih temeljnih biogenih lastnosti, katere določajo človeško nara-

vo, njegovo vedenje in reakcijsko delovanje. Socialna praksa (prav nasprotno) obratuje predvsem s človekovim notranjim svetom; z izzivanjem in zaviranjem človekovih notranjih, ne vselej zavestnih vzgibov pelje človeka na delo, v institucije, pred porotnike in sodnike, v prisilna taborišča, v politiko, v vojno in revolucijo. Praksa izkorišča brez predsodkov primanjkljaj v teorijah, da sama manipulira z neosveščenim občanom. Klasične socialne fenomenologije so torej nepopolne.

Socialnim teorijam manjka predvsem izhodišče: posameznik ni družba in interesi sodobnih družb ne pokrivajo človekove notranje pogojenosti. Posameznik je za družbo časovno okrneta in prostorninsko brezdimezionalna ne-konstanta, ki ne traja niti od vzhoda do zakoda kakršnega koli stvarnega fenomena v prostoru. Posameznik se socialno »spočne« šele tedaj, ko se integrira v družbo. Socialna praksa postavlja za integracijo pogoje. V vseh sodobnih in v bivših družbah, v vseh pomenijo pogoji socialne »integracije« določen nepopustljiv kalup, ki s svojo togostjo sili v podrejanje ali izziva k odporu.

Družbe si kajpak ne moremo predstavljati kot preprosto matematično vsoto posameznikov s skupnimi socialnimi interesi. Sumiranje ne more izraziti niti navadnega dejstva, da sta družba in posameznik pojava, ki bivata drug v drugem. Posameznik nosi v svoji zavesti in v neosveščenem bitju, v vedenjski konstrukciji in v čustvenem ustroju značilnosti časa in prostora, v sebi jih »integrira« kot zakonitost, kateri se ne more izogniti, ne more si je izbrati-prebrati, ne more si omisliti druge. Družbeni čas in struktura prostora sta torej posamezniku usojena. Ko se vpleteta v človekov notranji svet, kjer se vpijata v njegove biogene osnove, ustvarjata pogoje za določene reakcije. Tudi tem se posameznik ne more izogniti, niti tedaj ne, ko so reakcije škodljive, negativne, pogubne.

Sumiranje tudi ne pove, kolikšna je »družbena teža« posameznika; v kateri količini je posameznik pričujoč v gibanju družbe kot celotna osebnost, ne le kot brezdimezionalni faktor integracije. Socialne teorije subjekt poenostavljajo, v prijeto

mih poenostavljena se razhajajo v navidezno načelno nasprot-
na tabora. Prvi pojmuje subjekt predvsem kot družbo; subjekt
se realizira s tem, da se posamezno poistoveti z merili in z inter-
resi kolektivnega-razrednega-skupinskega. Drugim je subjekt
določen povsem s posameznikom; posameznik ima pravico do
lastnih interesov, ki jih sme uveljavljati v deklarativno svo-
bodnem stilu bivanja znotraj določenih socialnih splošnih
normativov.

Subjekt, kakršen dejansko je, namreč celovit in razkrop-
ljen hkrati, razpet med prostor-družbo in med časovno, biogeno
pogojeno bivanje posameznikov, takšnega subjekta nobena
gornjih socialnih koncepcij ne pozna. Zanje je človek dolo-
čen pavšal, pavšal obsega najnujnejšo obliko bivanja brez nje-
gove vsebine. Kar pavšalu manjka, se v socialno-filozofskem
smislu, ali z jezikom zakonodajalca dopolnjuje do stopnje hi-
potetskega bitja z odmerjenimi lastnostmi. Značilnost človeka,
njegove karakteristične lastnosti so na primer

»...visoko razvit čut odgovornosti in ... dolžnosti do domo-
vine, do kolektiva... fin, taktičen odnos do tovarišev... Občut-
ljivost je navadno povezana s sočutnostjo, s pripravljenostjo,
sočloveku resnično pomagati ... trezen, kritičen odnos do
sebe samega ... samozavest zaradi svoje moči in svojih do-
sežkov. Značilna je tudi ... resnična skromnost.«

(Iz Psihologije Kornilova - Smirnova - Tjeplova, Akademije
pedagogičeskih nauk RSFSR, Moskva 1948.)

Proti tako plemeniti izvedbi subjekta-posameznika ne bi
nihče mogel protestirati, pa naj bi se uresničeval kjerkoli. Ta-
ko si je idejno zamišljala lik človeka stara boljševiška elita,
preden jo je povozil čas dejanskega človeka.

Od gornjega lika se nit: ne oddaljuje preveč nekoliko
bolj skop, a jedrovit opis, ki ga je podal starogrški zakono-
dajalec Solon v svoji Elegiji:

... da imel bom
vdilj med vsemi ljudmi
sloves in dobro ime!

Naj bom prijateljem drag,
tako kot sovražnikom mrzek,
onim vreden časti,
tem pa strašan na pogled!
Resda želim si denarja,
a nočem lastnine krivične . . .

(Iz A. Sovreta Starogrške lirike, DSZ Ljubljana, 1964)

Podobarstvo človekovega lika po gornjih vzorcih ni vsebina socialnih teorij. Socialne teorije se subjekta-posameznika in njegove notranje pogojenosti, njegove biogene narave izrecno izogibajo. S stališča »socialno« so človekove lastnosti »nepomembne«, z njimi se naj pečajo parasocialne, kulturne, medicinske smeri človekove dejavnosti. »Socialno« mora biti namreč neobčutljivo za tisto, kar je povezano z notranjo naravo človeka, z njo se naj ukvarjajo sanjači in pesniki. Tako kot grški klasik Heziod, ki s pesniško meditacijo sledi mitu o zaporednih človeških rodovih, kako so jih bogovi ustvarjali in v sekvenci božje pravičnosti pokončavali. Zvrstili so se tako štirje rodovi, in o petem pravi Heziod:

»Ti ljudje, docela pokvarjeni ... so sami sebi največja nadloga in muka, ... gostitelj sovraži svojega gosta, tovariš sovraži tovariša, ... Povsod velja samo pravica pesti ... Brez prednosti je tisti, ki na resnico prisega, ki je pravičen in dober; ne, samo hudodelca, samo predrzno hudobijo časte. ... Zjebnež sme žaliti plemenitega človeka, govoriti lažne, sleparske besede in krivo prisegati. Škodoželjnost in nevoščljivost jih preganjata...«

(Iz G. Schwaba Najlepših antičnih pripovedk, slovenski prevod, Mladinska knjiga, Ljubljana 1961).

Petega, železnega ljudskega rodu bojda bogovi niso pokončali. Pomeni, da se je ohranil do današnjih dni in mi smo njegovo neposredno potomstvo.

(Dalje prihodnjič)

IZ TAJNE ZGODOVINE GESTAPA

Iz IV. dela Tajne zgodovine Gestapa (Založba Ferri, Ženeva 1972) podajamo v prevodu odlomek, ki zadeva taktiko Komunistične partije Francije v času nemško-sovjetskega pakta in med okupacijo. Odlomek bo utegnil zanimati tudi slovenskega bralca, saj je tudi v zgodovini slovenske Osvobodilne fronte vrsta momentov, ki še čakajo neke nemitološke proučitve.

UGANKA I: KOMUNISTI NASPROTI NEMCEM

Potem ko smo razpravljali o zadevi Barbier, to se pravi o domnevnem zakulisnem sodelovanju med Gestapom in med ameriško obveščevalno službo, se bomo soočili z nekim drugim kočljivim vprašanjem: o domnevnih zakulisnih stikih med Gestapom in Komunistično partijo Francije.

Tukaj se postavlja vprašanje, ki so ga najprej pobudili partizani sami in opozorili nanj javno mnenje: o zadržanju komunistom nasproti Nemcem. Z drugimi besedami se sprašujemo, ali *nekateri komunisti niso denuncirali Gestapu nekaterih svojih tovarišev partizanov nekomunistov.*

Če hočemo odgovoriti na to kočljivo vprašanje, se moramo prej zgodovinsko »vživeti« v moralno, psihološko in politično ozračje dobe.

Zadržanje KP nam je namreč nerazumljivo, če pozabimo, da KP še zdaleč ni vzniknila v Franciji kot posledica okupacije, ampak da je že več kot sto let igrala svojo vlogo na mednarodni pozornici kot veliko politično in revolucionarno gibanje. V njegovi globalni strategiji so potemtakem perma-

nentno prevladovale perspektive razrednega boja in revolucije. Vojna je lahko samo spremenila metode za doseg te ciljev in zaradi tega so se ti cilji mogli poistovetiti z osvobodilnimi ideali samo v »drugem dejanju« francoske drame.

»Prvo dejanje drame«, to se pravi razdobje, ki gre od septembra 1939 (začetek vojnega stanja) do junija 1941 (napad na ZSSR), je v znamenju prikritih, toda globokih divergenc med *čisto patriotičnim Odporom in med ideološkim in komunističnim Odporom*.

Eden bivših šefov obveščevalne službe v vojski takole razlaga položaj:

»V prvem obdobju, ob začetku sovražnosti, komunistom nikakor ni bilo do tega, da bi nastopali kot prvoborci neke umirajoče republike, katere vlada se je na podlagi starih in nepreklicanih odredb pripravljala na to, da jih spravi za zaphe! Toliko bolj, ker je bil sovražnik, t.j. Nemčija, tedaj povezan s Stalinovo ZSSR s paktom o nenapadanju in o gospodarskem sodelovanju (dobavljanje surovin, skupni napor za matiranje zaverzniškega bloka), s katerim se je družilo tudi vojaško in politično sodelovanje (razdelitev Poljske in Romunije).«

Zadržanje KP v začetku junija 1940 jasno izraža nelagodje, ki je vladalo v stranki. Za francoske komuniste je bila Nemčija sicer »sovražnik«, toda obenem je bila tudi zaveznica ZSSR.

Korak nazaj.

Francoska vlada v izgnanstvu se 13. junija 1940 sestane na gradu Congé. Med zasedanjem general Weygand posreduje dramatično sporočilo.

»Gospodje,« poroča general med začudenjem prisotnih, »informiran sem bil, da je v prestolnici prišlo do komunističnega puča in da se je v Elizeju umestila provizorična vlada.

Bil sem tudi informiran, da na čelu tega gibanja naj bi bil Maurice Thorez.«

Ministrstvo se je takoj postavilo v telefonsko zvezo z generalom Dentzom, ki je bil ostal v Parizu. Ta je formalno demantiral. »Komunistični udar? Čenče!«

Je bilo torej sporočilo resnično ali ne?

»Dejstvo je — piše Robert Aron —, da v Congéju nihče ni vedel, da te govornice niso bile povsem neutemeljene. Ugotovljeno je namreč, da je RADIO KOMINTERN dal komunistom kategoričen ukaz, naj ne zapustijo Pariza, karkoli naj bi se zgodilo, in naj se pripravijo, da začnejo redno izdajati l'HUMANITE' (partijski dnevnik), ko naj bi stopile v Pariz nemške čete, tako da bi jih postavili pred izvršeno dejstvo.«

Pozneje so vodilni ljudje KP več ali manj potrdili to verzijo dogodkov, le da so jim dali povsem drugačno tolmačenje. Sklenili smo ostati v Parizu — tako nekako so rekli —, da bi se postavili na čelo ljudstva in da bi napravili iz Pariza »nezavzeto trdnjavo«. Dodali so, da so o tem revolucionarnem sklepu obvestili tudi ministrskega predsednika Paula Reynauda.

Ko je bil vprašan v zvezi s tem, je Paul Reynaud izjavil, da ni bil nikoli ničesar slišal o tem.

Kaj je torej resnica? Komunisti so bili torej sklenili ostati v Parizu in pričakati Nemce: toda da bi nanje streljali ali da bi jim ploskali?

Naj bo kakorkoli, eno je gotovo: nacisti so stopili v prestolnico in tri dni pozneje je izšla L'HUMANITE'.

V tej zadevi je bila Denise Ginollin, ki je igrala vlogo komunistične posredovalke z Nemci, tesno nadzorovana od Maurica Tréanda, tajnika komisije za kadre v KP in takrat šefa posebne službe v partiji. Ko je francoska policija našla oba v posesti prepustnice, ki jo je bil podpisal nemški poroč-

nik Weber, sta bila aretirana... in nekaj dni pozneje, po posegu dr. Fritza, svetovalca pri vladni komandi okupacijskih čet, spet izpuščena na svobodo.

»TAKO JE PRAV, TOVARIŠI!«

Do stikov med komunističnimi voditelji in Nemci pride skoraj takoj, kljub odločnemu nasprotovanju vlade maršala Pétaina. Pétain jasno izrazi svoje negodovanje, kar se tiče morebitnega ponovnega izhajanja L'HUMANITE'. Nemci pa so drugačnega mnenja. Prve dni julija dr. Fritz pošlje svojim predpostavljenim nov dosjé, kateremu doda zelo naklonjen pripis. Dne 4. julija izide L'HUMANITE' v napol ilegalni izdaji, kjer med drugim lahko beremo tudi:

»V teh nesrečnih časih je posebej tolažilno videti, kako se marsikateri pariški delavec prijateljsko pogovarja z nemškimi vojaki bodisi na ulici bodisi v bistrojih. Tako je prav, tovariši! Nadaljujte, tudi če to ni po volji določeni neumni in zlohotni buržcaziji!«

Vse to se bo lahko zazdelo nezaslišano samo zanamcem, ki jih bo bombardirala »antifašistična propaganda« KP.

Nemci pa, ki so v poletju 1940 bili v Parizu, so za vse te reči prav dobro vedeli, kakor niso bili pozabili, da je bilo za komunisti in za nacisti dolgo sodelovanje. Spominjali so se, da so komunisti pred prihodom Hitlerja na oblast množično vstopali v SA, da sta 1931 »komunistična in nacionalsocialistična stranka organizirali plebisci: proti socialdemokratski vladi v Prusiji in v letu 1932 prometno stavko v Berlinu«, da pri teh sodelovanjih ni šlo za kakšne nepremišljene pobude, zakaj v tistem času je bil voditelj berlinskih komunistov Walter Ulbricht, Stalinov zaupnik in bodoči predsednik Nemške demokratične republike.

Vendar pa so pogajanja med komunisti in Nemci leta 1940 v Parizu zašla v slepo ulico bodisi zaradi razvoja dogodkov bodisi zaradi nasprotovanja, ki ga je pokazal ne samo Vichy, ampak tudi veleposlanik Abetz, njegov svetnik Friedrich Sieburg in še kdo. Stiki so trajali manj kot eno leto, to se pravi do junija 1941.

V vsem tem času se je Centrali komite KP trudil, da bi ponovno vzpostavil in utrdil krajevne in področne zveze in da bi spet postavil pokonci organizacijo, ki je gotovo niso spravljal v težave Nemci, ampak dekreti nadvse demokratične Daladierove vlade, objavljali je ilegalne brošure in nastavljal letake. Tega naprezanja pa niso nadzorovali Nemci, kakor smo videli, ampak vlada maršala Pétaina. Zenkrat se bojuje proti Moskvi Vichy, ne Berlin.

»Zvesta politični liniji Sovjetov — piše Henri Amoureux — KP ne čuti nikakršnega občudovanja do boja, ki ga bije osamljena Anglija, in kar želi, je kvečjemu uničenje obeh nasprotnikov... da bi bilo s tem pospešeno zmagoslavje komunizma.«

UGANKA II: KOMUNISTI NASPROTI GESTAPU

Vse se spremeni, ko Hitler 22. junija 1941 prelomi pakt s Stalinom in sklene napasti ZSSR. Komunistična zamisel Nacionalne protiimperialistične in protikapitalistične fronte se spremeni v Nacionalno fronto »za neodvisnost in osvobojenje«. Vsa umetnost je v tem, da znaš manevrirati z besedami; ideje so navsezadnje ubogljive in se dajo pohlevno premetavati.

Po enem tednu se na zidovih jeklarne v Longwyu pojavijo prvi napisi, ki proslavljajo Stalina. Posebni komisar za Ardene poroča, da »komunisti spet vzpostavljajo stik z množico, od katere so se bili po razkroju svoje stranke oddaljili.«

Med poletjem stopijo na dan prve partizanske skupine z izrazito komunistično usmerjenostjo (*Franc tireurs et partisans*). »Nemški napad na edino socialistično deželo na svetu — piše njihov voditelj Charles Tillon — vsiljuje izbiro med solidarnostjo z Rusijo in med solidarnostjo z nacionalsocializmom!« Zdaj vse postaja jasno.

Kocka je padla. KP je zdaj prišla do svojega prapora. Zdaj ima čisto določenega sovražnika, ki ga je treba napasti in uničiti. Dogodki se prehitevajo dan na dan. Prve dni avgusta 1941 pride do prve hude odločitve: KP organizira vrsto individualnih atentatov. Vendar pa ta odločitev povzroči marsikateri pomislek znotraj same stranke. Ugovor, ki ga izrazi neki levičarski intelektualec, je tragično preprost: je torej treba zaradi pravice pobijati?

»Naši tovariši — pripoveduje Albert Ouzobias — so se upirali, da bi ubili nekega nemškega vojaka, ki je bil lahko komunistični tovariš iz Hamburga ali delavec iz Berlina. Kvečjemu so bili za to, da ubijejo oficirja Gestapa. Naši tovariši še niso bili razumeli, da je bilo najboljšo sredstvo, da ubranimo našo deželo, v tem, da pobijemo čim večje število Nemcev! V tisti situaciji je bil internacionalizem v tem, da si likvidiral čim več nacistov je bilo mogoče.«

»FREDOVA« DEMONSTRACIJA

Da bi prepričal tiste, ki so si pomišljali, in razpršil evangeljsko bojazen negotovih, se »Fredo« odloči, da »uprizori demonstracijo«.

»Fredo« je mladi komunist Pierre Georges, bodoči »Fabien«. Kakor smo povedali drugje, spada ta človek med skrajneže. Pri sedemnajstih letih je poveljeval nekemu komandos v mednarodnih brigadah v Španiji. Ko ga je pred premir-

jem francoska policija aretirala, je, čeprav je imel zvezane roke, zadušil vojaka mobilne garde.

»Fredova demonstracija« pa je takšnale: 21. avgusta 1941 na peronu metrojske postaje Barbès-Rochechouart »Fredo« potolče z dvema streloma kalibra 6,35 Alphonse Moser nekega podčastnika Kriegsmarine. Zadeva je opravljena.

Ta Nemec je bil izbran po naključju. Prav tako po naključju je nekaj dni zatem padel neki drugi oficir, ki ga je izbrala cev »Fredove« pištole.

Ti atentati zaznamujejo odločilen preobrat v zgodovini Odpora. Sprožijo neusmiljeno dinamiko terorja: nasilje in represija, represija in nasilje.

Znotraj Podtalne vojske se vzdignejo proti takšni taktiki ostre kritike. Tudi De Gaulle zavzame svoje stališče v govoru po londonskem radiu. »Terorizem — pravi — je brezploden in vleče vodo na nemški mlin.«

»Kakšen je bil prvi cilj, ki si ga je postavljaj Odpor — piše junaški partizan Jean-Louis Vigier —, če ne osvoboditev našega naroda? In kakšno je bilo edino sredstvo za doseg tega cilja? Brez dvoma izkrcanje zaveznikov na francoski obali. Neki ljudski upor je lahko povzročil edinole množičen pokol, ko pa so bile sile Odpora odločno inferiorne okupatorjevim. Nujno je bilo torej, da bi svobodna Francija in Odpor sprejemala ukaze iz Londona.

V tej perspektivi so bile bistvene važnosti informacije in sabotaže. Individualne atentate pa je nasprotno general De Gaulle razen redkih primerov odsvetoval, ker so povzročali represalije od strani okupatorjev in še večje nadzorstvo nad ozemljem, kjer bi moralo priti do izkrcanja.

Tisti partizani, katerih poglobljena skrb je bila osvoboditev lastne domovine, so te ukaze sprejeli. *Vsi razen tistih, ki so sledili ukazom Komunistične partije. Zanje je bila namreč narodna osvoboditev »neločljiva od narodne vstaje«.* Zakaj ne bi tega povedali? *Komunistična partija je bila edina, ki je bolj kot osvoboditev pripravljala narodno vstajo: prepričana*

je bila, da je njena »svoboda« lahko obstajala samo v komunistični Franciji...«

Sicer pa so komunistični voditelji po drugi strani zmeraj trdili, da so imeli individualne atentate za zelo važne in da jim je vsaka eksekucija talcev prinašala novih privržencev.«

V ilegali se torej zoperstavljata dve doktrini: na eni strani privrženci neke učinkovite in umerjene vojaške akcije, ki naj jo izvaja organizacija, ki bi bila neposredno odvisna od Londona; na drugi strani pa člani Komunistične partije in njihovi simpatizerji, ki so bili za neposredno akcijo. *Treba je bilo, kakor so tedaj govorili teoretiki terorizma, izkopati prepad med obema taboroma: treba je bilo »senzibilizirati« ljudstvo. S čim? S krvjo. Treba je bilo kompromitirati vse s slepim divjanjem nemške represije, ki bi udarila brez vsakršnega razločevanja in s tem ustvarila sovraštvo, mržnje, strasti, na katere bi Komunistična partija učinkovala kot detonator.*

CILJ ŠTEVILKA ENA: PREVZETI NADZORSTVO NAD ODPOROM

Znotraj samega Odpora sta bila dva odpora: eden, patriotični, proti Nemcem; drugi, manj patriotičen in zato bolj strankarski, proti nasprotnim grupacijam. Člane odpora so razdvajale globoke ideološke razlike in včasih povzročale prav neusmiljeno konkurenco. Vsaka skupina skuša vsiliti drugi svoje lastno gledanje. Cilj: doseči nadzorstvo nad Odporom.

Kar se tiče komunistov, lahko rečemo, da so ob osvoboditvi Pariza v celoti dosegli ta cilj, kakor nam pričajo spremembe v sestavi glavnih štabov.

1. maja 1944 je glavni nacionalni štab francoskih sil štel enega samega komunisto. Ostali so bili neki inženir brez jasnejše politične usmerjenosti in pet višjih častnikov.

Štiri mesece pozneje so bili štirje od teh častnikov aretirani in na njihovo mesto so prišli štirje komunisti.

»Kako naj si razložimo takšno totalno spremembo — piše polkovnik Du Jonchay —, če ne z zakritim sodelovanjem med komunisti in med Gestapom, ko pa nisem videl, da bi bilo prišlo do ene same aretacije med komunisti raznih štabov?«

Gre za zelo hudo insinuacijo.

Kako reagirajo komunisti? Jasno — odgovorijo —, KP je bila v ilegalni enostavno boljše organizirana, kar ji je omogočalo, da je lahko obvarovala svoje člane pred aretacijo.

V resnici voditelji Odpora ne zaupajo komunistom.

»Mi se bojimo zakulisnega sodelovanja med KP in Gestapom — pravi dalje polkovnik Du Jonchay, edini nekomunistični član glavnega štaba. Tega sodelovanja se bojimo prav tako, kakor smo se ga bali v trenutku nemško-sovjetskega pakta. Vemo, da stiki med Nemci in med komunisti trajajo dalje. V takšnem položaju ne bi lahko komuniste obšla skušnjava, da bi denuncirali Gestapu nekomunistične partizane, da bi tako uresničili svoje politične cilje?«

Med neprekinjenimi stiki, na katere namiguje polkovnik Du Jonchay, je eden, ki smo ga že osvetlili: »zadeva Jakovici«, ta stari agent Kominterne, do katerega je KP po osvoboditvi pokazala očitno prizanesljivost. Mar ni bil ta Jacovici, kakor smo videli, priljubljen družabnik pri mizi vseh tistih, ki so zavzemali neki vidnejši položaj v SS in gestapo? Videli smo na primer, da je v Nemčiji Torgler, bivši predsednik komunistične skupine v Reichstagu, postal pozneje eden od »tehničnih svetovalcev« Heydricha in R.S.H.A. In videli bomo, kako bo prav kmalu tudi Heinrich Müller, šef berlinskega Gestapa, spet navezal stike s Sovjeti.

V marcu 1944 zbuja pozornost polkovnika Du Jonchaya neka čudna okrožnica, ki jo je izdala Komunistična partija in v kateri spominja člane partije na nedavno direktivo, ki jo je izdal osrednji sedež in sicer *izkoristiti ilegalno akcijo za*

prevzem vodstva nad gibanjem Odpora in polastiti se vseh oblastvenih vzmeti, tudi če se je treba za to poslužiti okupatorja.

Polkovnik Du Jonchay lahko utemeljeno razširi svoje obtožbe:

»Na podlagi denunciacij s strani članov KP so bili mnogi člani odpora nekomunisti aretirani. Pri makijih pa so se posluževali drugačnega sistema: najprej so likvidirali vojaške voditelje, potem pa so raztresli glas, da so jih eliminirali njihovi lastni borci.«

Časopis *L'Époque* z dne 21. decembra 1944 je navedel primer nekega kapetana in nekega poročnika, ki ju je v Haute-Vienne ubila skupina *Francs Tireurs et partisans*, ki je bila notorično komunistična.

Isti časopis je objavil znamenito poročilo policaja Dumoulina:

»Znotraj vsake skupine si lahko našel komuniste, ki so se zavratno bojevali proti Odporu s tem, da so izmikali orožje, ki je prihajalo s padali, da so označevali ljudi, ki naj bi bili likvidirani ob osvoboditvi kot nevarni stranki, da so denuncirali prefekturi golistične partizane. Ker se ta metoda ni vselej obnesla, so v nekem določenem trenutku začeli denuncirati partizane neposredno Gestapu.«

IGRA JE ZA KP FRANCIJE IZGUBLJENA

Zavezniki so se z velikimi silami izkrcali na francoski obali.

Bliža se trenutek obračuna; in to so računi na vse strani.

Najbolj nestrpni se zdijo komunisti. 10. junija 1944 — manj kot en teden po izkrcanju — se po vsej jugozahodni Franciji pojavijo letaki:

Končno je prišlo do toliko pričakovanega izkrcanja. Tovariši, pariški proletariat je na tem, da se zgrne na ulice, da zaneti delavski boj! Tudi vi v provinci se skušajte organizirati, ne da bi se razkrili. Poiščite fašiste, doriotovce, naciste, policaje, miličnike. Skočite nanje! Razorožite jih! Če je mogoče, si jih ne pomišljate ubiti, tako da bo izgubila vsaka sled za njimi. Tovariši, prišla je ura odločilnega in dokončnega spopada! Naprej! Spremenite imperialistično vojno v državljansko vojno!»

Medtem je general De Gaulle ukazal usmeriti oklopno divizijo Leclerc proti Parizu. Morda zato, da bi obvaroval mesto pokola. Morda zato, da bi nevtraliziral vsak poskus prevzema oblasti s strani Komunistične partije. Njena igra je bila na vsak način izgubljena.

●

Če se zgodi, da ti posamezniki ali narodi živijo v takem okolju in v takih političnih in drugih okoliščinah, ki ne spodbujajo ne domišljije ne iluzije, ampak narobe vodijo v razočaranje, je njihovo razočaranje prav zavoljo živosti njihove narave in v direktnem razmerju s to živostjo, popolno, celotno, najmočnejše, najgloblje. Brezbrižnost, ki temu sledi, je popolnoma, zakoreninjena, trajna.

Giacomo Leopardi

BORIS PAHOR

SORRENTINSKI DNEVNIK

In vabi te breg sorrentinske obale.

Vergil

10. marca

Castellammare di Stabia.

Motornemu vlaku pravijo *circumvesuviana*, ker teče okoli Vezuva v zelo širokem loku, a je ognjenikov mogočni stožec zmeraj v sredini polkroga. Zdaj je Vezuv bel. Zavoljo odsekanega vrha ob nenavadni belini njegovih pobočij še bolj izstopa odsotnost dopolnilne konice.

Oljčni gaji se spuščajo k šipam in se združujejo s pomarančami ob oknih na drugi strani. Ko bi stegnil roko, bi utrgal sad z drevesa na dvorišču nizke hiše. Te tiščijo ena k drugi. Kakor v Benghaziju. Kakor v El Abiaru. Na jugu se človek zadovolji s pritlično domačijo. Tako ostaja prizemski, pusti, da faraonsko sonce gospoduje nad vsem.

To je razmerje prvinske skromnosti. Pa spoštovanje narave. Pri človeku, ki gradi nebotičnike, pa sta tidve lastnosti odsotni. Ugovor, da v mestu manjka prostora, drži a že zbiranje ljudi v velemestnih mravljiščih je izraz pomanjkanja čuta za sorazmerje.

Hotel je sredi magnolijinih dreves. Cveti kot razcveli nageljni, samo da je barva bolj žametno mehka. Utrinek z drevoredom v Tripolisu nekje v bližini gledališča. Tudi tukaj palme s starodavnimi listi. V njihovi senci je drevo z mandarini, ki imajo velikost mareic.

Na drugi strani ima hotel prepadno steno. Morje spikuje rjav pesek, ki pa je zmeraj bolj nečist. Prod, kakor da je nastlan z drobno zmleto kavo.

Rajši imam naše prodnate kamne.

Čuden, srhljiv je občutek ob breznu pod hotelsko doigo teraso. Ne mogel bi se sončiti na taki polici, pod katero praznina oddaljuje morje od človeškega bivališča. Če bi ležal na skali, bi bilo drugače, tudi ko bi bil ob nji previs.

Poleti se kopalci spuščajo na prod z dvigalom, ki je skrito v kiklopski steni.

Imperial Hotel Tramontano. In na marmornati plošči so nanizana imena vseh osebnosti, ki so počastile hotel. Od Milтона, Goetheja, Byrona in Scotta do De Musséta, Lamartina, Leopardija in Ibsena. **Imperial** zato, ker so bili v njem ljudje z modro krvjo. Tramontano pa je ime prejšnjih lastnikov.

Predvsem pa je pomemben, ker se je v enem izmed treh poslopij, ki sestavljajo današnji hotel, rodil Torquato Tasso.

Zdaj, v mrtvi sezoni, je prosvetno ministrstvo sklicalo v tem gosposkem okolju profesorje, da bi izpopolnili svoje znanje o Manzoniiju, obenem pa se v prostem času tudi ubadali z načrtovanjem meddisciplinarnega pouka.

Tako se bo ta naš proletarski sloj deset dni sprehajal pod pomarančami in grel aristokratske blazinjake, posvečene petičnim Angiežinjam.

Melanholično sem razpoložen in se že desetič obsojam, ker sem se odzval. O Manzoniiju nimam kaj novega odkriti, čemu torej toliko brezdelnih dni?

Najbrž me je zamikal jug. Zato sem se tako nagonsko odločil. Dih teh pokrajin, ki mi je ostal v celicah od vojnih dni. Pa tudi želja po novih usodah. Nazadnje še dodaten razlog: nisem še bil na takem tečaju. Vsa poveljna leta sem skušal nadomestiti izgubljeno in se vsak prost trenutek kot krt skrtil pred razsipnostjo vsakdana. Zakaj naj bi zdaj ne pretrgal te tradicionalne poveljne samodiscipline?

Po strmih stopnicah sem se spustil na dno preseke, po kateri kakor po tesnem kanjonu asfaltirani trak pelje k portiču. Na nasprotni strani je na vrhu previsa mogočna stavba. Zrak diši po vlažnem mahu, ki pokriva čokato zidovje, po srednjeveških bojih. Ne spominja na Dubrovnik, ki je gospodski, eleganten. Tukaj je vse kolosalno; vsaj ob obali.

Portič je brezbarven. Ukrivljen pomol. Na levi pod **Tramontanom** je pet ali šest pomolov iz ljeklenih cevi. Nič niso mikavni. Na enem skoraj brez prestanka čepijo vrste galeb-ov, ki se dolgočasijo in svojega dolgočasje nič ne skrivajo.

Puščoba.

Portič v Devinu pa ni marca, ko ni kopalcev, prav nič pust. Tudi ko ga biča burja, ne. Kraška groblja je iz svojih nedrij rodila pristan. Tukaj pa pod silnim zidovjem človek ves čas pričakuje, da bo nekje top začel streljati na gusarsko ladjevje.

Vračam se po cesti, a potem zapustim asfalt in se vzpnem po stopnicah, ki se cikcakasto vzdigujejo iz tesne soteske, dokler te ne pripeljejo na glavni trg Sorrenta.

Naslonjen na dolgo ograjo imam za sabo promet, turistične urade, veliko kavarno in nedaleč od nje Tassov spomenik. Pod mano pa se stopnice spuščajo v praznino. Ob meni sta dva domačina; očitno sta se srečala po dolgem presledku. Ta prepad ob glavnem trgu, jima pravim, kaj ni kakor nalašč pripraven za poslednji skok? Pri nas je ob dosti nižji praznini, kot je ta, neki most postal Most samomorilcev.

»Tukaj ne,« vzduhoviči mlajši. »Kako bi neki to moglo biti ob vseh teh pomarančah?« In zamahne z roko proti dreveredu, ki je čudovit drevored iz sanj.

Mislím na drevesa, na katera smo nekoč zdavnaj privezovali pomaranče. Bilo je za božič in rajsko razpoiože-nje je za nas otročaje trajalo do 6. januarja, do svetih treh kraljev. Tem prebivavcem juga pa je dano, da se nenehno sprehajajo v nebeškem vrtu.

Kaj pa mestna mularija? Gotovo si sadeže privošči, ko pa so tako na razpolago vzdolž pločnikov. Saj jih lahko obira kar mimogrede!

Stara žena, ki čaka na avtobus, se mi nasmehne:

»Tiste pomaranče niso užitne, ko bi bile, bi seveda malo časa krasile naše ulice!«

11. marca

Snoči nas je šestorica že ustvarila svoje omizje. Profesorica s Sardinije, ki sardinščino doma govori, a se zanjo ne zavzema. Profesor iz Raguse, nabit s sicilijansko ironično duhovitostjo, tri mlajše profesorice in **lo Sloveno**, kakor me kličejo in me pri tem s prisrčno naklonjenostjo postavljajo v neko posebno, skoraj izbrano kategorijo.

Poizvedujejo o našem položaju, o naših šolah. Trst jih predvsem zanima kot mesto, kamor bi radi prišli poleti kot spraševalci pri zrelostnih izpiti. Da bi bili ob morju.

Pri sosedni mizi so bili samo mladi ljudje, polni pikrosti in zbadljivk, živi in brez predsodkov. Sprejeli so me medse, ker da sem odprt človek. Smehljaj sem se, nekaj iz zadovoljstva ob taki sproščenosti še skoraj neznanih mladih oseb, nekaj zavoljo tistega pridevnika **odprt**. Ko sem bil z vojaki v Libiji in Cirenajki, ko sem bil v taborišču, v sanatoriju v Franciji, da življenja z italijanskimi ljudmi v njih mestih niti ne omenim — so me vsi imeli za komunikativnega. Pri nas pa so po drugi svetovni vojski neki socio-psihologi odkrili tudi take Slovence, ki se zapirajo, mene pa prišteli mednje!

Potrebno bo kdaj socio-psihološko raziskati humus, iz katerega so zrastle pri nas evangelisti take teorije. Zakaj na videz so kar ultrasodobni, v resnici pa so njihove teze zgrajene na precej utilitaristični podlagi.

Prvo predavanje. Manzonijsva korespondenca. Vse skupaj rahlo dolgočasno naštevanje.

Zapišem pa si dva stavka.

»E' profondamente immorale che un popolo sia schiavo di un altro.« (Nadvse nemoralno je, da neko ljudstvo zaslužuje drugo.)

In pa: »Po osemnajstih stoletjih krščanstva bi bil že čas, da ljudstva nehajo biti predmet tuje lastnine.«

Ko je predavatelj končal, sem ga prosil, če bi mi povedal številke navedenih dveh pisem. Gre za (prvi citat) pismo št. 1303. Manzoni ga je napisal 1861. Giorginiju. Drugo pa je v zbirki pod št. 1413, in je datirano 11.12.1865.

Mož je bil zelo ljubezniv, ko je med papirji iskal to, za kar sem prosil; vendar si ni mogel kaj, da ne bi pripomnil, da je v Manzonijevih delih jasno razbrati njegovo gledanje na tlačene narode. Res sijajno odkritje! Kakor da človek ne bi poznal tragedije **Adelchi** ne zgodovine Langobardov (**Discorso su alcuni punti della storia Longobardica in Italia**). Zame pa je vsekakor bolj odrešilno, če imam tako precizni pisateljevi ugotovitvi.

Usedlina, ki mi je ostala po tako humanističnem doživetju, pa je bila dosti bolj mizerna, ko sem pomislil, da je narod Manzoniija in Mazziniija pol stoletja kasneje pozabil, da je **nemoralno** druge zaslužjevati.

11. popoldan

Dolgčas. Začel sem misliti na diplomatski beg. Tuhtal sem, kakšen izgovor bi staknil, da bi lahko odšel. Kot pravo oskrumbo dragocenega časa sem doživljal brezplodno razpravljanje o meddisciplinarnem pouku v sedanji šolski ureditvi. Zavrženo popoldne.

Doma pa me čakajo svežnji papirja, ki so razporejeni okoli pisalnega stroja kot polkrožni okop.

Rožice iz Rezije.

Kdo mi bo za revijo napisal nekaj strani o ti nenavadni knjigi? Iz Slovenije bom težko koga dobil, ker je nad **Zalivom** bila izrečena anatema, katero bi bilo nehygienično prezreti.

In socializem naj bi bil pomlad sveta!
Pomlad škofa Hrena.

Na Koroškem pa bodo v 19 občinah Slovenci imeli svojo listo. Nazadnje je le zmagala zdrava pamet. Tudi zagovorniki vključevanja v državne stranke so uvideli, da si sami kopljejo grob. Spet potrdilo, da je ideja, naj se slovenska narodna skupnost uveljavlja kot subjekt na občinski in deželni ravni, pravilna. To smo poudarjali levo usmerjeni Slovenci na Tržaškem ko smo se uprli fagocitiranju po italijanskih strankah. Z dr. Luko Sienčnikom sva se poleti o tem na dolgo pogovarjala, ko me je med kongresom **Mednarodnega združenja za obrambo ogroženih jezikov in kultur** v Celovcu peljal v Dobrlo vas. Priznam, da sem se na tihem bal, da bo njegov in njegovih prijateljev načrt za samostojen nastop tvegan poskus, ker bodo Zwitterove organizacije nasprotovale. Pilatovsko zadržanje socialistov ob nacističnem genocidu je zdaj prisililo marsikaterega »ideologa«, da je našel pot nove zvestobe narodni biti.

12. marca

Predavanje kot se spodobi.

Ruggero Bianchi. V blujeans hlačah in črnem puloverju. Na prsih verižica s štirikotnim obeskom. Bradat. Vitek. Razen obeska, ki me je spominjal na škofovski križec, vse drugo zelo simpatično. Način dokazovanja, tehtnost priprave, elegantna, tu pa tam že kar asketska skromnost.

Da, strukturalist. A resničen, podkovan in širok. Brez bombastične kaotičnosti in površnega paberkovanja, s katerim operirajo slovenski markso-strukturo-reisti.

Desakraliziral je Manzonijski roman na podlagi tekstov. Gotski roman je imel rad zaprte prostore, gradove, samostane itd. Pri Manzonijski grad Don Rodriga, Innominata. Samostani. Kuga. Sledila je široka panorama: Samuel Richardson, Defoe (Robinson, Lady Roksana), Goldsmith.

In kakor je pri Defoeu zaključek moralističen in na koncu zmaguje previdnost, tako je pri Manzoniiju previdnost **deus ex machina**, ki nepričakovano nastopi.

Tudi humor je pri Manzoniiju angleškega porekla. Pisatelj je aristokrat. V upravičenost obstoja gosposke ne dvomi, želi si samo dobrih mogotcev. Do množice čuti odpor (kakor Dickens), mestna drhal je hudobna, medtem ko so kmetje dobri. A Lucija, ki naj bi bila kmečka nevesta, govori kot malo-meščanka. Besede si Lucija sproti sposoja pri pisatelju.

Sledil je ekskurz o katoliškem pisatelju. Njegova dela imajo v bistvu dve hibi: misli so pregloboke in zato vsiljene junakom; manjka mu zgodovinska dimenzija in prevladuje pesimizem, zato roman ni realističen, ampak psihološki.

Dvorana je na koncu postala tolmun prestrašenih, pljuskajočih rib.

Videti je, da dobra polovica (vseh nas je šestdeset) fizično ne prenese takega seciranja. Predavanje ima vendar naslov, katerega bi morali upoštevati: **Kako gleda na Manzoniija anglist.**

Najbolj neutolažen in bojevit je profesor v minoritski kuti, ki se upira predvsem trditvi, da Innominatova spreobrnitev ni emotivno utemeljena, ampak pravi **deus ex machina**. Govori o Savlu in o biiskoviti razsvetlitvi, kar nima kaj opraviti z analitičnim pregledom literarnega teksta in njegove strukture. Črnolasi, nekoliiko maziljeno uglajeni ravnatelj mu sekundira v manj teološki sferi. Ko se razidemo, se diskusija raznese po hodnikih, stopniščih in sobanah Imperial hotela.

12. popoldne

Obhodnica pod pomarančami.

Park, pod njim sivo morje. Kdo ve, če se je s teh prepadnih sten spustila v čoln kaka sorrentinska lepa Vida?

Pretresam Finžgarjevo delo. Pregljuje **Tolmince**. Za naše katoliške pisatelje ne držijo povsem ugotovitve, ki jih je predavatelj našel pri ne vem katerem angleškem avtorju.

Ko sem govoril z njim in mu priznal, da sem kot slovenski človek precej bližji njegovi analizi kot italijanski profesorji, se je s prikupno, skoraj plaho zadržanostjo razživel; a razvijal je svojo misel. Omenil sem pisatelje, ki čeprav niso katoličani, so kristjani. Tolstoj, na primer, Dostojevski. Vprašanje je nedvomno vredno obdelave, je pritrdil.

Med obhodom sem na pročelju hotela, ki je kakor naš zasidran na skrajnem robu kopnega, našel na marmorni plošči Vergilove stihe.

*Addis, Cytherea, tuus te Caesar Olympo
Et surrentinis litoris ora vocat*

P. Virgilii Maronis, Catalecta VI ad Venerem

Nasproti je levo krilo našega hotela, ob vratih ima tudi ta marmornato ploščo. Na nji stih Bernarda Tassa, Torquatovega očeta. Himna čerem, ki so se v šestnajstem stoletju vzpenjale tam, kjer je zdaj gladko, nepesniško zidovje.

Obmorski svet in njegovi pesniki!

Kosovel o Devinu.

Kriška obala lga Grudna.

Izjemoma predavanje tudi popoldne.

Mario Sansone, literarni zgodovinar, univerzitetni profesor. Voditelj tečaja naju predstavi, ko vstric srkamo čudovito, z nenavadno nego in vzhodnjaško brezbriznostjo do časovnih dimenzij pripravljeno črno kavo.

Zanima se za naš **bilingvizem** na šolskem področju. Razložim mu, da ne more biti govora o pravi dvojezičnosti, ker imajo naši šolarji in dijaki pouk vseh predmetov, razen italijanščine, v slovenščini.

Njegova pripomba: »Slabost teh pokrajin je v tem, da se italijanski element ne zanima, da bi si prisvojil jezik narodne skupnosti, s katero živi. Vi Slovenci obvladate italijanščino, Italijani pa slovenščine ne znajo. Tako v resnici živite ločeno.«

Izrazil sem svoje zadovoljstvo za pomembno diagnozo. Novi prišlec je pretrgal zanimiv pogovor. A kdaj zado-
stuje tudi en sam preblisk.

Vsekakor izjemna lekcija, ki pa bo pri nas šla mimo tako italijanskega večinskega eiementa kakor mimo slovenskih apostolov odprtosti. In pa tudi mimo ideologov vključevanja v delavske stranke.

Sansonovo predavanje je bilo posvečeno odgovoru nekemu crocejanskemu kritiku. Snov za specialiste.

Zapisal sem si nekaj stavkov.

Moderna historiografija je v bistvu razsvetljenska, ob-
soja preteklost.

Za Manzoni mora literatura pustiti prosto pot zgodo-
vini. Zgodovini kot odgovornosti.

Paralele z marksističnim gledanjem na zgodovino: raz-
redna odgovornost; odgovornost preteklosti za to, kar se
dogaja v sedanjosti.

Za Manzoni pa je zgodovina ilogična, delirij.

Današnja mladina je v bistvu iluministična, ker ji ni mar
za preteklost. Je vsa v današnjem. Morala pa bi, če bi hotela
spoznati sebe v sedanjosti, razumeti sebe kot sad predhod-
nikov.

Marksizem kliče preteklost na odgovor. Manzoni pa po-
stavlja odgovornost na področje transcendence.

Za Sansoneja, ki se ne prišteva k vernim, bo samo nova
religioznost lahko rešila svet propada. Ne religioznost v smi-
slu Manzoni jeve transcendentalnosti, pač pa s prodorom ne-
kega novega vrednotenja in spoštovanja vsega človeškega.

13. marca

Po vsem tem Manzoni sem si snoči privoščil nekaj stra-
ni Izidorja Cankarja. Vzel sem s stabo **S poti** zavoljo želje
po neki intimni komplementarnosti. Pa gosposki je Izidor
Cankar. Župančič, Stelé, Res, Molé, Kocbek, Vodušek in še
nekateri so predstavniki aristokratizma duha na Slovenskem
po letu osemnajstem. Plemenita garnitura, ki je imela pre-

malo časa na razpolago, da bi vtisnila trajen pečat narodovi duši. Vrhunec, ki je bil dosežen med drugo svetovno vojsko, je potem zgrmel v plitvino, iz katere ni videti, da bi se lahko vzdignil kak nov, duhovno bogat sloj.

Res pa je, da me zgodba o Fritzu in njegovem nemiru ne priteguje več. Vprašanja so se zaostрила in nas zadevajo v živo, da je naše iskanje dosti bolj eksistencialno kakor Fritzovo.

Bolj sem se ustavil na strani **Obiskov**, kjer je pogovor z Zupančičem. (V Kondorjevi izdaji sta deli združeni.)

Župančič: »Narod je res najvišja instanca pri sodbi o umetnostni vrednosti pesmi, pa ne narod od danes, ampak narod bodočnosti — prihodnja stoletja naj nas sodijo.« (str. 69).

Pri predavanju listam prve strani beležnice, kamor si letos od časa do časa zapišem nekaj vrstic.

Robert Borger. E.A.M. Seaborn: The Psychology of Learning. Penguin Books.

Ob neprijetni stimulaciji »se bo žival najprej naučila, kako sunku uiti, potem pa, kako se mu lahko popolnoma izogne.« (str. 37)

Prenesi na človeka, ki se mu lahko posmehujejo zavoljo narodne pripadnosti (Trst, Gorica, Benečija, Koroška).

»Vprašanje, ki se ga otrok mora lotiti, ni toliko v tem, da si mora ustvariti nove pojme, ampak v pridobivanju že obstoječih, in del tega pridobivanja sestoji iz učenja, kako pravilno uporabiti že obstoječe pojme.« (str. 160)

Ob 22.30

Pred večerjo sprehod po mestnih ulicah s sicilijanskim tovarišem. Ima globok bas, je močne postave. Ustrežljiv in pazljiv. Moje slovenstvo ga ne samo ne moti, ampak ga on

sprejema kot rariteto. Ko ga sprašujem o Siciliji, toži, da bi moralo biti glavno mesto otoka Catania, ki da je iznajdljiv, aktiven, domiselni trgovski center. Prevladuje pa ugled Paierma, ki se šopiri s preteklostjo že od časov Friderika II. dalje. Palermčani so samozavestni, »visoki«. Čutiti je razloček med vzhodnim delom otoka, ki ima grško tradicijo, in zahodnim, na katerega je vplivala Kartagina in potem Arabci.

Omenim vlogo Trsta v naši deželi, tako dialog preide na pomen, ki ga ima tržaško mesto za italijanskega človeka. Njegova generacija je povezovala Trst z bojem njihovih očetov na kraških tleh. Krvavo mlinčenje teles, granat in apnenca.

»Razumem te,« sem rekel, »in to toliko bolj, ker so naši očetje prav takó izkrnaveli v kraških dolinah, samo da na nasprotni strani fronte.«

Umikava se gostemu prometu v mestnem predelu, ki je oddaljen od morja. Ropot vozil nama krade besede, izpuhi naju prisilijo k umiku.

»Trst in Sirakuza. Na človeški ravni je dialog mogoč,« sem ugotovil.

Njemu se zdi, da je kulturna priprava eden od bistvenih pogojev za možnost sožitja.

Odgovoril sem, da kultura ne zadošča. Če ne pridejo na pomoč značajске prvine, zelo težko pride do iskrenega ravnovesja. Južni Tiroolci pojmujejo drugače razmerje med narodno skupnostjo in večinskim narodom kakor Valdostanci ali pa mi, Slovenci. Mi na primer, ko naletimo na razumevanje, se večkrat začnemo umikati stran od **svojega** in se približamo **drugemu**. Samo v odločilnih zgodovinskih trenutkih doživimo katarzo, če lahko tako rečem, in **čutimo** sebe kot narodni subjekt.

Ko sva bila blizu našega hotela, se nama je pridružila Palma, profesorica iz Abruzzov. Drobna postava. Oči rahlo na mandelj. Široke ličnice.

»Salve, Boris,« vzklikne, kakor da greva skupaj na izpit na fakulteto. Skrbno posluša Sirakuzanca, ki jo seznanja z vsebino najinega pogovora, potem se ustavi:

»Vesta, kako je rekel Enij? Obvladam tri jezike, zato imam tri srca!«

V atriju smo.

»Enij je bil Osk, poiščite tisti citat v Analih!« pravi, preden se oddalji, da se pripravi za večerjo.

14. marca

Manzoni in iluminizem. Nič bistveno novega. Raztreseno poslušam in mislim, da moram dokončati pismo študentu v Sloveniji. Rad bi si razčistil pojme o pomenu narodnega. Odgovor je pripravljen, še pretipkati ga bo treba. Živka; ko bo našla čas za to.

Onkraj steklenih vrat je videti pomarančevce.

Kako naj v ti deželi kdo pomisli na to, da bi si vzel življenje?

Skeptik sem ob takem odgovoru.

Pred prihodom sém smo v razredu brali odlomek iz Vitorinijeve **Conversazione in Sicilia**. Tiste strani, kjer mladi južnjak ponuja ženi-otroku pomarančo, ki jo je vzel iz plenirja, pokritega s povoščenim platnom. Žena-otrok sadu ne mara. Zato se je loti on, sunkovito, jezno. Jerbas pomaranč je del sadežev, ki sta jih namesto denarja dobila kot plačilo za obiranje dreves. Tako morata z ladjo potovati z otoka v Italijo, da prodasta pomaranče. A se vračata s polnim plenirjem, lačna v vetru, ki veje na palubi, trpko ihtiva. Za kosilo si on lupi rdeč sad, da se sok cedi po zmrzlih členkih.

V Sorrentu je najbrž drugače. Obeski in spominki te zasledujejo v najbolj skrivnem in mračnem kotičku.

Kennts du das Land wo die Citronen blühen?

O pomarančah imam tudi osebno sekvenco. Nekje sem jo že omenil, a zdaj se mi tisto sadje spet ponuja.

Ni bilo daleč od tod. Salerno. Pravzaprav Pagani, blizu Salerno. Ko smo se na ladji, ki nas je peljala iz Benghazija, spuntali, ker nismo pustili, da nas ostrizejo na balin, so nas izkrcali v Neaplju in nas strpali v lično barako sredi poma-

rančnega gaja. Mesec karantene, da bi imele bolezní čas, da se izcimijo. Naša telesa, ki jih je saharski pesek izsušil, pa so bila prepereli les, razpokana plutovina. Obračala so se k pomarančevcem kakor rastline za soncem. Heliotropizem, pri katerem je svetloba prihajala od napetih sadežev. Pa smo morali čakati na temo noči. Potem smo zlezli skozi okno umivalnice in zavzeli sadovnjak vse drugače kakor naši prastarši v Ednu. Napolnili smo si v pasu prevezane bolniške halje, da smo se vračali vsi breji kakor kenguruji. Potem smo kdo ve kako lezli navzgor, v umivalnici pa napolnili bele umivalnike, da je iz njih kipela goreča snov.

Zatem so se pomaranč lotile naše žejne celice, ki so požrešno srkale vase sladki sok kot božansko ambrozijo.

Ko smo zaspali, smo pod blazino čutili trdo nabreklost sadežev, ki smo si jih nastlali pod zglavje; a v sanjah se nam je njihova rdeča tekočina pretakala naravnost v žile.

Po večerji

Šel sem mimo kavarne in mi je skupina mladih pomahala. Vstopil sem, ker so vsi izredno prisrčni. Zdaj me tikajo, potem spet vikajo. Očitno je, da čakajo, naj sam odločim. Zase sem že odločil, tikam vsakogar, ki me tika. Tako sproti ugotavljam, kdo se ozira na leta, kdo pa ne.

Petindvajsetletna profesorica, levičarka, iz Bologne. Prebrala je skladovnico knjig. Ko govori se ji zatika, pravi, da ima tremo, a kar pove, je tehtno in ostro zarisano. Želi vedeti, kam se Slovenci prištevamo, kaj pravzaprav smo.

Sledi razlaga o narodnosti in državljanstvu. Slovenec ne more sam sebe obrniti kot žep, pravim, in postati Italijan.

Ne ugovarja, iz oči pa se ji pozna, da meri razdaljo med sabo in mano in ji ne uspe, da bi pravilno izmerila. Gre za naklonjenost, ki bi se rada izkopala iz pritalne meglenne plasti.

Internacionalist, s katerim sem se v hoteiskem salonu že ubadal zavaljo prihodnosti narodne zavesti, je postaven,

črnolas, da je profesorica iz Cremona že skoraj odločila, da ji je všeč.

Ne more dojeti, kako da se izjavljam za Slovenca.

Ker vem, kako globoko v nacionalno podstat segajo korenike italijanskih deklariranih internacionalistov, mu odgovorim z vprašanjem: »Po tvojem naj bi torej italijanski profesor v Kopru ali na Reki bil Slovenec ali pa Hrvat, ker živi v eni ali drugi jugoslovanski republiki?«

Družina mi pritruje, saj so stvarni primeri učinkovitejši od vseh teoretskih razlag.

Srkam topel fernet v velikem kozarcu s plastično oblogo, medtem ko omizja tuhtajo, kako bi se dalo priti v Trst za maturo. Pristrčni so. Čebļjavi.

Majhen konj počasi vleče rumen zapravlјivček, da so avtomobilisti živčni. Dosti je še teh kočijic, s katerimi se turisti kot v preteklosti prevažajo skozi mesto. Spominjajo na kairske.

Moje misli nadaljujejo temo o italijanskih internacionalistih.

Paolo Sema in njegova knjiga o komunističnem gibanju v Istri.

Komunist Babič jo ocenjuje v **Naših razgledih**. Delo je natrpano s polresnicami in z zamolčanimi resnicami, ugotavlja.

Na primer teza, da sta slovenska in hrvaška komunistična stranka razrušili enotnost antinacističnega boja, ker sta prišli delovat na področje, kjer naj bi imela pravico vodstva italijanska komunistična stranka. To tezo so poudarjali za časa kominformovskega škandala; zdaj se je potuhnila, a je zmeraj enako živa. Nacionalistična teza, za katero so odločujoče meje iz leta 1918.

Isto tezo je najti v knjigi Maria Pacorja, o kateri je pred leti pisal, tudi v **Naših razgledih**, Joža Vilfan.

Internacionalizem!!

Pri tem je zelo poučno, da **Primorski dnevnik**, ki ponatiskuje iz ljubljanskih listov vse, kar mu pride pod roko, Babičeve ocene knjige Paoia Seme ni ponatisnil. Pa tudi sam ne polemizira z avtorjevimi izvajanjji.

Ne more, seveda, ker tako bi se sam bil po prstih, ko pa bi moral priznati, da je na dnu italijanskih komunistov kar debela nacionalistična usedlina. Kakó bi potem upravičil zavzetost, s katero toliko let prepričuje slovenske judi, naj volijo za italijanske »internacionaliste«?

Ta klavrna protinarodna ideološkost se jim bo v prihodnosti korenito maščevala.

Žal bo škodo spet utrpel slovenski narod.

15. marca

Še en tržaški profesor je med nami. Poučuje na enem od italijanskih licejev. Karakteristično je pri tem to, da si ni ne on zaželel, da bi se srečal z mano, niti se ni taka želja porodila v meni. Dva ločena svetova, ki se ne sovražita, ampak se preprosto ignorirata.

Pilon. Dolgujem rajnkemu slikarju zapis v **Zalivu**. Ko smo začeli leta 1953 s **Sidrom**, je bil tudi on na naših straneh. A že dosti poprej, menda 1948. sem dal Bevku sestavek o Pilonu. Išel je v **Razgledih**, vendar je Bevk izrezal vse, kar je po njegovem spis kazilo, to je človeške nadrobnosti, ki so kazale Pilona v spoprijemu z vsakdanjostjo.

V novem zapisu bom zdaj ponovil prav to.

Pilon, ki mi sam postilja v Rue de la Grande chaumiére.

Pilon, ki mi siplje sladkor v lonček jogurta.

Snoči po večerji ob belem vinu, ki močno diši po žveplu, Družba je razgibana. Odpadle so šolske maske.

Odkril sem, da mala Palma iz Abruzzov ni iz D'Annunziovih krajev. Mladost je preživela v Moliseju.

Njena mati je Albanka.

Zdaj vem, zakaj tiste ličnice!

In tudi: zakaj se je spomnila Enija.

Dogovorili smo se s priletnim gospodom Tramontano, da nam pokaže zbirko Tasovih stvari in dei.

Moža je videti, kako se sprehaja po zasteklenelih hodnikih, pred katerimi se v vrtu sončijo otožne palme. Sivolas. Zamišljen. Z desno nogo narahlo podrsava. Je eden izmed nekdanjih gospodarjev. Do smrti imajo (menda sta poleg njega še dve sestri) pravico, da prebivajo v tem ogromnem hotelu.

On si je izbral kletne prostore. Podzemlje. A je nemalo sob, pasaž, stopničk. Pred leti je bilo vse to bogato opremljeno, pravi, potem je prodal. Zdaj je kulturne dragocenosti, ki jih še ima, združil v svoji spalnici.

Stopamo navzdol po temnih stopničkih, kakor da se spuščamo v katakombe. Tukaj zgoraj se je nekje rodil Tasso, ko je njegov oče Bernardo bil tajnik princa Sanseverina. A tudi zdaj kakor v šoli, ko moram dijakom govoriti o njem, se upiram tesnobi, ki me obide ob Tassovem imenu. Njegova razklanost, njegovo skrupulozno blodenje se poveže z duševno zbeganostjo, ki me je mrcvarila v letih, ko sta se v meni bila teologija in življenje, italijanska svetniška patina in prebujajoča se slovenska prvinskost. Odtlej vem, kako je človeku, ko se mu zdi, da se mu možganska snov razkrajaja, da je ves čas kakor na robu prepada, v katerem je hlad mračnega ničča. O tem sem razmišljal v **Nomadih**. Zanimivo pa je, da sem 1967. leta, ko sem delal habilitacijski izpit za poučevanje italijanske književnosti, razredu govoril o Tassu. Izmed vseh mogočih tém mi je bila določena prav ta. In nepretrgano sem dijakom predaval eno celo uro. Še zmenil se nisem za to, da me nekdo nadzoruje. Govor je bil o pesniku, ki ga je nadvojvoda d'Este za osem let zaprl v bolnišnico Svete Ane, v resnici pa sem razgaljal notranjo stisko, v katero sem bil ujet, ko sem kolebal med dvema svetovoma in se skušal rešiti na raven preproste človečnosti. Bilo je, kakor da se sorrentinski pesnik v moji interpretaciji spoveduje dijakom, ti pa so

nemi, na pol začudeni, na pol prepadeni, ker takih šolskih ur niso vajeni —

Starec se je ustavil v majhnem prostoru, ki je prazen kot zapuščen bunker. Na levi je doprski zidek, h kateremu se moramo skloniti, da nam bo čudaški prebivalec tega kraja prikazal svoj sen.

Gledamo v globok vodnjak.

Ko se prižge rožnata, modrikasta in potem bela svetloba, je na dnu v obarvani vodi potopljeno belo mesto. **La ville engloutie**. Mož govori o Debussyju, o zvonovih. O Atlantidi. Spodaj pa je v kamen izklesano, bežno nakazano orientalsko prebivališče. Samoten je nekje na sredi tistega potopljenega sveta ženski kipec. To je Alida, življenjska ljubezen tega podzemeljskega prebivalca.

Ta se je zdaj premaknil in velel, naj bomo pazljivi, ker bo sprožil dež. In nad sinjkasto vodo potem res začnejo cepati kaplje, da tekočina vzvaloví. Plitvo mesto se vznemiri in zvijuga. A nemir se polasča tudi mene. Atmosfera je čisto Tassova, tako da imam vtis, da se razblinja meja med resničnostjo in sanjskim prividom.

Na srečo nas stari samotar pelje nižje v dvorano, ki je velikanska, a popolnoma razdedinjena. Gole stene. Kaže jo, da bomo videii, česa vsega je bil nekoč lastnik. Paičevine. Okna, ki se pred njimi sveti morje. Zaprašena stekla, morska voda pa dosti bližja, kakor se nam gori kaže vsak dan.

Ko gremo v njegovo spalnico, se na hodniku srečamo s portretom mlade ženske na slikarskem stojalu. Zravnaná drža. Hladne oči. Vtis ostrega rezila. Stari tolmači: njegova žena, ko je imeia trideset let, to je pred sedmimi leti. A že nam kaže omare, v katerih ima prve izdaje Tassovih del. Originale skrbno polaga na mizo, odpira, bere. Potem kaže predmete, do katerih je mogel priti po izredno zapleteni poti. Tedaj je bil še v Ameriki. Ko se je vrnil, je začel zbirati svoj muzej z vsem, kar je mogel najti v zvezi s Tassom.

Meni pa ne gre v račun ženski portret na stojalu.

Kako je mogoče, da se je on, tako izrazito mediteranski tip, zagledal v tako mrzlo lepoto?

Nič ni presenečen ob mojem vprašanju (ali pa presenečenja ne razodene?) pravi pa, da se bo rad o tem pogovoril.

Tako spet krožimo po prostorni spalnici z električno pečjo ob postelji, z oknom, onkraj katerega galebi po vojaško čepijo v vrsti na okroglih ceveh pomola.

V zraku je neotipljiva, razpršena nerazsodnost.

Mož kaže profesorici album s slikami in pesmimi. Potem bere. O ljubezni. In slutiš, da je pod vsem doživeta resnica, samo stihii so preveč razgaljeni, da bi bili pesniški. Tako da čez ramena radovednih obiskovalk skušam biti tudi sam bližji, hkrati pa se mi zdi, da mi je že vse na dlani in da sem pred fenomenom, o katerem si pred pol ure ne bi bil mogel misliti, da je mogoč.

Vzpenjam se po ozkih stopničkah in ubogljivo pripremam za sabo vrata. Da ne bo smuknila k njemu mačka, kakor stari priporoča; s slikarskega stojala pa me ves čas spremlja jeklen pogled. Dunajčanka da je, je bil rekel. In da na Dunaju tudi živi.

Zvečer

Listal sem **S poti**, a nisem bral. Zgodba o starcu (menda ima precej več kot sedem križev) v podzemeljskih prostorih bi zaslužila primeren potopisni tekst.

16. marca popoldne

Predava prof. Gerolamo Sotgiu. Marksistična raziskava ekonomskega in družbenega stanja za časa Manzoniya. Zelo natančen pregled gospodarskega razvoja (kmetijstva, trgovine, industrije) v vseh poglavitnih italijanskih deželah po zedinjenju.

Prikazu ni kaj očitati.

Vendar imam zmeraj vtis, ko mi tako secirajo družbo, kakor če bi pri človeškem telesu pustili samo okostnjak, meso, kri, živce in vse drugo pa odvrgli.

Brez kosti telo ne more obstajati. Prav. A to ni vse.

No, predavatelj je, čeprav en passant, povedal, da so v glavnem pripravili italijanski risorgimento razumniki, medtem ko je buržoazija kot razred bila nesposobna, da bi našla enotnost, ki jo je bila kultura dosegla.

Dobro karakterizirana vloga Giobertija: pomiril je katoliško buržoazijo, ki se je bala, da se bodo delavske množice sprožile proti Cerkvi.

Piemont ni mislil na zedinjenje Italije! Vrhovno poveljstvo je želelo samo razširiti savojsko teritorialno posest.

Privatno sem vprašal predavatelja o Mazzinijevem razmerju do razrednega boja. Kakor sem pričakoval, je poudaril, da je Mazzini izgubil podporo delavstva, ko se je izjavil proti pariški Komuni. To je res. Kakor je tudi res, da so delavci sledili Bakuninu in njegovim anarhistom. Vendar Mazzinijeva ugotovitev, da ni mogoče v boju proti tujemu združevati italijanskih ljudi na podlagi razrednega boja, ostaja pravilna. Komuna in Bakunin sta prišla pozneje!

Potem sem pregledoval zapiske. Naključje je nanese, da imam prav v tem notesu odstavke, ki se nanašajo na slovensko zgodovino.

Boris Kidrič (iz izbranih spisov v **Besedi**.)

»Petokolonska reakcija, ki so ji načelovali Natlačen, Erlich, Pucelj in drugi izdajalci prekietega imena, se je trudila zavreti osvobodilno gibanje med srednjimi sloji. Zato je prikazovala OF kot izrazito komunistično tvorbo, vse sodelavce KPS pa kot ljudi, ki jim bo KPS pripravila usodo Kerenskega.« (str. 105 - 1943.)

Kakšen razloček med razgibanimi Italijani in slovensko togostjo! Naša zgodovina pozna samo ideologije in njihovo ozkost. Komunisti pri tem nič ne zaostajajo, ampak narobe, prednjačijo v superlativnem smislu.

Prekleti reakcionarji da so trdili, kako bo partija vse nepartijce fagocitirala kakor je ruska Kerenskega.

Ko so to trdili, so žal bili daljnovidni, Kidriču navkljub.

Saj je povojni čas dokazal, da je bilo zmotno upati v moderni socializem na Slovenskem.

Reakcija je res grešila, ker ni razumela zgodovinskega trenutka in ni zaslutila pomena narodnega upora.

Nič manj pa ni grešila komunistična partija, ki ni dopuščala nobene druge variante upora razen tistega, ki ga je **hotela** voditi ona. Zato je docela jasno, da ji ni šlo za vstajo slovenskega naroda, ampak za revolucijo. Za dosego le-te pa se je **poslužila** narodne zavesti, ki je tlela pod pepelom stoletne zavrženosti.

Obe sili, reakcionarna in napredna nosita odgovornost za to, da se je slovenski prepород v bistvu izjalovil. Komunisti so absolutno enostranski. Enostranskost pa je invalidnost. Natanko tako kot slovenska medvojna katoliška enostranskost.

Boris Kidrič, str. 34:

»Ljubljana ni bila center slovenskih dežel... ampak glavno mesto avstrijske Ilirije. Kot taka je bila izrazito uradniško mesto itd.«

In je žal taka tudi danes. **Ni center slovenskih dežel!** Ampak središče uradnikov uradne ideologije.

17. marca

Današnji predavatelj zbolel. Živel predavatelj!

S parnikom odpotoval na Capri.

Končno spet živo življenje.

Capri je samo otočič. Takó sem končal **Nomade**. Ker je potoval mimo Caprija naš parnik, natovorjen z bolniki in ranjenci, se mi je zdel kamniti iceberg odvečen okras.

Zdaj občudujem ljudi, ki so imeli tak smisel za lepo, da so si postavljali domačije tako, da jim je breg varoval hrbet, spredaj pa jim je oči razveseljevalo morje.

Sijajno je, da so vse stavbe ostale pristne. Nikjer se ne vzdiguje iz njih kaka moderna vertikalna skaza. Belina in pritličnost. Satje, ki se zadovoljuje z naravnim medom, nič mu ni mar za imenitne ponaredbe.

Marina grande.

Ti portiči so povsod tako čudoviti. V Barkovljah ali v Piranu. Na Kreti kakor v Siriji. A jaz se vzpnem v mestece. Sem neučakan iz strahu, da mi bo čas potekel. V Anacapiju bi se rad sprehodil po vrtu Axel Munthejeve vile.

In ko po dolgem klanecu, ki ga na obeh straneh spremljajo trgovinice s spominki, stopam k slavnemu prebivališču, si pravim, da me bogastvo ne mika, tudi če je v zvezi s pisateljem ne. Zakaj potem ta pot? Odgovorim si, da bi rad videl, kje je stanoval človek, ki je imel živali rajši kot ljudi. Nekje asociativna misel z mojo taboriško preteklostjo?

Ni mi žal, da sem prišel.

Predvsem je skaloviti kraj deviški. Pečina, ki odsekano pada. Morje zdaj modrina, zdaj slepeča ploskev.

A vrt in vila sta galerija klasičnih obokov in kipov. Samo na ostrem vogalu, kakor na rilcu skalnate ladje strmi v prazno sfinga. Ni ji videti obraza. Njen pogled je uperjen v molčečo sinjino. Samo zadek moli pod nos zaskrbljenemu zemljanu.

Da, pravim si, kako si je ta švedski zdravnik hotel postaviti kot znamenja na postajah človeške poti vse vzorce antične lepote, kar jih je mogel iztakniti.

Lepota v kamnu.

V naravi. Sredi pomaranč.

Med nebom in morjem.

Vse se zemlje samo dotika. Je na vršičku zemeljskega bistva.

Ognuno sta solo sul cuore della terra

trafitto da un raggio di sole

Ed è subito sera

Moral bom vzeti v roke **San Michele**. Brai sem ga pred letnim časom v Nemčiji. (Saison en enfer.)

(Med prevodi, ki so v vetrini, manjka slovenski.)

Večkrat se mi zdi, da sem na Cipru. Iste ozke soteske (gase, bi rekli Vipavci) med nizkimi kockami, ki so bela do-

movja. Iste stopničke na strmem bregu. Tesna dvorišča. Mlačna sapa, ki te boža kot balzam.

Spet v Capriju-mestu. Krožim po uličicah, da bi ujel skrito dihanje kraja. Takó se nazadnje znajdem na samotni kamniti strugi, pred katero se odpirajo vrtovi, se spuščajo paštni. Pod Kontovelom na miramarski strani. Zorenje tišine. Zbravnost, kateri so se moderni ljudje v svoji omejenosti odpovedali.

Mislím na Camusa. L'été à Tripasa.

A pomislím tudi na zapisnik iz Malrauxovih **Antimémoires**, kjer govori o »srčnih skarabejih«. Te so Egipčani, pravi, polagali ranjkemu na prsi, da bi preprečili ranjkovemu srcu, da bi ga zatožilo pred božjimi sodniki.

Meni pa je bilo všeč dati skarabej v srce, da bi to čutilo, kako vredna je ljubezen do domačih tal in njene biti. Zdaj sem na Capriju še dodatno prepričan, da je **narodno** edina zdrava podlaga **sveiskemu**.

Popoidne

Mož, ki mi za strojem za ekspresno kavo potrpežljivo pripravlja dišeči ekstrakt, mi pripoveduje o priletnem nekdanjem gospodarju hotelske stavbe. Tista Dunajčanka prihaja poleti, a živi po svoje. Stari je vso opremo, ki jo je imel v velikih sobanah, drago prodal starinarju komaj potem, ko se je ona nekako udomačila pri njem.

19. marca

Prof. Crupi govori o dejavskemu svetu v Manzonijevem delu. Zelo rezek nastop. Napad na Manzonijev katoliški determinizem. Manzoni da svojim ljudem pridiga samo o ponižnosti in ljubezni. Za pisatelja ljudje niso socialno različni, ampak gleda nanje metafizično. Revni ni bogatim enak, temveč je njegov bližnji. Itd.

Resnice, povedane v napadalnem tonu, da dvorana valoví kakor smo se zibali včeraj, ko smo pluli proti Capriju. Ko mladi profesor konča, začne profesorska publika grmeti. Čuti, da je bila izzvana.

Katoliški substrat prevladuje. Tudi moj prijatelj iz Sirakuze, ki se ima za liberalca (ne v strankarskem, ampak v razsvetljenem smislu), je ves razvnet. Zadet je v živo.

»**Rozzo!**« vzklika. »Rovtarski!«

Ko se potem z dvigalom peljem v tretje nadstropje, kjer so naše sobe, se vozi z mano tudi predavatelj. Pravi mi, da ne more trpeti dvigal.

»Občutek tesnobe?«

»Da,« pravi in je močan in rdeč in na videz bojevit.

»Mogoče neke vrste klavstrofobija,« rečem in se nasmehnem.

On prikima in se strinja, a se ne nasmehne. Tako potrjuje, kar je v dvorani prej ugotovila profesorica iz Rima, češ da je tako razborit, ker da se s tem rešuje plahosti.

(Slišim dr. Zalokarja, kako govori o frustriranem človeku, ki postane napadalen, da si olajša napetost itd.)

Popoldne

Nedelja je. Najeli smo avtobus, da nas odpelje v Amalfi.

Cesta ob robu strmin. Ponekod sekvenca, ki te prenese na dalmatinsko obalo. Tukaj je vse bolj strnjeno, bolj zgoščeno. Moral bi ostati dlje, da bi posnel kaj več.

Amalfi. Čudovita katedrala z arabeskami in prvinami. Njeno pročelje sem morala preučiti za maturo.

V družbi sem, zato handikapiran. Rad sem z drugimi, vendar njih bližina onesposobi vse moje občutljive sprejemne aparate.

Palmo sem prej podražil, da je zatajila albansko mater. Uprla se je, češ da albansko govori pa tudi slovnico albanškega jezika da je iskala, da pa je še ni našla.

V avtobusu zvečer razmišljam o pogovoru z Rebulo. Zanimalo ga je, ali si nisem nikdar postavil vprašanja o počeu zla. On bi tako rekoč poprej podvomil v princip dobrega kakor v princip zla. Rekel sem, da se strinjam s Spinozo, ko pravi, da ni ne dobrega ne zla, ne popolnosti ne nepopolnosti, zakaj oboje sta del resničnosti, take, kakršna je.

Isto pravi tudi že Heraklit. **Adika** in **dikaja** sta samo izraza, katerih se poslužujejo ljudje. To teó kalà panta kaj agathà kaj dikaja.

Po mojem, sem rekel, imamo zlo takrat, ko se človek prekrši proti človeškemu bitju.

Prav, kaj pa potem vest?

Mislim, da je pomemben del vesti vpliv vsega, kar nam je vtisnila vzgoja; o tem ne more biti dvoma, saj imajo drugače vzgojeni ljudje drugačno vest. A boij kakor to velja zame zavest, da ne smeš prekoračiti tiste meje, onkraj katere nehaš biti človeški. To se pravi: ko se je človek s svojo mislijo ločil od narave, se je vzdignil nadnjo, postal je njen gospodar. Do tod je vse razumljivo. Ko pa se to nadkriljevanje narave sprevrže in si človek postavi za objekt človeka, tedaj nastane vprašanje vesti. Tako človek pride v stik z grehom. Greh je prekršitev svetega, ker se človek zaveda, da je s svojim razvojem dosegel nad-naravno raven.

Doma sem spet odprl Spinozo.

»Ker stopnjuje naše bitje, naš življenjski ritem, je veselje zmeraj dobro.«

»Kdor se predaja strastem, potrjuje veličino Bitja v stvarih, ki gospodujejo nad njim — s takim potrjevanjem služi Bitju s svojim izgorevanjem.«

Zvečer.

Prelistal sem svojo zapisnico.

Kidrič in usoda Kerenskega za nekomuniste. Posledica je revščina sedanjega socializma.

Poglavje o humanizmu.

V ljubljanskem **Delu** članek z naslovom **Portret tedna**.

Humanizem na kvadrat.

Govor je o novem predsedniku Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

Ko sem prebral tisto hozano, sem si zapisal samo to:

V tipkopisu po nedolžnem obsojenega komunista berem, da je po enajstih letih zapora (pet in pol letih izolacije!) zbolel in prosil, da bi ga izpustili.

Tedanji sekretar za notranje zadeve je odgovori ženi nedolžnega obsojenca: »Dokler bo zahteval obnovo procesa, o izpustu ni govora.«

Nedolžni obsojenec, nekdanji dachauski jetnik, je nazadnje podpisal; tako je lahko zapustil zapor.

Po 11 letih, 2 mesecih in 16 dneh.

Tedanji sekretar za notranje zadeve je sedanji predsednik socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.

Tipkopis nekdanjega jetnika je Dimitrij Rupel uporabil tako, da je skoraj dobesedno prepisal nekatere dialoge v svoji knjigi **Bele sobe**. S tem hočem reči, da je med književniki tisti tekst poznan.

Kako je potemtakem mogoče tako nepremišljeno govoriti o humanizmu?

Ob takih kriterijih za določanje humanizma je razumljivo, da se slovenska mladina požvižga na vrednote, principe, humanizem in podobno neuporabno šaro.

Danes pripišem še to: Če je Socialistična zveza nadaljevalka OF, kako to, da mora postati njen predsednik prav nekdo, ki je bil sekretar za notranje zadeve?

Kar se pa tiče slavospevov, bi si tokrat res sposodil Manzoniya iz pesmi, v kateri govori o Napoleonu. (Goethe jo je prevedel.) Tam prepušča prihodnjim rodovom, naj sodijo o rajnkem, o sebi pa samozavestno pravi, da ga ni, ko je bil (Napoleon) na vrhuncu slave, hlapčevsko poveličeval in da niti ni bil tak slabič, da bi ga zmerjal, ko je bil mogotec na tleh.

Kazalo bi, da bi se **pisatelji** zmeraj ravnali po tem pravilu.

19. marca

Spet zanimiv dopoldan. Manzonijska odklonitev »irike«.
Bistri utrinki.

V vsaki ideologiji to, kar je ena izmed vrednot, postane Vrednota tout court.

V Manzoniu je katolištvo močnejše od krščanstva in politični moderatizem močnejši od katolištva.

V bistvu je paternalist.

Popoldne

Vezuv je izgubil znežno pelerino.

Sveti Jožef, zato popoldne prosto. Ogledam si Erco-lano. Potem Pompeje. Na hitro sem šel skozi mesto 1941. leta, ko so nas poslali v Pagani. Zdaj je nekaj časa več na razpolago, vendar ne vem, kako bi bolje izkoristil teh nekaj ur. Hiša skrivnosti. Dom Vettijevih. Forum. Gledališča. Dolge ulice, ki te vsaka s šepetom vabi, a ostaja zmeraj na meji neizrečenega.

Profesorici iz Cremona, ki bi, kakor jaz, rada koiikor mogoče več videla, kažem majhne sobice, ki so bile prostori revnih, in jih primerjam s sobanami in atriji v hiši Vetti-jev. Bogati in proletarat. In povezujeva z dopoldanskim pre-davanjem: Manzoni pa je vzdignil pripoved z zgodovinske sfere v nadzemeljsko.

Noge se nama upirajo, da je circumvesuviana s svojimi mehкими vzmetmi blagodejna rešitev.

Po večerji sem v glavnem salonu naletel na prebivalca podzemlja. Zelo je bil prijazen, mislim, da zato, ker čuti, da mojega zanimanja zanj ni rodila radovednost. Razložim mu, da se nekako upiram dvema takó antitetičnima značajema. Res je, da se nasprotstva privlačujejo, vendar je tisti hlad v njenih očeh nekaj tako zelo oddaljenega, da me moti.

Skušal sem svoj občutek samo nakazati; ker bi mu naj-rajši rekel, da bi vsak vsaj nekoliko razgledan človek že prvi trenutek zaslutil rezilo v takem pogledu.

On ije hladno trezen. Pripoveduje, da ije večkrat živčna dà, celó histerična, da cele dneve ne mara iz sobe. Da je z njim groba, do njega nezaupljiva.

Dobro, pravim, kako pa on to sprejema?

Odgovori mi, da je strast slepa.

Pri tem njegova sivolasa glava ne trzne. Njegove oči so pohlevne.

Ali je tako vzhodnjaško, budistično odmaknjen ali pa se tako neverjetno naravno brzda in obenem sam verjame v to, v kar se sproti prepričuje?

Nazadnje je kljub vsemu nekje tudi res, da živi v pesniški atmosferi, v kateri je svetio Alido zamenjala praktična, trgovsko navdahnjena nemška Venera.

Zamišljen sem, ker se ne morem vživeti v don Kihota, ko poleti odstopi spalnico priseljenki, ki je med drugim tudi njegova sedemintridesetletna žena.

Naj poleti pridem in mi jo bo predstavil, pravi, kakor da se je vrinil v moje misli.

Najbrž me predstavitev ne zanima preveč; rad pa bi bil nevidna priča; ko je z njim groba in histerična; ko ga ne mara zraven. O nji bi si ne bil nič bolj na jasnem, kot sem sedaj, razkril pa bi, tako menim, **njegovo** skrivnost.

20. marca

Profesor Simonini. Imenitno. A ne gre za novo odkritje. Predavatelj pa mi je potrdil že nekaj let dognane resnice. O jeziku!

Jezikovna depravacija vodi v intelektualno depravacijo. Ali po slovensko: Jezikovni izprijenosti sledi razumska izprijenost.

Mislimo na podlagi besed. Brez besed ni misli.

Jezikovni pomanjkljivosti sledi pomanjkljivost misli.

Vse to vem iz strukturalističnih priročnikov, a je čudovito poživilo, ko imaš pred sabo človeka, ki **govori** o svojih izsledkih.

Ko konča, se zanimam za publikacije, ki bi obravnavale vprašanje jezika pri ogroženih narodnih skupnostih.

Tako si zapišem dve dei.

Atti dell'incontro internazionale di sociolinguistica. Mulino, Roma.

In pa: **Il lettore di provincia.** Sociolinguistica, Longo, Ravenna.

Stopil sem v sobo, kjer je knjižnica z angleškimi romani. Tudi televizijski aparat je v nji. V ti sobi je imela pogovore o meddisciplinarnem pouku naša skupina. Stopil sem vanjo kar tako, da sem podaljšal sprehod po dolgem hodniku. Pred večerjo.

Gospod Tramontano je poslušal trak, ki se je odvijal na magnetofonu na mizici poleg televizorja.

Sedel je, desno nogo je imel vodoravno sproženo na pomožno stoliico pred sabo.

Hotel sem se umakniti, a me je pridržal.

Tako sem poslušal. Stal sem za njegovim hrbtom in sledil glasu, ki je deklamiral. O Tassu. O Sorrentu. O dogi poti, ki jo je moral prehoditi Ruggero, preden se je vrnil. O Alidi. Stihi so se nizali v nedogled.

Ruggero. To je pesniško ime zanj, ki je sedel pred mano. Spoznal pa sem ga po glasu. Nasičen s patosom je, a hkrati tudi vse skozi obrzdan.

Zanimalo me je, komu je deklamiral verzificirano zgodovino svojega življenja.

Nikomur, je rekel.

Sam sebe je posnel na trak.

Sam sebe zdaj posluša.

Sprašujem se, če poieti tudi nji vrtil tisti trak.

Oprostim se, ker moram večerjat, obenem pa se tudi samogibno umikam oddaljeni tesnobi.

Podobna je izgubljenosti ob praznini pod visečo teraso nad previsno steno z rjavkastim peščenim prodrom na dnu.

Voditelj tečaja me je povabil na kratek pogovor o slovenski šoli.

Po večerji v velikem salonu. Sinji naslanjači. Razložim v glavnih potezah stanje naših šol. O marsičem ni na tekočem.

Nenavadno je, da ga zanima, če verujemo vase, če je naša narodna skupnost v tem trdna. Ob moji ugotovitvi, da je po klavnih dveh desetletjih zdaj nastopil čas nekakega kolikor toliko ustaljenega ravnotežja, se zavzame za dosledno vztrajanje, ker, tako pravi, bi bilo škoda, da bi omagali.

Ne morem si kaj, da ne bi omenil, kako me problematika ogroženih jezikov in kultur zanima tudi kot splošno evropsko vprašanje. Tako sem bil pred časom v Reggio Calabrii, kjer smo imeli srečanje z Grki nekdanje Magnae Graeciae. Tedaj pripomni, da je tudi sam eden izmed tistih grških kalabrijskih ljudi.

Tako je ozračje toliko bolj prisrčno.

Predlagam mu, da bi ministrstvo pomislilo na tečaje o meddisciplinarnem pouku za slovenske šolnike. Bili naj bi seveda v slovenščini. Svetuje mi, da bi mu pripravil kratek promemoria za jutri zjutraj. Odgovorim, da sem že mislil na to, a da sem se odločil, da je bolje, če se doma prej pogovorim z našim slovenskim sindikatom.

Srečanje, ki pusti zdrav priokus **človeške** meddisciplinarnosti. Že pri uvodih, s katerimi je predstavljal predavatelje, sem opazil, da moža odlikuje neka posebna finesa in občutljivost naglasa. Zdaj je pojasnjena dajna tradicija te izbrane mehkobe.

21. marca

Odhajamo. Osebjc circumvesuviane bo stavkalo od 14. ure dalje, zato jo bomo odkurili pred časom.

Izmenjava naslovov. **Lo sloveno** sem posebnost, Redkost. Eksotika. Zato tudi simpatično zlogovanje poitalijančnih podatkov naših krajevnih imen.

Nadaljevanje dialoga v vlaku. Dopoldanskega govornika Ruggera Jacobbija, gledališkega zgodovinarja in kritika smo poslušali bolj površno, ker je bil dolgovezen in ves čas vnašal francoske stavke. Je pa obravnaval pomemben del Manzonijevega opusa: njegovi dramski deli. Vprašanje zaslužjenega naroda.

Omenil je Aishilove Perzijce. Perzijci so zgubili, ker so prišli v tujo hišo. Da je rojake spodbudil, Aishil ni pisal o zmagovalcih, ampak o položaju premagancev. Sijajna psihološka poteza.

Potem nadaljujem dialog sam s sabo.

Manzoni je hotel, naj bo v italijanski književnosti konec liričnosti. Pisatelj naj zamenja dotedanji **jaz** z **mi**. In zato je Manzoni zavesten avtor prvega italijanskega romana.

Pri nas je celo Cankar v bistvu lirik.

Precej podobnosti je med našo in italijansko književnostjo. Ne v količini del! V bistvenih potezah.

Hotel je književnost, ki bi bila odsev resničnosti. (Manzoni).

V nekem delu je vidna struktura družbe, pisateljska domišljija pa je prosta.

Goethe: Manzoni je bil velik pesnik, čeprav je o pesništvu imel zgrešene pojme.

Postanek na neapeljski postaji.

Občutek, da so nas ociganili. Za nekaj sendvičev in kav smo potrošili kup lir.

Mislím na ogrlico za Živko.

O pristnosti koral ni dvoma. Vprašanje je, kako me je ofrnal na ceni.

»Kako morete kaj takega misliti,« mi je ugovarjal. »Saj niti tužcev ne goljufamo, kako naj bi italijanskega profesorja!«

Pod noč.

Drugi so presedlali na odhajajoči vlak. Do mojega je še čas. Profesorica iz Perugie bi bila lahko moja dijakinja na učiteljišču, a je izredno razgledana in načitana. Dve uri manjkata do odhoda njenega vlaka; zato me pospremi do trga Venezia. Tam so v bližini knjigarne, ki sem jih zadnjič vse obredel, da bi našel Chabodovo knjigo o pojmu nacije.

Hodiva in se meniva o prijateljih, ki smo jih pravkar zapustili. Njihova človeška podoba se nam, zdaj ko jih ni,

razčiščuje. Mladi internacionalist, mala Palma, moj liberallec iz Raguze, Florentinec, ki je bil Palmi nazadnje le všeč.

Ustavljava se na vogalih, sprašujeva za smer. Ona pa čuti, da je iz galerije oseb, ki so se pravkar razpršile v vse italske vetrove, sama izpadla. Zato se lotiva tudi njene podobe. Po mojem, pravim, je usmerila svoje zmožnosti na intelektualno področje. Na škodo ženskosti. Ko je v vlaku spala, sem imel ta občutek.

Hodi ob meni in prikimava. Njeni starši so bili z njo zelo strogi; iskala je samostojnost na ravni, ki se ji je edina ponujala.

Prav. In dobro je, da je razumsko tako pripravljena. A zdaj je potrebno, da malo dopolni zanemarjeno dekliško stran.

Na vogalu sva. Ona mora nazaj, da ji ne uide vlak za Perugia. Preden gre, pravi, da doslej ni imela priložnosti, da bi se s kom pogovarjala o sebi.

Tako. Tutto il mondo é paese, si pravim.

In si mislim, da sem ji pozabil povedati, naj naočnike, ko jih nujno ne potrebuje, dà v torbico.

V rimski gostilni, ob 21-ih

Gospodarjeva hčerka ponavlja zemljepis. Kam se iziiva-jo italijanske reke?

Spomnil sem se na moža s kitaro, ki nam je na Capriju razveseljeval kosilo. Ugotavljam, da bi iz vsakega dnevnika, ko bi človek vse opisoval, lahko nastala knjiga. Privlačna knjiga.

Mika me, da bi se pomenil z dekleti, ki so me ogovorile, ko sem s postaje Termini obrnil sem. Mogoče ne bi niti odgovarjale. Mogoče bi me ozmerjale, ker da z mano zgubljajo čas. Dekleta njihove starosti sedijo pred katedrom, ko jim razlagam Danteja.

Našel sem Chaboda! **L'idea di nazione**. Ponatis, 1972. Je proti nacionalizmu, ampak za pravo pojmovanje in vrednotenje narodnega. Začel sem že brati. Tudi predavanja v Sorrentu so prinesla nekaj novih pogledov na to vprašanje. Strukturalizem bo dobra metoda, to mi je zdaj potrdilo nekaj odličnih znanstvenikov.

V. Z.

GROŽNJA

*Kako da danes pesem ne pomaga
čez skalni grič te dolge ure dneva?
Pel v mrazu sem o mladem letu, draga,
prišlo je: pesem prazna mi odmeva.*

*To bo pač nekaj dni, potem poletje
opeval bom, nato trgatev, vino,
nakar se vrne up na novo cvetje
in spet prebil bom zimske dni sivino.*

*Obljuba srečanja s teboj me vodi,
če ne, bi zlomil pesmi plava krila
in vražja ji pripel v posmeh usodi,
da bi pošast gorjá v krohot planila.*

*Poj, pesem, silim te, če ne podobo
zmaličim ti, da se ne boš spoznala!
Začaram te lahko v strupeno gobo!
No, poj, poglej, vse to pe bila šala.*

(Iz »Prostora in časa« str. 1/2, 1973)

O SLOVENSTVU DANES

V zadnjih letih sem slišal in bral o narodnostnem vprašanju že vse mogoče in nemogoče. Da je dandanes narod nesmisel; da je slovenski narod še posebej nekako nerentabilen, to se pravo nepotreben in celo škodljiv za osebne koristi in svobodo posameznika; da je nekakšno koristiljubno lovišče »elit«, predvsem še slovenskih književnikov; da so si naše manjšine same krive, ker jih preganjajo, zakaj pa so se upirale večinskim narodom; da smo ga najbrž poľomili, ker smo se ločili od Avstro-Ogrske; da je slovenski jezik nesmiselna pregrada znanosti; da je vrhunska znanost pri nas neuresničljiva in da bi zato naše univerze izdelovale znanstveniške polizdelke za velike države; da bi morali v imcnu popolne osebne svobode skrbeti za tako izobrazbo naših otrok, ki bi jim omogočala, da bi se lahko brez prevelikih težav potujčili, če bi jim to ekonomsko kazalo; in mogoče še kaj podobnega. Z drugo besedo, da je slovenski narod vsestranski nerentabilen nesmisel, ki bi ga bilo v interesu posameznika najboljše odpraviti.

Res je, da si večji del teh »teorij« posameznih avtorjev medsebojno nasprotuje in se celo izključuje; res je tudi, da je to pisanje v glavnem vezanje učenih otrobov in razkazovanje umišljene duhovne »elitnosti« njihovih avtorjev; res je tudi, da so že na prvi pogled neuresničljive, saj so popolnoma skregane z resničnimi možnostmi in da so torej neposredno neškodljive. Kljub temu pa so neljub pojav, ki lahko zanese nepotrebno zmedo v glave mladih ljudi, ki se hitro ogrejejo za vse nenavadno in novo. Tako zanašanje

nereda in zmede v že takó ne preveč urejeno narodno okolje pa je pri tako skromnem številu prebivalstva, kot je naše, vse nekaj drugega kot pri velikih narodih, kjer se preprosto izgubi kot ena izmed drobnarij. Propagiranje takih idej namreč lahko sproži miselne tokove, ki lahko z nadaljnjim razvojem v moralnem pa tudi fizičnem obsegu odtegne naši narodni skupnosti občutno število zmožnih in za skupnost prepotrebnih ljudi. Mi pa moramo, glede na ozemeljsko in številčno omejenost, če se želimo ohraniti kot narod, skrbeti za čim večjo enotnost in paziti na vsakega človeka, da se nam ne odtegne. Drugače se nam lahko zgodi, da pademo pod kritično mejo, ki je potrebna, da se narod lahko obnavlja, utrjuje in napreduje. Nisem znanstvenik, da bi lahko rekel, kje je ta kritična meja. Vsekakor pa je odvisna od številčnosti, s katero sta zvezana tako ekonomska podlaga kot tudi možnost obnavljanja. Po domače povedano: če bi nas bilo na primer polovico manj, kot nas je, bi najbrž postalo hudo dvomljivo, ali bi zmogli imeti vse, kar je dandanes potrebno za polnopraven kulturni narod (popolno univerzo, vse mogoče visoke in tehnične šole, časopisje, gledališča, televizijo, radio, film, akademijo, in še marsikaj). Nazorno opozorilo, do kakšnega stanja bi lahko prišlo, sta naši dve manjšini (pa še ti imata vendar nekakšno zaslombo v matični domovini). In poleg tega ne smemo pozabiti, kakšne posledice bi tako razkrojeno narodno čustvo lahko imelo v morebitnih usodnih trenutkih, v vojni, večjih neredih, zunanjih pritiskih (ravnodušnost, zmeda, vohunstvo, izdajalstvo, ovaduštvo). Kdo ve. Kljub temu, da sem tu šel zaradi jasnosti v skrajnost, pa mislim, da je to večstransko pocingljanje z različnimi protinarodnimi teorijami, ki so se ga v zboru in v imenu »absolutne« svobode podstopili goethejanski črnošolci, blago rečeno popolnoma odveč.

Prav zares se sprašujem, čemu sploh nenadoma to razvneto, učeno prerekanje o nesmiselnosti narodnosti in posebej še naše. Kaj avtorje toliko žuli v glavah, čemu jim je obstoj slovenskega naroda toliko na poti? Če sem prav

razumel (članki, o katerih govorim, so deloma precej zmedeni), naj bi Slovenci s prostovoljnim potujčenjem samih sebe dosegali za posameznika ekonomske prednosti, pa tudi večjo svobodo svojega ustvarjalnega duha in sploh »občutja«; poleg tega pa bi zato mnoge stvari postale tudi nekoliko bolj rentabilne; vrh vsega pa je to še »napredno« v duhu svetovnih in družbenih tokov, saj se ves svet poenotuje in združuje. Kako svetel cilj! Vreden svojih prerokov

Res ne mislim polemizirati s takimi vizijami. Kljub temu pa se mi ob tem vsiljuje nekaj misli.

Napad na slovenski narod je v bistvu napad na slovenski jezik, pa čeprav nihče od piscev samega jezika ne napada ali ga celo izvzema iz svojih teorij o ukinitvi. Čeprav nekega naroda nikakor ne moremo enačiti s samim jezikom, se domala vse teorije strinjajo s tem, da je jezik ena izmed glavnih, skoraj gotovo pa tudi njegova najpomembnejša sestavina. Vsaj za slovenščino to nedvomno drži. Zgodovinskih dokazov ne bom navajal, saj so splošno znani. Rad pa bi opozoril na tole: po življenjskih navadah, načinu življenja, izobrazbi, splošni miselnosti itd. se današnji Slovenec prav v ničemer bistveno ne loči od kateregakoli zahodnega Evropejca; tudi civiliziran je nekako v evropskem poprečju; prav tako se lahko prosto giblje in izmenjava kulturne dobrine: bere lahko knjige, katerekoli hoče in v kateremkoli jeziku, posluša lahko najrazličnejše radijske postaje, gleda filme z vsega sveta. Omejen je pri nekaterih rečeh, pač toliko kot katerikoli drugi Evropejec, ki ne živi v svetovnih središčih. Pri »ukinjanju« slovenskega naroda gre torej predvsem za opustitev slovenščine. Edino do tega bi namreč v bistvu prišlo, če se bi odločil, da bo postal na primer Nемец? Do neke meje bi bilo za zelo koristoljubne ljudi smiselno, če bi se odločili za drugo državo, ker so tam, po njihovem morebiti boljši zakoni, večji red ali lažje življenje. In če jim je do tega, lahko to tudi store, kot jih je v zadnjih letih že toliko. Ampak zakaj bi bilo zaradi tega potrebno pisati učne članke in odpravljati narod? Mimorede, ti prostovoljni potujčenci so prav hvaležen vir spo-

znanj, da drugod po svetu niso tako grozno internacionalistično gostoljubni, kot bi radi bili pri nas, tudi do prostovoljno ukinjajočih se Slovencev ne. Da o tistih drugih za Karavankami sploh ne govorimo. Tam je lep zgled potomcev tistih nespametnih očetov, ki so nasedli takratnim podobnim modrijanstvom o »napredni republiki« in »srednji Evropi«. In obenem je ta ista Koroška prelep zgled, kakšna bi bila danes vsa Slovenija, ko bi bila ostala v okviru Avstrije, po čemer vzdihujejo nekateri. Saj ni vredno besed! Take internacionalistične »napredne« teorije o breznarodnosti in enem ali dveh svetovnih jezikih, za katero naj bi se žrtvovali mali narodi in mali jeziki, si izmišljajo modrijani in ciniki tistih velikih držav ali narodov, ki vedo, da se njim samim ne more zgoditi nič podobnega, da pa na ta račun mogoče lahko pridobijo večjo politično in duhovno oblast ali vpliv; skratka, imperialisti in velikonarodni nacionalisti. In res čuden način mišljenja, če ne gre pri tem za kaj manj opravičljivega, morajo imeti tisti prpadniki manjših narodnih teles, ko prevzemajo tako prozorne ideje, ki vsaj na sedanji stopnji človeštva pomenijo samo smrt za majhne narode in jezike, ne da bi pri tem res mogla nastati kakršnakoli breznarodna družba ali kak svetovni jezik.

Seveda nas zgodovina uči, da narodi nastajajo in umirajo. Toda takrat, ko pride njihov čas. Tudi vsak posameznik prav za gotovo ve, da bo slednjič le umrl, pa zato kljub temu živi in dela, dokler more. In še ko ne more več, se zateka k zdravniku, da bi svoje bivanje podaljshal. Preroki, o katerih govorim, pa v cvetu narodovih let predlagajo svojo nihilistično rešitev: samomor. In to brez pravega vzroka, kar tako, niču na čast!

Slovenski jezik je kot vsak jezik samosvoj organizem, ena zmed rož, en čudež narave. To, da so druge rože večje ali da jih je več, še ne pomeni, da so zato vredne več kot naša. Kajti take, kot je naša, ni nikjer drugje na vsem širnem svetu. Kdo ima pravico, da bi to rožo, to pisanost narave, izruval in namesto nje posadil druge? In kdo je tisti dvoličnež, ki bi to storil pri tem, ko skrbimo za redke rast-

line in živali, da bi s tem ohranili vse, kar je ustvarila narava? Politikanti, profitarji in dvomljivi ideologi pa bi najraje na vsem širnem svetu videli samo travo, travo, na njej pa same krave, krave, krave, ki bi dajale samo mleko, mleko, mleko.

Narod nastane zato, ker tako hočejo najrazličnejši vzroki. In z jezikom je prav tako. Dokler ne nastopijo vzroki, ki zahtevajo njun konec, sta oba dejstvo, o katerem ni da bi izgubljali preveč besed. Nesmiselno se je spraševati, kaj bi bilo boljše ali slabše, cenejše ali dražje, če bi bilo drugače, kot je. En stroj potrebuje za svoj tek takšna kolesca, drugi drugačna, eden manjša, drugi večja. Komur pa so ta kolesca za njegove resnične ali umišljene sposobnosti vendar premajhna, in tak, ki se brez bolečine lahko odloči po izreku »ubi bene ibi patria« — ta naj odide za svojimi cilji trezno in v prijateljstvu, ne da bi sejal seme dvoma in razdora ali še kaj hujšega. Preveč znoja, solza pa tudi krvi je preteklo za ta narod, jezik in to malo domovino, da bi imel kdorkoli do tega kakršnokoli, tudi najmanjšo pravico. Pred tistimi, ki ostajamo tu, pa stoji dolžnost da na vseh poljih ustvarimo čimveč vrednega, takega, na kar se bodo naši zanamci lahko oprli, tako kot tudi sami iščemo opore za življenje v velikih stvareh, ki so nam jih zapustili naši predniki.

Za svetel zgled vesplošnega svetovnega združevanja pa najprej počakajmo, da se bodo svoji narodnosti in jeziku odpovedali Italijani, Nemci, Francozi, ali pa vsaj (manjši!) Madžari in še kdo. Njihov zgled se bo pri združevanju vsaj resnično nekoliko poznal, naš se ne bi, saj bi bil preznaten. Če bodo to kdaj storili, bomo še zmerom imeli čas, da se jim pridružimo. Dotlej pa naj ne v tej ne v oni obliki ne mečimo od sebe v tuje malhe tistega, za kar nas nihče ne prosi.

LUKA SIENČNIK

PREDAVANJE PRED SLOVENSKIMI KOROŠKIMI OBČINSKIMI ODBORNIKI

Bilo je leta 1952, ko so se v Dobrli vasi zbrali slovenski mandatarji okraja Velikovec. Vabljeni so bili samo tisti člani občinskih in kmetijskih odborov, ki so bili izvoljeni na samostojnih listah, ki torej v te odbore niso prišli preko SPÖ ali ÖVP. Ker se te avstrijske stranke smatrajo za nemške in je seveda tudi njih politika nemška, od njih nikakor ni pričakovati, da bi svojim članom dovolile, da bi se smeli udeleževati v narodno-slovenskem smislu. Podvreči se morajo strankini disciplini in zato tako izvoljene mandatarje nikakor ne moremo smatrati za zastopnike Slovencev. Zato jih tudi nismo vabili.

Udeležba na tem sestanku je bila zelo dobra. Prišlo jih je okrog 30. Torej skorajda vsi vabljeni. Ta sestanek je bil sklican v dobi, ko je naš notranji razdor bil že v največjem razmahu. Ta notranja razprtija je bila tudi vzrok, da se je ta sestanek sploh sklical. Pod vtisom te naše notranje krize je potekala tudi vsa debata. Bili smo prepričani, da imamo mi, ki smo edino bili na povsem demokratičen način od naroda voljeni, pravico in dolžnost, da poskušamo doseči spravo ali vsaj izboljšanje tedanje situacije.

Zgornje predavanje je dr. Luka Sienčnik imel pred občinskimi volitvami na Koroškem, kljub temu ga zdaj objavljamo, da bodo ob nazornem prikazu naši bralci uvideli nujnost samostojnega nastopa ogrožene narodne skupnosti.

Meni se je pri tem sestanku poverila naloga, da pri obeh centralnih organizacijah storim primerne korake, ki naj bi privedli k spravi. V Celovcu sem potem imel skupen sestanek z zastopnikoma obeh organizacij. Odziva nismo našli nobenega. Čas še ni bil zrel.

Pri naših centralnih organizacijah je politika šla naprej po poti pogube. Prepir in medsebojno blatenje se je nadaljevalo. Obe strani sta se bolj ali manj udinjali njim ideološko sorodnim avstrijskim strankam, ne da bi jim uspelo v njih dobiti večjih olajšav za koroške Slovence.

Vladujoča SPÖ tudi v tem času ni napravila ničesar, kar bi zagotovilo ali olajšalo naš narodni obstoj. Vodilno geslo je pri SPÖ bilo, o koroških Slovencih kolikor mogoče nič govoriti, na zunaj delati tako, kot da jih ni. Potovati od časa do časa v Ljubljano in tam zatrijevati, da je na Koroškem med obema narodoma najlepše sožitje. V resnici pa je pod krinko »mirnega sožitja« narod umiral z usodepolno naglico.

V to dobo splošnega narodnega razkroja koroških Slovencev je prišla ustanovitev slovenske gimnazije v Celovcu. Namen tega koraka ÖVP-jevske dunajske vlade je bil svetovni javnosti dati videz, da se je na Koroškem v izpolnitvi člena 7 državne pogodbe Slovencem le nekaj dalo. Ta šola je bila ustanovljena v trdnem prepričanju, da itak ne bo uspela. Saj je na ljudskih šolah število k slovenskemu pouku prijavljenih otrok že tedaj bilo izredno nizko, Celovski vladni krogi so bili mnenja, da bo prijav za slovensko gimnazijo še manj in da se bo ta šola v najkasneje treh letih sama likvidirala. Vsi pa so prezrli, da je koroškim Slovencem kljub notranjim razprtijam ostalo še zdravo jedro, da je v njih sredi bilo še nekaj odličnih, vplivnih in delavnih mož, okrog katerih se je izkristalizirala volja naroda, da hoče živeti in ti so dali slovenski gimnaziji rast in življenje.

Omenil sem že, da sem po sestanku v Dobrli vasi imel razgovor s slovenskimi političnimi predstavniki v Celovcu. Odklonilno stališče so utemeljevali z dvema ugovoroma. In sicer:

PRVI UGOVOR, ki sem ga slišal, je bil, da bi mi potem, ko bi se združili v močno skupno fronto pri Heimatdienstu izzvali enako močne ali še močnejše protiukrepe.

Ta ugovor je naravnost naiven in otročji. Povsem jasno nam mora biti, da pardona od naših nasprotnikov nismo imeli in tudi nimamo pričakovati nobeneba, razen če nas bodo smatrali še za povsem nenevarne. Zavedajmo se, da nas naš narodni nasprotnik stalno ostro opazuje, da sledi vsakemu našemu koraku, da je in bo vsako naše delo poskušal ovirati in osebe, ki so narodno aktivne, poskušal oškodovati. Ustrahovanje jim bo pri tem lažje, čim manjši je krog narodnih delavcev. Najmanj bi se posameznikom bilo treba bati, če bi bili vsi koroški Slovenci narodno zavedni. Tedaj bi tudi občine južne Koroške bile v slovenskih rokah in bi lahko uspešno delale v smislu ohranitve koroških Slovencev.

DRUGI UGOVOR je navajal staro, a povsem napačno trditev, da se na Koroškem s tem, da samostojno nastopamo, pokažemo koliko nas je. K temu je sledeče pripomniti.

Imejmo pred očmi, da velika večina koroških Slovencev voli SPO in ÖVP. To je znano nam kakor tudi našim nasprotnikom in vendar ta okolnost večinske stranke zelo rade zamolčijo, zato je tem bolj potrebno, da mi vedno in vedno spet na to opozarjamo. Mi nikakor ne smemo dopuščati, da bi se z nemške strani samo tisti glasovi šteli za slovenske, ki so bili oddani na posebne liste s slovenskimi kandidati. Ko so koroški Slovenci po nekaterih občinah postavili lastne občinske liste, se je na teh listah izvoljene mandatarje ovtomatično smatralo za zastopnike Slovencev. Pri ob-

činskih sejah se je od njih pričakovalo, da bodo oni in le oni zastopali interese Slovencev. Če pa na takšni »slovenski listi«, kakor so jo hitro imenovali, ni bil nihče izvoljen, se je v tisti občini postopalo, kot da Slovencev tam ni. Število na takih listah izvoljenih mandatarjev je po navadi razmeroma majhno in zato je tudi njih stališče v občinski sobi težavno, kakor bomo še pozneje videli.

Izkušnje po občinskih sobah so pokazale, da se vsi glasovi SPO ali ÖVP štejejo za nemške glasove in mandatarji teh strank se smatrajo za nemške mandatarje in ti ne čutijo v sebi prav nobene potrebe, da bi zastopali tudi narodnostne interese tistih Slovencev, ki so jih volili. Slovenski glasovi dani tem strankam, so torej za slovenski narod povsem zgubljeni.

Ne pozabimo, da se je prepir v naše vrste vnesel šele tedaj, ko so se koroški Slovenci začeli strankarsko opredeljevati. Upravičen je torej sum, da so nam ga zavestno vtihotapile večinske stranke. To je vzrok več, da naš notranji razdor odložimo in da po občinah nastopimo skupno. Za našo narodno dolžnost moramo smatrati vsa prizadevanja, da v naši volilni stranki ali skupnosti zberemo kolikor mogoče veliko število slovenskih glasov. Čim več jih bo, tem lažje se nam bo v občinskih sobah godilo. Da bi pod danimi okoliščinami lahko združili vse Slovence, je iluzorno, ker oportunistov, ki bodo iz raznih vzrokov volili avstrijske večinske stranke, se bo še vedno našlo dovolj. Nevarnosti, da bi se koroški Slovenci znašli v eni stranki, torej ni nobene. In če bi se zbrali vsi v eni stranki, bi nas bilo toliko, da bi se nas ustrašili.

Ker pa nemško-avstrijske stranke bodisi SPO ali ÖVP ne morejo iz svoje nacionalno-šovinistične kože tudi v tej dobi tako imenovanega »mirnega sožitja«, niso bile sposobne ali tudi niso hotele iz svojih vrst odstraniti šovinističnega

duha. Nasprotno, zavestno so ga gojile, ker so mnenja, kot kaže, da le na ta način lahko obdržijo svoje volilne kadre. Prav izrazito je to prišlo do izbruha ob priliki proslave 50-letnice plebiscita. Ta proslava se je postavila na povsem nemškonacionalno osnovo. Bila je proslava po geslu »Sieg in deutscher Nacht«. Uprizoritелji so pozabili, da leta 1920 ni bila zmaga nemštva nad Slovenci, temveč da so koroški Slovenci sami bili tisti, ki so iz gospodarskih in drugih vzrokov odločili plebiscit v avstrijski prid. To je moral potrditi celo sam Martin Wutte, sicer nam nenaklonjeni in pristranski zgodovinar. To se z drugimi besedami povedano pravi, da je južna Koroška leta 1920 bila še pretežno slovenska, torej pretežni last tistega naroda, katerega bi se danes najraje zamolčalo.

Da bi se koroškim Slovencem odločitev za Avstrijo olajšala, so se jim od deželnih oblasti dale razne obljube. Na vse te obljube so ob plebiscitarni proslavi pozabili. Delali so tako, kot da Slovencev ni več, delali so tako, kot da je zmaga nemštva nad koroškimi Slovenci že popolna.

Spričo takšnega ob plebiscitarni proslavi demonstriranega zgodovinskega potvarjanja in omalovaževanja koroških Slovencev je čaša potrpežljivosti prekipela. Na Koroškem so se začeli kazati prvi rahli znaki odpora. V Ljubljani so se najprvo oglasili slovenski znanstveniki in potem še akademska mladina.

Pri vladnih krogih na koroškem je za nas vse šlo po stari preizkušeni poti »mirnega sožitja«. Nekateri nemški prenapeteži so si er poskušali z ostrejšim kurzom, a ko se je za koroške razmere začela zanimati svetovna javnost, so se zavedli svoje krivde in se spet umaknili. Navedem samo potek procesa proti študentu Marjanu Šturmu.

Proslave, kot je bila 50-letnica plebiscita in v manjši meri tudi vsakoletne plebiscitne proslave, imajo dvojen namen,

zato jih tudi ne morejo opustiti, čeravno je v deželnem zboru že zdavnaj bilo sklenjeno, da se bodo v bodoče opustile. Enkrat se hoče s temi proslavami ustrahovati slovenski element. Mnenja so, da je tem Slovencem treba vedno znova predočiti, kako majhen in brezpomemben narod so. Na drugi strani pa je v nemškem življu treba krepiti zavest koroštva. Treba jim je vedno znova pokazati, da se še ni pozabilo tradicije plebiscitnih časov. Do gotove mere pa so te proslave potrebne tudi vladajoči SPO, da ja nihče ne bi podvomil o njeni nacionalnosti.

Da pa vladajoča SPO ni samo iz volilno-taktičnih ozirov, to se pravi iz strahu, da ne bi zgubila volivcev, protislovenska, ampak da je tudi v svojem bistvu velenemškega duha, pokaže s tem, da skrbno pazi na to, da ja ne bi kakšen narodno zaveden Slovenec v stranki dosegel vodilnega mesta.

Oglejmo si podrobneje politiko koroške SPO, ki je pri nas vso povojno dobo imela oblast nepretrgoma v svojih rokah. Pri njej je še vedno bilo tako, da so Slovenci bili sicer pridno plačujoči člani, a govoriti niso smeli dosti. Politika koroške SPO je bila vedno velenemška in ne internacionalna, kot bi se od nje moralo pričakovati. Ker je na Koroškem socializem nemštvo bil vedno v korist, mu tudi nacizem ni storil nič hudega. Ob življenje v KZ je prišel le en vodilni socialist in še ta je bil Slovenec — Falej iz Lipe pri Vrbi. On je bil tudi edini, ki se je pri socialistih povzpел do vodilnega mesta.

Koroški socialisti so ostali zvesti stari koroški tradiciji pomenčevanja. Oni nadaljujejo delo, ki so ga začeli velenemci in liberalci za časa Janežiča in Majerja Ziljskega. Ali, ki so ga nadaljevali za časa prve avstrijske republike krščanski socialisti in pod Landbundom prikriti nacisti, ko Slovenec na Koroškem ni mogel dobiti javne službe. Koroški socialisti tudi za časa druge avstrijske republike, ko so že imeli vso oblast

v deželi, niso pripoznali dela in zaslug dr. Petka, njegove hčere in drugih slovenskih profesorjev, ki imajo vsi le to napako, da so Slovenci. Dr. Tischlerju so se po sili razmer oddolžili šele zelo pozno.

Nastavitev dr. Apovnika, kateremu k temu čestitamo, pri okrajnem glavarstvu v Velikovcu in Vladimira Prušnika za učitelja petja na šoli v Železni Kapli, sta edina primera, ki bi jih mogel navesti, da sta sad sodelovanja ZSO in SPO, pri čemer primer dr. Apovnika ni nič izrednega, če se Slovence smatra za enakopravne državljane. Vprašati se moramo, ali je osebni uspeh nekaterih redkih izravnal škodo, ki je s tem sodelovanjem nastala na narodnem telesu? Ne! Da je to sodelovanje bilo brez dvoma v našo narodno škodo, je nam dokaz hitrost germanizacije, ki je prav v tej dobi bistveno napredovala. Naši otroci po naših vaseh govore nemško, kot še nikoli prej. Vera v naš slovenski narod je opešala, zaupanje v vodstvo se je zgubilo. Koroški Slovenci se zaradi pobratimstva med vrhovi deželnih oblasti in političnimi vrhovi v Ljubljani čutijo tudi od materinskega naroda izdani.

Oglejmo si še enkrat notranje delo v občinski sobi. Predstojnik občine je župan. On reprezentira občino, porazdeljuje delo v občinski pisarni in je zanj odgovoren. On sklicuje in vodi občinske seje.

V njegovo kompetenco spada še cela vrsta drugih poslov, ki jih lahko rešuje povsem samovoljno. To se pravi: v praksi bo verjetno tako, da napravi vse sporazumno s svojo frakcijo.

Njemu ob strani stoji občinsko predstojništvo (Gemeindevorstand).

Ta sestoji pri 1000 prebivalcih in 9 mandatih iz 3 članov,
2000 prebivalcih in 11 mandatih iz 4 članov,
3000 prebivalcih in 11 mandatih iz 5 članov,

6000 prebivalcih in 17 mandatih iz 6 članov,
več kot 6000 prebivalcih in 17 mandatih iz 7 članov.

To občinsko predstojništvo, ki sestoji iz župana in vodij vseh velikih frakcij, ki so po formuli Hondtsche dosegle količnik, kateri jim omogoči vstop v ta odbor. V večini naših občin sta v njem zastopani samo frakciji SPO in ÖVP. To občinsko predstavništvo, ki ga pred vsako sejo skliče župan, obravnava celoten program prihodnje seje točko za točko tako dolgo, dokler si niso vsi edini. Če se v kateri točki ne morejo sporazumeti, se ta točka ne postavi na dnevni red prihodnje seje. Po seji občinskega predstavništva župan še skliče občinsko sejo. Vodje frakcij, ki so, kakor že rečeno, vedno v občinskem predstavništvu, nato skličejo svoje frakcije in z njim še enkrat obravnavajo celotni program prihodnje občinske seje, točko za točko. Od prepričevalnega talenta vodij frakcij je odvisno, če spravi vse svoje frakcijske mandatarje na skupno linijo. Če se to ne posreči, se mora manjšina frakcije podvreči večini, tako da frakcija pri občinski seji more nastopiti kot celota.

V primeru, da se pri debati pri občinski seji pokažejo bistveno novi nazori (ki se dostikrat morejo vnesti v debato ravno od mandatarjev frakcij, ki v predstojništvu niso zastopane) in obstoji nevarnost, da frakcija ne bo več enotna, tedaj lahko katerikoli mandatar dotične frakcije (po navadi je to vodja frakcije sam), predlaga prekinitev seje. Župan ta predlog da na glasovanje in po navadi se temu tudi ugodi. Frakcija, katera je prekinitev predlagala, se nato sestane v posebni sobi, da na novo ugotovi svoje stališče. Potem se občinska seja spet otvori in so si potem spet vsi edini.

Položaj mandatarja ali mandatarjev, ki zaradi malega števila glasov niso zastopani v občinskem predstavništvu, je zelo težaven. Oni morejo še le od poteka seje in debate skle-

pati, za kaj sploh gre. Vsak mandatar ima sicer pravico vpogleda v celotno gradivo, ki se je od župana in občinskega predstojništva pripravilo za to sejo, a iz tega vpogleda navadno tudi ne more postati pameten. Na vsak način bi bilo bolje, če bi mogel prisostvovati sejam predstojništva in četudi samo kot opazovalec. To pa je nedopustno. Za na ta način izoliranega mandatarja obstoji nevarnost, da poteku seje ne bo mogel slediti, da zato tudi ne bo mogel posegati v debato ali, če bo v debato posegel, je nevarnost, da se bo zaradi neinformiranosti osmešil.

Kakšne pravice ima vsak mandatar:

1. sme prisostvovati vsem občinskim sejam, tudi zoupnim;
2. sme pri občinskih sejah posegati v debato in staviti predloge;
3. more biti voljen v predstojništvo in pododbore, kolikor to dovoli Hondscheva formula. Tam ima pravico predlagati in glasovati;
4. Prisostvovati kot opazovalec vsem sejam pododborov, kolikor zanje sploh zve;
5. ima vpogled v akte, ki so se obravnavali pri seji občinskega predstavništva. Nadalje v protokole občinskih sej in pododborov.

Vse zgoraj navedene pravice mandatarjev so za mandatarje majhnih frakcij le majhnega pomena.

Zaključki in sklepi, ki sledijo iz vsega zgoraj navedenega:

1. Stremeti moramo za tem, da v vsaki občini dvojezičnega ozemlja dosežemo čim več glasov in s tem tudi večje

število mandatov, ker le potem bomo lahko uspešno zastopali slovenske interese. To je mogoče le, če so vsi, ki se zavestno štejejo k slovenskemu narodu, zberejo v eno volivno skupnost, ne oziraje se na ideološko opredelitev. Vedno moramo imeti pred očmi, da imamo na nasprotni strani, kadar gre za narodnostna vprašanja, proti sebi brezpogojno združeno SPÖ in ÖVP, ki takrat ne poznata medsebojnih ideoloških razlik.

Sodelovanje in kandidiranje pri nemških strankah bi moglo biti Slovincem dovoljeno le tedaj, če bi od večinskih strank bila dana garancija, da se bo tisti Slovenc v njihovih vrstah tudi kot Slovenec mogel uveljavljati. Ta pogoj pa do sedaj še ni bil dan nikoli. Kandidate na nemških listah postavljajo lokalna strankina vodstva po navodilih od zgoraj, to je okrajnih vodstev SPÖ in ÖVP, v kočljivih primerih celo po nasvetu deželnih vodstev. Ker pa so vsi ti forumi že po tradiciji Slovincem nenaklonjeni, ni pričakovati, da bi zavednega Slovenca dali na mesto, kjer bi mogel biti tudi izvoljen.

Da bi se v bodoče izognili takšnim samovoljnim, osebnim koristim mogoče ustrežajočim, a narodni stvari škodljivim, kandidaturam, bi bilo dobro, če bi se ustanovil nekak narodni odbor, ki bi edini imel pravico, da presodi, ali je kandidatura enega ali drugega koroškega Slovenca na volilni listi katerekoli večinske stranke v našo narodno korist ali škodo. Na ta način bi se v bodoče izognili izigravanjem po večinskih strankah.

Na žalost avstrijskim političnim strankam vedno znova uspe istovetiti strankarske interese z nalogami oblasti. Po avstrijski ustavi in ustavi vsake civilizirane države mora biti oblast popolnoma nevtralna. Delovanje mandatarjev se bo v bodoče moralo usmeriti tudi v to, da bomo očili delo oblasti od dela strank. Primeri nam kažejo, da smo še daleč od tega.

2. Da smo danes po naših občinah prišli v tako težavno stanje, se imamo v veliki meri zahvaliti našemu tisku in skupinam, ki stoje za njim. Pisanje in medsebojno blatenje, ki je še do nedavnega bilo na dnevnem redu, se je našemu človeku na vasi pristudilo. Posledica je bila, da se naših listov po vaseh ne bere več v takšni meri, kot bi to bilo želeli.

Danes na vaseh, kjer je bil pred prvo svetovno vojno še skorajda pri vsaki hiši slovenski tednik »Mir« in se je za časa I. avstrijske republike mnogo bral »Koroški Slovenec«, so samo še dve ali tri hiše, kjer imajo »Tednik«, »Vestnik« pa še manj. Je to žalostno stanje, v katero smo zabredli po lastni krivdi. Nastane vprašanje, kako naj se naši ljudje v bodoče obveščajo o slovenskih zadevah, ko ne berejo več slovenskih listov. Nemški listi jim o naših problemih ne nudijo nič in če že kaj poročajo, je to pokazano v nemški luči.

3. Potrebna je večja povezava z matičnim narodom:

a) stremeti moramo za tem, da se bodo predvsem slovenski mandatarji avstrijskih občin povezovali z občinskimi mandatarji onstran meje. Tirolska naj bi nam bila za zgled. Povezana naj ne bi bila samo oficialna od župana do župana, temveč naj bi bil namen te povezave krepitev slovenskega elementa na Koroškem. Pri tem pričakujemo, da bo zaveden Slovenec v očeh čezmejskih mandatarjev veljal več kot tisti, ki se šele ob kozarcu vina spomni, da tudi on zna slovensko. Povezava naj bi bila torej predvsem z narodno zavednimi koroškimi Slovenci. Takšna povezava bi šele tvorila tisti most, o katerem se tako rado govori. Do danes je žal bilo tako, da smo bili le hrbet, po katerem so hodili oficialni politiki in si preko nas zatrjevali, da je na Koroškem vse v najlepšem redu;

b) naše kulturne organizacije naj bi v večji meri navezovali tesne stike s kulturnimi društvi onstran meje. V zadnjem

času kažejo kulturna društva v Sloveniji za naše kulturno udejstvovanje veliko zanimanja. Ona nam hočejo pomagati. To priložnost je treba izrabiti in železo kovati, dokler je še vroče;

c) naša mladina v šolski in pošolski dobi naj bi se povezovala z mladino onstran meje. Organizirali naj bi se v dneh, ko pri nas ni šole, obiski obmejnih šol onstran meje, da naši otroci vidijo, kakšno je vzdušje v pravih slovenskih šolah. Naša slovenska mladina naj bi obiskovala mladino onstran meje in oni naj bi prišli k nam, da se medsebojno spoznajo in da imajo možnost spoznati in vzljubiti slovenski narod in našo slovensko koroško domovino. Vse to je naravno in bi moralo že zdavnaj biti;

d) naše slovensko športno društvo naj bi šlo tekmovati tudi v Slovenijo. Takšni športni stiki bi našemu društvu gotovo dali še več športnega elana.

4. Vsak slovenski občinski mandatar naj se zaveda, da je od koroškega slovenskega ljudstva voljeni predstavnik Slovencev svojega kraja. To je častna naloga, ki mu sicer nalaga težke dolžnosti, a ki mu da pravico zahtevati, da se kot takšen tudi vsestransko upošteva. On edini je upravičen predstavljati Slovence določenega kraja.

Vse to, o čemer sem sedaj govoril, nas ne sme ustrašiti, temveč le opogumiti za nadaljnje delo, kajti slovenski narod je preživel še dosti hujše preizkušnje. Tudi v najnovejši dobi!

V zvezi z zadnjim ljudskim štetjem je bil v tisku govor tudi o številu slovenskega prebivalstva v Trstu in njegovi okolici med prvo svetovno vojno. Pri tem so bili omenjeni tudi slovenski osnovnošolski otroci. Da bomo imeli jasno podobo o številu vseh šolarjev (italijanskih, slovenskih in nemških) v letih 1913-14 in 1916-17 objavljamo sledeči pregled. Ljubeznivo nam ga je priskrbel prof. Anton Kacin, za kar se mu iskreno zahvaljujemo.

PROSPECTUS OSNOVNIH IN MEŠČANSKIH ŠOL NA KONCU ŠOLSKEGA LETA 1913-1914 V TRŽAŠKEM DEKANATU

A. V TRŽASKEM MESTU

občinske osnovne in meščanske šole z italijanskim učnim jezikom:

348 razredov
8679 dečkov
8519 deklic

zasebne šole s pravico javnosti:

Notre Dame di Sion

osnovna in meščanska šola z italijanskim in nemškim oddelkom (število razredov in učencev ni navedeno)

osnovna osemrazredna šola v benediktinskem samostanu (število razredov in učencev ni navedeno)

osnovna šola v sirotišču sv. Jožefa

osnovna šola v zavodu »Albertinum«
 osnovna šole v zavodu »Elisabettino«
 (število razredov in učencev ni navedeno)

osnovna šola v ulici Stadion:

32 razredov
 125 dečkov
 742 deklic

c. kr. nemške osnovne in meščanske šole (za dečke v ul. Sanità; za deklice v ul. S. Giorgio):

45 razredov
 840 dečkov
 1020 deklic

c. kr. osnovna šola v ul. Fontana in šola evangeljske občine (z nemškim učnim jezikom; z moškim in ženskim oddelkom):

652 dečkov
 810 deklic

c. kr. slovensko-nemška pripravnica
 (brez podatkov)

javne osnovne šole Družbe sv. Cirila in Metoda pri Svetem Jakobu in v ul. Acquedotto (viale XX settembre) — slovenske z deškim in deklškim oddelkom:

43 razredov
 1120 dečkov
 1128 deklic

B V TRŽAŠKIH PREDMESTJIH

občinske slovenske osnovne šole v Barkovljah, Rojanu, Vrdeli in Škednju (Sylvula):

44 razredov
2263 učencev

občinske italijanske osnovne šole v Barkovljah, Rojanu, Vrdeli in v Škednju (Sylvula):

38 razredov
1581 učencev

zasebna nemška šola v Škednju:

4 razredi
112 učencev

(Curia Episcopalis - Folium dioecesanum 1915, str. 30. sl.)

**PROSPECTUS OSNOVNIH IN MEŠČANSKIH ŠOL
V TRŽAŠKEM DEKANATU NA KONCU ŠOLSKEGA
LETA 1916-17**

A. V TRŽAŠKEM MESTU

italijanske občinske osnovne in meščanske šole:

292 razredov
6872 dečkov
7000 deklic

zasebne šole s pravico javnosti:

šola pri benediktinskem samostanu

šola v zavodu »Albertinum«

šola v zavodu »Elisabettino«

šola v sirotišču sv. Jožefa

šola v ul. Stadion

šola pri sestrah N. D. de Sion

skupaj:

26 razredov

71 dečkov

321 deklic

c. kr. nemške osnovne in meščanske šole (za dečke v ulici Sanità; za deklice v ul. S. Giorgio):

48 razredov

1049 dečkov

941 deklic

c. kr. osnovna šola v ul. Fontana in v ul. S. Francesco in šola evangeljske občine (z nemškim učnim jezikom):

33 razredov

543 dečkov

595 deklic

c. kr. slovensko-nemška pripravnica in osnovne in meščanske šole Družbe sv. Cirila in Metoda pri Sv. Jakobu in v ul. Acquedotto (viale XX settembre):

44 razredov

1089 dečkov

1133 deklic

B. V TRŽAŠKIH PREDMESTJIH

občinske slovenske osnovne šole na Vrdeli, Rojanu, Škednju (Sylvula) in v Barkovljah:

50 razredov
1305 dečkov
1263 deklic

občinske italijanske osnovne šole na vrdeli, v Rojanu, Škednju in Barkovljah:

32 razredov
734 dečkov
775 deklic

zasebna nemška šola v Škednju:

4 razredi
70 dečkov
70 deklic

(Curia episcopalis Polium dioecesanum 1917 str. 157 sl.)

PRIPOMBA: Šteti so samo otroci rimsko-katoliške veroizpovedi; to velja tudi za šolo evangeljske občine.

ODGOVOR »GOSPODARSTVU«

Cenjeni gospod L. B.!

Nanašam se na Vaše poročilo, ki ste ga o mojem pismu, naslovljenem Slovenstvo, socializem in krščanstvo (Zaliv, oktobra 1972, št. 36-37), objavili v »Gospodarstvu« od 24. novembra 1972 pod naslovom Od Koroške do »Mitteleurope«.

Pišem Vam samo zato, da popravim nekaj podatkov in nekaj trditev Vašega poročila in odgovorim na nekatere izmed Vaših dvomov.

1. Moje ime je samo »Jošt« in ne tudi »Josip«. Upam, da Vam pero ni spodrsnilo, ko ste mi pripisali tudi ime »Josip«.
2. Da sem »profesor« ne drži; sem »lektor«.
3. Po vašem naj bi poudarjal v prvi vrsti slovenstvo in potem šele socializem.

Ne slovenske samostojnosti ne socializma med nami Slovenci ne more biti, če slovenski narod ne eksistira. Eksistenca slovenskega naroda je ONTOLOŠKA CONDITIO SINE QUA NON za existenco slovenske samostojnosti IN socializma. To je upam tudi Vam evidentno.

Videti pa je, da Vi hočete postaviti dilemo: ali samostojna slovenska država ali socializem. PRAVA DILEMA je drugačna: a) ali socializem ali ne-socializem, b) ali samostojna slovenska država ali državna odvisnost slovenskega naroda. Dilema: ali samostojna slovenska država ali socializem pa ni nobena dilema, ampak zgolj samovoljen moralizem ... MAHNIČEVSKEGA ali pa PREDLENINISTIČNEGA kova.

4. Pravite, da naj bi po mojem slovenska država bila nujna.

Jaz ugotavljam dejstvo, da so od francoske revolucije sem v Evropi naslednji narodi dosegli svojo popolno samostojno narodno državo: Norvežani, Irci, Islanci, Finci, Poljaki, Madžari; Romuni, Srbi, Bolgari, Grki, Albanci, Italijani; Maltežani.

5. Bojite se, da rušim to kar so Slovenci v skupni državi Jugoslaviji pridobili z žrtvami in kar skušajo tudi ohraniti.

Nič se ne bojte! Če imajo besede kak pomen, potem jaz prav tega ne rušim. Jaz ne rušim, jaz GRADIM in IZGRAJUM socializem in popolno samostojnost. Odličen je socializem, patriarhalna družba in kapitalizem sta zanič; boljša je Dravska banovina od razkosanosti Slovencev na nešteto dežel habsburške monarhije, boljša je na ravni države sedanja Socialistična republika Slovenija od Dravske banovine, najboljša pa je popolnoma samostojna slovenska država.

6. Trditev, da ne povem, kaj in kako delam za slovensko samostojnost.

Moj odgovor je: VZTRAJAM, GOVORIM IN PISEM. Ker mora vsak Slovenec kaj narediti za slovenski narod, se vsaj po načinu moje delovanje ne razlikuje bistveno od Vašega, saj suponiram, da tudi Vi z vztrajanjem, pisanjem in govorjenjem hočete kaj doseči za naš narod.

7. Očitajte mi, da ne povem, kako bi bila uresničljiva slovenska samostojnost.

Ko mi kdo postavlja vprašanje glede poti, ki naj bi se po njej prišlo do državne samostojnosti, imam vtis, da bi si to samostojnost tudi želel, če bi pot do nje poznal. Do popoldne državne samostojnosti bomo mi Slovenci prišli tako, kot smo od Trubarja sem prišli do vsega, kar je bistveno za MODEREN narod: do narodnosti, do skupnega jezika, do slovenske kulture

in celo do tiste državno-ustavne teorije, ki je podlaga ... Socialistične republike Slovenije.

8. *Vprašujete me, če morda ne mislim »nasloniti glavni stebel slovenske države na takšno Mitteleuropo, kakršna se kaže danes koroškimi Slovencem«.*

Videti je, da Vam je pero še enkrat spodletelo, ker ste to zapisali. Pa pustimo to! Da razvozljam Vaš dvom, Vam rad zapupam tole: nobenega stebra in tudi nobenega stebrička popolnoma samostojne slovenske države si ne zamišljam naslonjene - ja ne na Mitteleuropo kakršnešoli zvrsti ne na »oživljeno Ili-rijo« ne na pobratimstvu ali kakršno koli razmerje pokrajin »Slovenija - Friuli - Venezia Giulia - Kärnten«, ne na kaka druga pobratimska razmerja s sosedi. Narod fundira svojo popolno samostojno državo na SAMEM SEBI: to velja tudi za nas Slovence.

Za vse Slovence je zadnji odličen cilj popolnoma samostojna narodna država, za koroške Slovence bi bilo pa kar dobro, če bi imeli pravi in samo od svojih izvoljenih predstavnikov upravljan NARODNI KATASTER.

Upam, da sem Vas prepričal o zdrkljajih Vakega peresa, odgovoril na Vaša vprašanja in razvozljaj Vaše dvome.

Jošt Žabkar

Heidelberg, januarja 1973.

PS. Naj poudarimo, kakor smo že storili ob pismu Jošta Žabkarja v 36-37. številki revije, da je govor o samostojni slovenski državi danes precej nerealistično početje; implicite je tudi avtor gornjega odgovora za današnji status quo! Prav pa se nam zdi, da se o razvoju slovenske državniške misli in zavesti razpravlja; to je toliko bolj potrebno, kolikor manj se o tem v Sloveniji stoji zdravega vina.

Uredništvo

KNJIGA, KI NAM JE MANKALA

V zbirki »Razpotja« je pri založbi Obzorja v Mariboru izšla knjiga izbranih spisov Lojzeta Ude, znanstvenika in publicista, ki se že desetletja bavi s slovensko narodno problematiko. (*)

Temeljito oceno knjige prepuščamo strokovnim peresom, tukaj pa želimo pozdraviti delo, ki izpolnjuje nevarno vrzel v naši literaturi, posvečeni nacionalnemu vprašanju. Saj razen nekaj tehtnih knjig pretežno zgodovinske narave in ki so izšle zadnja leta, nimamo tako rekoč skoraj nič, kar bi bilo napisano znanstveno, a hkrati čisto, to je brez ideoloških primesi.

Posebno mladim ljudem človek ni imel vsa povojna leta kaj dati v roke, ko so spraševali po tekstih, ki bi jim poglobili in razsvetlili pojme, ko jih uradne šablone niso zadovoljevale. Saj je namreč tudi dijaku, ki je poprečno razgledan, jasno, da narodnih prvin ni spočela kapitalistična družba in da b i s t v o narodnega vprašanja ni v nikakršni zvezi z imperIALIZMOM.

V eseju, ki obsega dvajset strani (333-352) pa Ude na primer že leta 1941 ugotavlja vse, kar je potrdil tudi razvoj dogodkov pri nas na Slovenskem. In bralec čuti posebno zadoščenje, da mora tokrat preklicani trpko sodbo o slovenskem zamudništvu, obenem pa z zadovoljstvom ugotavlja, kako so intelektualni kader, ki je pripravil slovensko vstajo med drugo svetovno vojno, sestavljali možje, ki jih zavoljo njihove

(*) Lojze Ude, **Slovinci in jugoslovanska skupnost**, Založba Obzorja, Maribor 1972, zbirka Razpotja, Opremil Matjaž Vidic.

daljnovidnosti danes lahko štejemo med realistične, zrele, stvarne poznavalce življenja.

Tako o pomenu narodne biti kakor o slovenskem obstoju, tako o prednosti narodnega substrata pred kategorijo razred kakor o pomanjkljivi marksistični pripravljenosti za razreševanje kompleksne nacionalne problematike kakor o nevarnosti nacizma in rasizma je v ti Udetovi knjigi najti vse, kar je nujno potrebno, da slovenski razumnik danes spozna.

Seveda pa je tudi razvoj, katerega je bil slovenski narod bolj pasivno kakor aktivno deležen med obema svetovnjima vojskama, zelo pomembna panorama, ob kateri bo marsikateri mlad človek prvič odkril, da se slovenska sodobna zgodovina ne začinja z osvobodilnim bojem, ampak v letih, ko se je v ozračju pripravljala prva svetovna vojska.

V Udetovi knjigi esejev bo mladi bralec seveda našel misli, s katerimi bo tudi v dialektičnem razmerju, ker so večkrat diametralno nasprotne teorijam, katere je med šolanjem vsrkal vase; vendar gledanje moža, ki piše brez apostolske vneme in brez težnje po katehezi, ne more ne spodbuditi k plodovitemu razmišljanju.

Čeprav knjiga ni teoretično zasnovana, si drznem trditi, da je to Udetovo delo eno izmed izredno redkih primerov pri nas ne samo razgledanega, ampak predvsem moškega, odločnega posega v zahtevno temo narodnega principa. Poudari bi celo, da je ta knjiga na Slovenskem edinstvena; zato je prav, da hkrati s priznanjem avtorju potrdimo svoje spošovanje uredniku Jožetu Košarju, ki je imel tako izostren čut za širino in kakovost. Z izdajo te knjige je Košar v imenu slovenske kulture Udetu priznal nenavadno dragocene lastnosti, katere so politiki v svoji ideološki zagnanosti zavestno prezrli.

bp

MOST VZDIHLJAJEV

AVANTGARDA K AVANTGARDI

Če sem za ženo vzel hčer funkcionarja,
je, za hudiča,
to le razvoj iz Niča:
je v enem mesu dvojna avantgarda.

Tomaz Šalamun

OB PORTRETU MITJE RIBIČIČA

(Delo 3. marca 1973)

Kajne, da šlo je brez primitivizma:
kajne, da znam celo loščiti škornje
s krtačo pesniškega neohumanizma?
In navsezadnje: le zakaj naj bi bili
slovenski
hopliti
brez riti?

Jože Snoj,
avtor zbirke Slovenski hopliti

NAPOTEK

Bi rad, umetnik, v Prešernovo nagrado vgriznil?
V Tovarišu kak mesec prej
diskretno pokadiš
pol avantgardi pol marksizmu.

Lojze Kovačič

CVETJE Z VERTOV DR. DUŠANA PIRJEVCA

(Katarina Šalamun - Biedrzycka, Anton Podbevšek in njegov čas, Znamenja 37, ureja Dušan Pirjevec, založba Obzorja Maribor)

V Podbevškovi pesmi Himna o carju mavričnih kač sem naštela natanko 50 (13 + 37) k a k o r in nasploh odkrila v tem neupoštevanem pesniku prehod iz antropocentričnega v neantropocentrični svet, čeprav ne radikalen. Radikalno izvesti ta prehod je bilo usojeno pol stoletja pozneje mojemu bratu Tomažu Šalamunu.

Neantropocentrično-
Katarina Šalamun-Biedrzycka

TUDI NA ZAČETKU JE BILA ŽENSKA

Naj bom antropocentrik ali neantropocentrik — za svojo edino pesniško zbirko se moram zahvaliti založbi moje žene Štefanije Ravnikar - Podbevšek, Ljubljana 1925.

Ekscentrično
Anton Podbevšek

EPISTOLA CHARLESU BAUDELAIRU OB STOLETNICI

*Eh bien, disons-le,
lahkó bilo je tebi, dragi Charles!*

Ni takšna stvar se iti demona
 eksotičnih ekstaz
 med Louis-Philippom in Napoleonom,
 med penjenjem absinta
 v Saint Germain-des-prés.
 A kaj češ tukaj,
 ob tem samoupravnem laškem pivu,
 med Prulami in Guncljami,
 Polulami...
 Tam med Palais Royal in Tuilerijami
 si res postal nekdo:
 a tukaj, kakor sem jaz Jože,
 bi bil ti kakšen Korel Bavdelajre.
 Kar skušaj presaditi semkaj Cvetke zla,
 oj cvetke zla,
 na Kranjsko:
 nad tvojo Muzo gre s kuhalnico
 mahnita Jolka po sežansko.
 Plonger au gouffre pour trouver du Nouveau.
 Saj, dragi Charles,
 pogrezniti se v brezno,
 da najdeš spet kaj Novega.
 A išči tukaj Du Nouveau
 med Prulami in Guncljami,
 Sežanami...
 Eh bien,
 meni ostane šišenski absint
 in venček plastičnih Avrikljev zla,
 da ga razpredam
 med Les grandes Lašče in med Loublianeau:
 osiane,
 da, demonček,
 porivam gor aufbiks niveau
 Našim razgledom.

Jože Javorsèque

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

Udovič
Stojan

TRST

Piazza Ponterosso, 5

Tel. 29-686

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7, tel. 37-636

URARNA - ZLATARNA

A. MALALAN

34016 OPČINE

Proseška ulica 18 - Tel. 211-465

GOSTILNA

Ostrouška

TRST

Ulica S. Nicolò 1
Telefon 37.918

DROGHERIJA

TOSO VIKTOR in nasledniki

Trg. S. Giovanni 6 - Tel. 793-603

Velika izbira lakov, barv,
čopičev PARFUMERIJA

VINCE SLADKO

TEČE PRAV GLADKO

pri »Jožkotu«

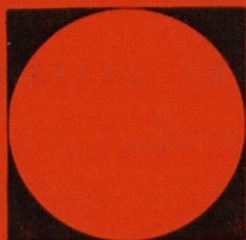
TRST

Ulica Ghenga 3 - Tel. 24-780

In za prigrizek?

Zato se ni treba bat

tam visijo klobase in gnjat

tipo

graphart

rossetti 14 tel. 772151 ts

Imamo še nekaj zbirk

GUBČEVE KNJIŽNICE

na razpolago

po prednaročniški ceni

tržaška knjigarna

trst - ul. sv. frančiška 20 - tel. 61-792